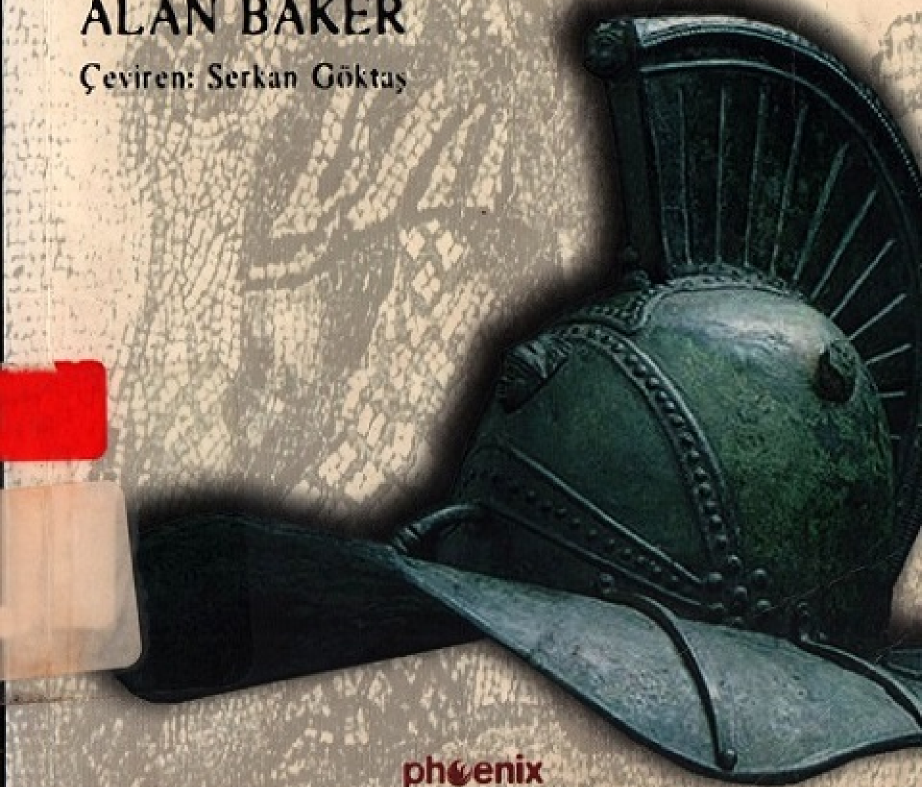
GLADYATÖR

Roma'nın Savaşçı Kölelerinin Gizli Tarihi

ALAN BAKER

Çeviren: Serkan Göktaş

phoenix

Alan Baker, 1964'te Birmingham'da doğmuş ve Reading Üniversitesi'nde İngilizce okumuştur. Bu, Baker'ın dördüncü kitabıdır. *Invisible Eagle: The History of the Nazi Occultism* isimli eseri 2000 yılında yayınlanmıştır. Kendisi halen Hove, East Sussex'te yaşamaktadır.

Serkan Göktaş, ilk ve orta öğrenimini Gölcük'te tamamlamış, yüksek öğrenimini ise Hacettepe Üniversitesi İngilizce Mütercim-Tercümanlık Bölümü'nde yapmıştır. Göktaş'ın yayınlanan diğer çevirileri, yayınevimizden çıkan *Tarihten Gizlenenler* isimli derleme eser ve Greg Bottoms'ın *Meleklerin Düşleri* isimli kitabıdır.

Gladyatör

Gladyatör

Roma'nın Savaşçı Kölelerinin Gizli Tarihi

Alan Baker

phoenix

Gladyatör

Alan Baker

Özgün Adı: The Gladiator

Çeviren: Serkan Göktaş

Yayıma Hazırlayan: Volkan Dalkılıç

Son Okuma: Kadir Yiğit Us

Kapak Tasarımı: Mithat Tekin

Mizanpaj – Ofset Hazırlık: Serdar Aydoğan

Baskı ve Cilt: BRC Matbaası

Birinci baskı, Haziran 2003, Ankara

ISBN: 975-6565-51-9

Phoenix Yayınevi

Dirim Sokak 23/2 Cebeci 06600 Ankara

Tel: (312) 320 44 57-58 Faks: (312) 362 53 93

e-posta: info@phoenixkitap.com

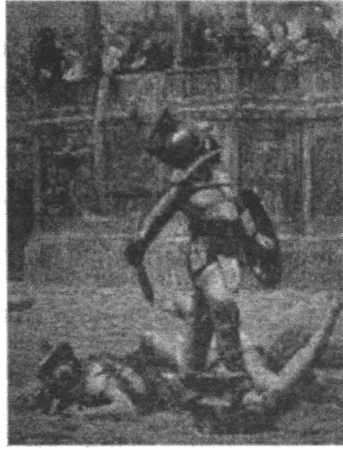
http://www.phoenixkitap.com

Bu kitap Paul Hughes'a adanmıştır.

Yıllar süren dostluğu için.

İçindekiler

Giriş

Eski Romalılar gladyatörleri severlerdi. Savaşçıları, silahları, kavgayı ve kan dökülmesini severlerdi. Ayrıca ölümü de severlerdi. Akdeniz güneşinin yakıcı sıcağı altında kavrulan Romalılar, ölenlerin kanlarıyla mutlu olurlardı, çünkü böyle yaparak medeniyetlerini büyük ve güçlü kılan nitelikleri gösteriyor, acı ve ölüm karşısındaki mutlak küçümsemelerini ilan ediyorlardı.

Roma'nın büyük amfitiyatroları ve vilayetleri rutin olarak hem birbirleriyle hem de vahşi ve tehlikeli hayvanlarla kanlı savaşlar yapan erkekleri izleyenlerle dolup taşardı. Arenalarda kılıç, ok, mızrak, diş ve pençe biçiminde, bugün güç bela tasavvur edebildiğimiz bir yoğunluktaki korkunç bir vahşet kol geziyordu. Aslına bakılırsa, bizim de göreceğimiz gibi, savaşçıların birbirleriyle yaptıkları dövüşler hiç de gösterideki en kanlı bölümler değildi. Sonraki yıllarda bunları insanların çoğunlukla kazandıkları, ancak bazen de paramparça edildikleri yırtıcı hayvanlarla yapılan dövüşler izledi. Arena, aynı zamanda erkeklerin ve kadınların savunmasız bir biçimde hayvanlara atıldıkları halka açık bir infaz alanıydı. Mahkumların çektikleri dayanılmaz acılar izleyicilerin

coşkusunu ve alkışlarını beraberinde getiriyordu; bu gibi sahnelerden korkmak, hatta küçük bir üzüntü duymak bile, acınası ve Romalılara yakışmayan bir zayıflık olarak görülürdü.

Gladyatörlerin kendileri ise, o günlerin süper yıldızlarıydılar; hem kadınların hem de erkeklerin arzularını süslüyorlardı. Bu meşhur konumları, ne zaman sokağa çıksalar bir hayran kalabalığı tarafından izlenmelerine neden oluyordu. Aynı zamanda, yaptıkları işin doğası, her şeyin ötesinde korkunç derecede vahşi bir sonu garanti ediyordu. Bazı gladyatörler bir zaferden sonra kendilerine verilen hediyelerle zengin olmalarına ve rahat bir emekliliğin keyfini sürebilmelerine rağmen, çoğu uzun yaşamamış ve kulaklarında kalabalığın çığlıkları arasında boğulup giden kendi kanlarının gürlemesi, sıcak, kurumuş kan lekeleriyle dolu devasa bir alanda ölümleriyle buluşmuştur.

Fakat yine de gladyatörlerin gizli tarihinin kalbinde yatan garip bir paradoks vardır; halkın sevdikleri, aynı zamanda en fazla hakir gördükleridir. Roma halkı, zaferlerine sevinmelerine ve mağlubiyetlerine sövmelerine rağmen, gladyatörlerini küçümserdi.

Gel gelelim gösteriden aldıkları keyif tartışılmazdır. Bugün insanların büyük bir çoğunluğu şüphesiz arenada olanlar karşısında tam bir dehşete kapılıp başını çevirirdi. Bir adamın ya da bir kadının vahşi bir hayvan tarafından parçalanmasını veya canlı canlı yenmesini izlemek, bırakın bir günü, hatta birkaç günü, bir kereliğine bile katlanılamayacak bir şey olurdu. Ne var ki tarihçi Michael Grant'in "bugüne dek icat edilmiş en kötü kan sporu" dediği bu şey, eski Roma'da çok sevilirdi ve dünyaya soylu ve güzel olan çok fazla şey miras bırakan bir kültürün en düşündürücü yanlarından biri olmayı hala sürdürmektedir.

Fakat aynı zamanda bu gösterileri tamamen modern ahlak bağlamında değerlendirmek ciddi bir yanlıştır. Kendi

değerlerimizi iki bin yıllık bir tarihi olan bir medeniyete uygulamak saçmadır ve bunun kesinlikle oyunları ya da bunların gelişiminin altında yatan nedenleri anlamamıza yardımı olmayacaktır. Bizim çağımızda insan hayatı değerlidir ve her şeyden daha fazla saygı görür (en azından teoride); keyif için başkalarına acı çektirmek, sapkın ve anlaşılmaz olarak görülür. Fakat bu tür bir bakış açısı antik dünyada yoktu. Roma Devleti'nin ahlak anlayışı karmaşıktı. Anlamsız zalimliklerden mümkün olduğunca kaçınıyorlardı ve yenilen uluslara gösterdikleri muamele açısından hiçbir yerde daha çarpıcı bir örnek bulunamaz. İntikam, Romalıların kolay boyun eğdikleri bir şey değildi. Bunun yerine, yenilen düşmanlarına iyi davranmanın, yeni vilayetin karlı bir biçimde işletilmesini engelleyecek türden sorunlardan sakınmayı sağlayacağını hesaplamışlardı. Elbette insanları katlediyorlardı ve arenalarda ölümleriyle buluşmaları için birçok esir getiriyorlardı, fakat bu daha çok bir tür son çareydi; uzlaşılamaz bir düşmanla nihai olarak başa çıkmak için bir yol.

Cezalar, izleyicilerin gözleri önünde infaz ediliyor ve en korkunç işkenceleri içeriyordu; bunlar tam anlamıyla olağan dışı bir sınıra varacak ölçüde dehşetli ve zalim işkencelerdi, ancak keyfi olarak belirlenmiyorlardı. Belirli nedenlerden ötürü tatbik ediliyor, işlenen suçun içeriğine ve suçun kurbanına verilen acının düzeyine dayanıyordu.

Arenadaki olayları modern önyargılardan bağımsız bir biçimde görmemiz gerekse de, yine de oyunların kalıntılarını kendi çağımızda aramak ilginçtir. Çoğumuz, kökenleri belirgin bir biçimde eski dönemlerin gladyatör gösterilerinde olan izleri takip ediyoruz. Arenadaki vahşi hayvan avlarının taklidi olarak, Britanya'daki insanlar hala özel giysiler kuşanıp fiyakalı bir biçimde tilki avlamaktadır. Bizim sporcularımız da yalnızca eski savaşçıların soluk birer yansımasıdır; eskrimcilerimiz kılıç ve mızrak yerine kör meçler kul-

lanmaktadır ve ciddi yaralanmalar nadiren meydana gelir. Futbolcularımız, rugby oyuncularımız, tenisçilerimiz, becerilerini ve güçlerini binlerce avaz avaz bağıran seyircinin ve milyonlarca televizyon izleyicisinin önünde sergilemektedir. Bir futbol maçının sonrasında, takımların taraftarlarının sokaklara dökülmeleri ve birbirleriyle kavga etmeleri pek de yabancı bir şey değildir. Yaralanmalar ve ölümler meydana gelir ve kendilerini medeni olarak görenler, vahşete ve dökülen kanlara üzülürler. Antik dünyada yaşanan da tam olarak buydu: Oyunların düzenlendiği günlerde rakip şehirlerden gelen taraftarlar birbirlerine laf atarlar, duvarlara aşağılayıcı sözler yazarlar, bir patlama noktası gelir ve vahşet sahneye çıkardı.

Romalıların vahşet sevgisine gelirsek, tüm dürüstlüğümüzle kendi kültürümüzün gerçekten de vahşetten nefret ettiğine dair herhangi bir ciddi iddiada bulunamayız. Antik dünya üzerinde birden fazla yorumcunun belirttiği gibi, modern toplumun hala, ister bir boks maçında olsun ister sinema perdesinde, vahşi olayları izlemeye ihtiyacı vardır. Açtığımız savaşlar (ister kötü amaçlı olsun ister iyi), roketlerin ucuna yerleştirilen kameraların da dahil olduğu elektronik araçların her yerde hazır ve nazır olması sayesinde eğlence endüstrisinin bir kolu haline gelmiş durumda. Bu nedenle, kendi politikacılarımız başka ülkelerdeki masum insanların bombalanmalarını ve yakılmalarını ya da dışarıdaki baskıcı rejimlere yapılan silah satışından elde edilen gelirleri sakin bir tavırla mazur gösterirlerken, Roma gibi eski toplumları zalimlikleri nedeniyle suçlamanın ne kadar kolay olduğunu kendimize sormalıyız.

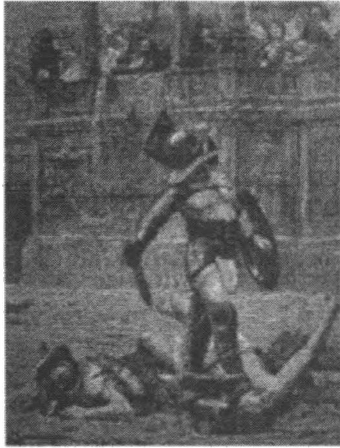
Bundan dolayı, bu kitap kendi yirmi birinci yüzyıl başına ait ahlaki tutumlarımızı eski toplumlara uygulama şeklindeki tarihsel hataya düşmeden, Roma oyunlarının tarihini çıkarmaya yönelik bir girişimdir. Burada gladyatörlerin ve gladyatör dövüşlerinin korkunç dünyasını inceleyeceğiz,

ölümle onurlandıran vahşi ayinler şeklindeki kökenlerinden, yaklaşık bin yıl sonra tamamen kaldırılmalarına kadar. Gladyatörlerle en yakından bağdaştırılan imgeler ölümüne savaşan iki adam ya da aslanlar tarafından yenen savunmasız bir Hıristiyan olsa da, bizim düşüneceğimiz daha çok öğe vardır. Oyunlar kafasız halk tarafından tüketilen bayağı eğlencelerden ibaret değildi: Roma'nın siyasi ve kültürel hayatında temel bir rol oynamışlardır. Gladyatör silahlarından ve dövüşme stillerinden donanma savaşlarında sağlanan inanılmaz bir özenle hazırlanmış eğlencelere kadar çeşitli savaş biçimlerini inceleyeceğiz. Ayrıca, ölüme mahkum edilen suçluların Grek-Romen mitolojisinden bazı karayazılı karakterlerin rollerini oynamaya zorlandıkları dramatik temsillere bakacağız.

Antik dünyanın en çok tanınan ve muhteşem mimari biçimlerinden birisi olan amfitiyatroların kökeni ve Caligula ve Commodus gibi imparatorların pek sık olmasa da önemli olan, gladyatörler gibi bizzat dövüşmeleri anlatılacak. "Oyunlarda Bir Gün" başlıklı On İkinci Bölüm, kitabın temel öğesi olarak tasvir edilebilir: Bu bölümün amacı okuyucuya, umuyorum ki, gladyatör dövüşünde harcanan bir günün havasını tattırmaktır.

Bu kitap akademik veya bilimsel bir çalışmadan ziyade, gladyatör dövüşlerinin popüler bir anlatımı olarak yazıldığından, metne dipnotlar eklemedim. Antik dünyanın bu etkileyici ve rahatsız edici boyutuna ilişkin daha ayrıntılı bir çalışma yapmak isteyenler için kitabın sonunda bir kaynakça ve okuma listesi mevcuttur.

Birinci Bölüm

Ölümüne Vazife

I

BAŞLANGIÇ

Eski Roma'nın amfitiyatrolarında ister birbirleriyle savaşarak ister vahşi hayvanların saldırılarına karşı koymaya zorlanarak yüz binlerce insan ölüme gönderilmiştir. Etçil hayvanların pençelerine ve dişlerine terkedilmiş, ısırılan, kesilen, bir araya toplanmış Romalıların memnunluk dolu haykırışları arasında arenanın kanla yıkanmış kumları üzerinde sürüklenen, titreyen bedenleriyle hüküm giymiş suçluların ve kölelerin acılarını bugün zar zor tasavvur edebiliyoruz. Kırbaçlar ve kızgın dağlanmış demirlerin eşliğinde arenaya götürülen, hasmıyla yaptığı dövüşte yenilen ve gösterilere başkanlık eden memurla birlikte onun kaderini oynak ellerinde bulunduran uğultulu kalabalığın hakkında vereceği kararı bekleyen bir savaş esirinin son nefeslerine kim bilir nasıl bir kelimelere sığmaz dehşet arkadaşlık etmiştir.

Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde dövüşleri Romalıları eğlendiren gladyatörler, tarihteki en ünlü, fakat en gizemli grupların arasındadır. Namları yüzyılları aşıp bizlere ulaşan yazılı ve görsel sanat eserlerinde korunmuş ve yiğitlikleri birçok filme esin kaynağı olmuştur. Bir sinema klasiği olan *Spartacus*'ten sinemasal bir destan olan *Gladyatör*'e kadar korku verici bu savaşçı adamlar (ve kadınlar) hayal gücümüzü meşgul etmeye devam etmektedir.

Romalı bir gladyatörün hayatı heyecan ve tehlikeyle doluydu. Gladyatörler en sert savaşçılar arasındaydı; katı eğitimleri onları birbirlerine karşı yapacakları muazzam çar-

pışmalara hazırlıyordu. Bir grup olarak gladyatörlerin yaşamları hakkında çok fazla bilgimiz olmasına rağmen, bireylerin yaşamları hakkında çok az şey bilmemiz kayda değer bir ironidir. Elbette ki onların bakış açısından yazılmış hiçbir kaydın günümüze ulaşmadığını söylememize gerek yok. Yeterli bilgi olmamasının diğer nedeni ise fazlasıyla basittir: Gladyatörlerin çok azı kendi dönemlerinde meşhur olacak kadar uzun yaşayabilmiştir. Çoğu gladyatör, arenada öldürülmeden önce makul olarak ancak iki üç kez dövüşebilmeyi umut edebilirdi. Spartacus haricinde hiçbir gladyatör kayıtlı tarihte gerçek anlamda önemli bir yer edinememiştir. Bazı gladyatörlerin isimlerini bilmemize ve klasik edebiyatta onların kahramanlıklarını anlatan bazı pasajlar olmasına rağmen, bireysel yaşamları hakkında hemen hemen hiçbir derin bilgimiz yoktur.

Eski Roma'da bir gladyatör olarak yaşam onur, zenginlik, halkın övgüleri ve onlara tapınan kadınların aşk dolu ilgilerine dair bir umutla ancak hafifçe aydınlanabilen kanlı ve karanlık bir uçurumdu. Gladyatörlerin çoğu, mirası elinden alınmış suçluların, kölelerin ve esirlerin saflarından seçiliyordu. Yalnızca çok az sayıda özgür yurttaş gladyatörlerin arasına katılmayı tercih ediyordu. Bırakın zengin olmayı, hayatta kalma ihtimali bile inanılmaz ölçüde düşüktü.

Roma'daki ilk gladyatör yarışması M.Ö. 264 yılında Decimus Junius Brutus tarafından ölen babasının onuruna düzenlenmiştir. Kanlı yarışma üç çift köle arasında yapılmıştı, *bustuarii* (mezar veya ölü yakılan odun yığını anlamına gelen *bustum* kelimesinden) olarak biliniyordu ve ticari bir pazar alanı olan *forum boarium*'da düzenlenmişti. Bu yarışma, *munus*, ya da torunları tarafından, onun anısını canlı tutma amacıyla ölmüş bir ataya karşı yerine getirilen bir "vazife" olarak adlandırılıyordu. Yarışmaların yas tutma döneminin sona erdiğini işaret eden cenazenin dokuzuncu gününde başlamış olması ihtimali kuvvetlidir.

Decimus Junius Brutus'un *munus*'unu takip eden yıllarda seçkin insanlar için başka *munera* da düzenlenmiştir. Bunlar şahsın ölümünden sonra her beş yılda bir ya da bazen yılda bir kez tekrarlanırdı. M.S. ikinci yüzyıl bilgini Festus'a göre gladyatör dövüşleri daha önceden icra edilen insan kurbanının daha az zalimane olan bir türüydü. Bu kurbanlar, birçok antik kültürde gözlemlenen bir olgu olan ölüleri yaşayanların kanlarıyla besleme görevini görüyordu. Modern çağ araştırmacıları, en azından kazananın ve bazen de kaybedenin bu ayinden canlı çıkması nedeniyle gladyatör yarışmalarının insan kurban etmeye oranla bir tür ilerleme olduğuna işaret ederek Festus'a katılmaktadırlar.

Yarışmalar için *forum boarium*'u kullanma uygulaması kısa sürede yerleşmiştir. Önceden bu alan kasapların ve çiftçilerin tezgahlarının kurulu olduğu bir yerdi, fakat daha sonra bunların yerini ön cepheleri Roma'nın yerel düşmanlarından ele geçirilen kalkanlarla süslü daha güzel görünümlü ticarethaneler almıştır. Burası insanların sıcağın ve gürültünün içinde birbirlerini itip kaktıkları canlı ve koşuşturmalı bir alandı. *Forum boarium*'un güneydoğudan *Circus Maximus*'a (büyük araba yarışlarının yapıldığı yer) ve batıdan da Tiber'e bağlı olan kabaca bir dikdörtgen şeklindeki orta bölgesi, bir tarafta iki sıra halindeki dükkanları ve diğer tarafta da Concord Tapınağı'nı içeriyordu. Ayrıca M.Ö. altıncı yüzyılda inşa edilen ikiz tapınaklar Fortuna ve Mater Matuta'yı ve onların sunaklarını da içeriyordu. Burada daha sonra Portunus (limanların koruyucusu olan tanrı) için yapılan tapınakla, Herkül için yapılan daire biçimli tapınak gibi çeşitli anıtlar inşa edilecekti.

İlk gladyatör dövüşleri son derece basit, ilkel olaylardı ve daha sonraları Roma'nın amfitiyatrolarında ve diğer şehirlerinde tanık olacağımız aşırı zalimliklerden uzaktı. Esasında, ilk zamanlarda bu dövüşler sıkış tıkış oturarak önlerinde sergilenen kanlı eylemi izleyebilmek için birbirlerini itip

kakan ve diğerlerinin üstünden boyunlarını uzatmak zorunda kalan az sayıda seyirci tarafından takip ediliyordu. İzleyicilerin yeterince iyi bir açıya sahip herhangi bir yer bulur bulmaz çöktükleri bu kaba topluluklar, ileriki yılların büyük gösterilerinin tohumlarını atmıştır. Bunlar, sadece dövüşmeye yönelik ilkel sergilemelerdi ve kesinlikle sonraları yaygınlık kazanacağı şekilde hazırlanmıyor veya yönetilmiyordu. Bu dönemde *munera* hala dini bir seremoni olarak görülüyordu. O zamanlar kadınların gösterilere katılmalarına izin verilmezdi.

Ne var ki buralara oturakların eklenmesi ve seyircilere kiralanması uzun sürmedi; böylelikle seyirciler gladyatör dövüşlerini izlerken daha fazla konfor satın alabilir hale geldiler. Bu dönemde gladyatörlerin hepsi aynı biçimde silahlanıyordu: Yani M.Ö. dördüncü yüzyılda Romalılar tarafından fethedilen güney İtalya'daki vahşi bir halk olan Samnitler gibi. Her bir gladyatör, uzun, dikdörtgen yapıda bir kalkan (*scutum*), düz bir kılıç (*gladius*, "gladyatör" kelimesinin kaynağı), bir miğfer ve bacak zırhı taşırdı. Bu dövüşlerin nasıl düzenlendiğini tam olarak bilmememize rağmen, gladyatör dövüşlerinin ilk asrı boyunca dövüşe katılan çiftlerin sayısında giderek bir artış yaşandığı ve sayının üç çiftten yirmi beş çifte, yirmi beşten de altmışa yükseldiği aşikardır. Ancak dövüşlerde yer alan gladyatörlerin sayılarının artması gerçeği, dövüşlerin bu zamanlarda yaygın olduğu anlamına gelmemektedir. Aslına bakılacak olursa, halen istisnaiydiler.

Ölmüşlere karşı yerine getirilen vazifeler, ya da daha doğrusu, kutsal cenaze törenlerinin hatırlanmasında yerine getirilen ayinler olarak *munera*'nın, yaşadıkları zamanda meşhur olan ölmüş kişilerin anısına köleleri veya savaş esirlerini kurban etme uygulamasından ortaya çıkmış olması ihtimal dahilinde olsa da, törenlerin kendilerinin kökenleri Romalılar için dahi gizemle doluydu. Efsaneye göre, bu törenler, bazılarının halen Akdeniz etrafında çeşitli yerlerde

yaşadıkları söylenen tanrıların buyruğuyla Campania'da (burası daha sonra büyük bir gladyatör eğitim merkezi olacaktır) ortaya çıkmıştır. Tüm efsaneler gibi, bunun da dikkatli bir biçimde ele alınması gereklidir: Bu savı destekleyen eski metinlerin birçoğu, putperestliği sarsmaya çalışan Hıristiyan propagandacılar tarafından üretilmiştir.

Tarihçi Festus'a göre: "Yiğit savaşçıların mezarlarında esirleri kurban etmek bir adetti; bu adetin vahşiliği anlaşılınca, mezarda gladyatörlerin dövüşmelerine karar verildi." Bu talihsiz insanların ölüm biçimleri biraz değişmiş olsa da, amaç aynı kalmıştır: Ölülerin ruhlarını tatmin etmek için onların kanları dökülmüştür. Ölümden sonraki yaşama ilişkin düşünceleri Yunanlılardan ve Etrüsklerden alan Romalılar, ölülerin güçlerinden korkarlar ve onlara saygı gösterirlerdi; tıpkı birçok antik halkın yaptığı gibi. Ölülerin bazı zamanlarda yaşayanların dünyasına girebildiklerine ve insanları beraberlerinde öbür dünyaya sürüklemek gibi her türden kötülüğü yapabileceklerine inanırlardı. Bu korkular, ölülerin güçlerini sınırlamak ve bazı günlerde dünyaya dönüşlerini denetlemek amacıyla yapılan çeşitli halka açık ve özel törenlerle büyük oranda yatıştırılıyordu.

Ölülerden korkulmasına ve onlara saygı gösterilmesine karşın, eski Roma dininde ölüler tehlikeli ve saldırgan olarak görülmezdi. Öfkeleri ancak kendilerine karşı gereken vazifeler doğru bir biçimde yerine getirilmediğinde kabarırdı. Ölü bir adam, Romalılar tarafından özü boşaltılmış bir gölge, bir "hiçlik" gibi görülürdü. İnsan kanının, hayatın özbeöz sıvısının dökülmesiyle ölülere geçici bir gerçeklik verilebilirdi ve bu şekilde teskin edilebilirlerdi.

Ne var ki yıllar geçtikçe, dini ayinlerle olan bağlar zayıflamaya ve gladyatör dövüşleri sırf kendileri uğruna düzenlenmeye başladı. *Munera*, araba yarışları gibi, diğer *ludi*'ye (oyunlar) kıyasla daha seyrekti ve bu da bunların muazzam boyutlardaki popülerliğini açıklayacak bir ölçüttür. Oyunların Roma'nın siyasi yaşamındaki önemi de

rın Roma'nın siyasi yaşamındaki önemi de kayda değer bir büyüme göstermiştir; özellikle de Senato'nun gladyatör dövüşleri bir istisna olmak üzere, her türlü halka açık seyirlik faaliyet üzerinde sıkı bir denetim uyguladığı Cumhuriyet dönemi boyunca. Diğer tüm faaliyetler bir gösteri takvimiyle ayarlanmıştı ve sulh yargıçlarınca kontrol ediliyordu.

GÖSTERİ TAKVİMİ

Birçok antik halk gibi, Romalılar da doğanın döngüsünü hasatla bağlantılı tanrıların yeni bir yıl için memnun edildikleri bir dizi festivalle kutlarlardı. Roma'nın yükselişi ve askeri zaferleri boyunca, tanrılarla olan bağların sürdürülmesine rağmen, bu festivaller birçok defasında kentsel kutlamalar olarak düzenlenmiştir. Nihayetinde bunlar tüm yıl içindeki düzenli olaylardı ve Roma yaşamının düzeni içinde önemli bir parça haline gelmişti.

Baharda, 28 Nisan'dan 3 Mayıs'a kadar, iyi bir hasat olmasını sağlamak için *Ludi Florales* düzenlenirdi. Doğanın renk cümbüşünü hatırlatan çok renkli giysilere bürünmüş seyirciler, bereketi simgeleyen tavşanları ve keçileri serbest bırakma gibi eylemleri içeren tiyatro gösterilerini ve sirk oyunlarını izlerlerdi. O dönemdeki gösteriler tanrıça Flora'ya bir kurban verilmesiyle bitirilirdi. Bu *ludi*'ye yerli halk ve fahişeler de (fahişeler bunu kendi bayramları olarak görürlerdi) dahil olmak üzere, her türden insan gelirdi ve gece olunca inleyen kalabalıklara daha bedensel nitelikli kutlamalar yayılırdı. Festival, içki ve arzuyla yoğrulurdu ve istek geldiği müddetçe tiyatro gösterilerindeki kadın oyuncular bile giysilerini çıkarırlardı.

Oyunların tümü yıllık etkinlikler değildi. *Ludi Saeculares* her yüzyılda bir mayıs ve haziran aylarında kutlanır ve dünyanın bir yüzyıl daha varolmasını sağlamak amacıyla yapılırdı. Geceleyin *Campus Martius*'da düzenlenirdi ve ilk olarak

(efsaneye göre) Publius Valerius Poplica tarafından M.Ö. 509'da başlatılmıştır. Söylendiğine göre, Poplica'nın atalarından biri yerin altı metre altında yeraltı tanrıları Dis Pater ve Proserpina'nın sunaklarını keşfetmiştir.

Yeraltı tanrılarının (Dis Inferi), memnuniyetsizliklerinin işaretleri olarak görülen veba salgınlarının sorumluları oldukları söylenirdi. Onları memnun etmek önemliydi ve her beş yılda bir 25 ve 26 Haziran'da düzenlenen *Ludi Taurei Quinquennales*'in altında yatan neden buydu. Bu *ludi* esnasında, *Circus Flaminius*'da at yarışlarının, boğa güreşlerinin ve kurban edilmelerin de dahil olduğu oyunlar düzenlenirdi. Kayıtlara geçmiş son kutlamaların tarihi M.Ö. 186'dır.

Ludi Apollanieres, ilk defa Annibal'a karşı yardımı istenen Apollon'un onuruna M.Ö. 211'de kutlanmıştır. Roma, o zamanda Kartacalı istilacılar tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmıştı ve şehir korkunç bir sona mahkum olmuş görünüyordu. Ne var ki sonunda Annibal İtalya'dan dışarı püskürtülmüş ve Roma, Doğu Akdeniz'i kontrolü altına almıştır. Bundan sonra her yıl 6 ila 13 Temmuz arasında Apollon oyunları düzenlenmiştir; bu oyunlar arasında tiyatro temsilleri ve vahşi hayvan avları da vardı. Apollon, aynı zamanda iyileştirici bir tanrı olarak da görülürdü ve orada bulunan herkesin boyunlarına çelenkler taktıkları oyunlar sırasında kendisine kurbanlar sunulurdu.

Temmuzun sonunda, mahsuller tarlalarda olgunlaşınca, Jül Sezar'ın ve Sezar'la yakın bağları olan tanrıça Victoria'nın onuruna *Ludi Victoriae Caesaris* adı verilen diğer bir oyunlar dizisi düzenlenirdi. Bu oyunlar, M.Ö. 48'deki Farsala Savaşı'ndan sonra başlatılmıştı ve sirk gösterileriyle sahne dekorlarının olduğu temsilleri içeriyordu.

Takvimdeki diğer faaliyetlerin daha belirsiz kökenleri vardır ve birkaçı asıl amaçlarını oldukça hızlı bir biçimde kaybetmiştir. *Ludi Romani*, esas olarak 13 Eylül'de bir zaferin onuruna kutlanırdı ve Jupiter Optimus Maximus'a adanmış-

tı. Livy'ye göre, M.Ö. 366'da devamlı hale gelmiştir. Fakat sonraları 4 ila 19 Eylül arasında kutlanmaya başlanmıştır. Capitol'den *Circus Maximus*'a doğru bir tören alayıyla başlardı ve burada bir kurban sunulurdu.

Jupiter onuruna 15 Ekim'de düzenlenen *Ludi Capitolini* hakkında çok az şey bilinmektedir. Bunlar, halka açık oyunlar değildi, fakat Roma'daki Jupiter Capitolinus'un rahipleri tarafından düzenleniyordu. Oyunların İtalya'daki Veii kentinin fethedilmesinin ya da Capitol'un Gallilerden kurtarılmasının şerefine düzenleniyor olması muhtemeldir.

Kış yaklaştıkça, oyunlar da devam ederdi. *Ludi Victoriae Sullanae*, 26 Ekim'den 1 Kasım'a kadar tanrıça Victoria'nın onuruna düzenlenirdi. Bu oyunlar, Sulla'nın Roma'daki *Porta Collina*'da M.Ö. 1 Kasım 82'de Samnitlere karşı aldığı zaferi kutlamak için başlatılmıştı ve savaşın yıldönümünde sergilenen sirk oyunlarını da kapsıyordu.

Bu dönemden hemen sonra 4 Kasım'da başlayan ve iki hafta süren *Ludi Plebeii*, önem bakımından yalnızca *Ludi Romani* için ikinci sıradaydı. Muhtemelen M.Ö. 220'de Gaius Flaminus tarafından başlatılan bu oyunlar, Jupiter'in onuruna düzenleniyordu. Kökenlerine dair alternatif bir teori de eylül ayında kutladıkları bir asırlık bir şarap festivalinden mahrum bırakılmalarının ardından plepler tarafından ortaya çıkarıldıklarıdır.

MUNERA

Bu kentsel ve dini festivallerin altyapısına karşılık, *munera* başlangıçta bunlardan farklıydı. Resmi olaylar kapsamına dahil edilmelerine rağmen, M.Ö. 105'e kadar bireyler tarafından düzenleniyorlar ve şehrin egemenliğinden sıyrılıyorlardı. Prensip olarak bakıldığında herhangi bir kimsenin bir *munus* düzenleyebilmesine ve bunu ortaya koyabilmesine rağmen, genellikle gösterinin sonrasında izleyiciler için de-

vasa bir ziyafeti de içeren oyunları sahneleme maliyeti, yalnızca çok zengin olanların ev sahipliği yapmalarına olanak tanıyordu. Bu ziyafetlerde sadece en güzel ve en egzotik yemekler sunulurdu. Giriş olarak marul (sindirim açısından iyi bir yardımcı olarak görülürdü) ve pırasa, ardından da yumurtalarla süslenmiş salamura ton balığı. Bu giriş yemeği, biraz daha yumurta, peynir ve zeytin ile son bulurdu. Bir sonraki yemek, birçok çeşitten müteşekkildi. Bunlar arasında domuz memesi, yaban tavuğu, çiftlik tavuğu, erkek domuz, antilop, yaban tavşanı, ceylan ve hatta flamingo bile vardı. Böylesi bir ziyafete konuk olanlar, çatal bıçak kullanmadan yerlerdi ve ellerini silmeleri için ara sıra kölelere seslenilirdi. Bu ziyafetlerin çoğunda kibarlık bir dereceye kadar korunsa da, Romalıların yemenin hazzını uzatmak için kusmak şeklindeki dünyaca bilinen alışkanlıklarına pek de nadir rastlanmıyordu. Ayrıca doğanın zorunluluklarına uymak da bilgece bir iş olarak görülürdü ve bu bakımdan konuklar masadan kalkmamış oldukları halde, gayet mutlu bir şekilde geğirir, yellenir ve hatta bir köle tarafından tutulan bir kaba tuvaletlerini yaparlardı.

Bu tür ziyafetlerden bir tanesi Romalı şair ve hicivci Juvenal (yaklaşık M.S.60-M.S.140) tarafından canlı bir şekilde tasvir edilmiştir. Juvenal, İmparator Domitianus'un gözünden düştüğü vakit yoksulluğun ne olduğunu öğrenmişti ve cebinde tek kuruş olmadan Mısır'a sürülmüştü. Sonrasında İmparator Hadrianus'tan bir hamilik görmüş olmasına ve büyük hicivlerini yazmasına izin verilmiş olmasına rağmen, yoksullara olan derin sempatisini asla kaybetmemiştir. Bu, çoğunlukla zenginlerin müstehcen aşırılıklarına karşı duyduğu tiksinmeyle en iyi ifadesini bulurdu. Oyunlar sonrasında düzenlenen bir ziyafet, ona istediği tüm malzemeyi sağlıyordu: anırmaya benzer seslerin ve yiyecek yığınlarının ortasında, "içinden çıkanlarla yerleri yıkayan" bir

kadın fark eder. . . "tıpkı büyük bir fıçıya düşmüş bir yılan gibi yiyip içmektedir."

Fakat *munera*'nın popülerliği öyle bir hal almıştı ki ceplerinin dibi olmayan az sayıda politikacı, böylesine bir eğlenceyi tertipleyebiliyordu. Kısa süre içinde *munera* siyasi arzuları olanların halk yığınlarının gözüne girmek ve böylelikle seçimlerdeki başarı şanslarını arttırmak için başvurdukları mükemmel bir yol haline geldi.

M.Ö. birinci yüzyılda, *munera*'nın biçimi kayda değer bir şekilde değiştirildi ve ölmüş bir kişiye karşı yerine getirilen vazife düşüncesi görünüşte korunurken, esasında gladyatör dövüşleri, olabilecek en yüzeysel mazerete bağlanmıştı. Başlangıçta oyunları varlıklı ve güçlü olanlar tarafından kendilerine ihsan edilen bir imtiyaz olarak gören plepler, şimdi bunları bir hak olarak görüyorlardı. Aynı zamanda, daha fazla *munera* sahneye kondukça, izleyiciler tarafından daha büyük ve daha olağan dışı gösteriler talep ediliyordu. İşte *venatio*'nun ya da vahşi hayvan avının *munus*'a eklenmesi bu dönemlerde gerçekleşmiştir. Başlangıçta ara sıra yapılan bu uygulama, İmparatorluk döneminde *munus*'un kabul gören bir eklentisi haline gelmiştir. Her zaman iyi bir etki yaratma hevesinde olan oyunların düzenleyicileri, her türlü dikkat çekici yola başvuruyorlardı. Jül Sezar (yaklaşık M.Ö.100-44) gladyatörlerine gümüş zırhlar giydirirdi ve bu düşünce hemen diğer birçok soylu tarafından da benimsendi – ve tabii ki kısa sürede modası geçti.

En son yeniliklerin başarısı ne olursa olsun, gladyatör oyunları Roma halkı arasındaki geniş çaplı popülerliğini her daim korumuştur. Örneğin, bir avukat ya da bir politikacı gibi ileri gelen bir yurttaşın öldüğü bir kentte yaşayanların, ölen kişinin varislerinden onuruna bir dövüş düzenlenmesi sözü istemeleri nadir bir durum değildi. Oyunlara olan tutku öyle boyutlardaydı ki sonraki imparatorlar elit tabaka üyelerinin halkın gözüne girmek uğruna kendilerini iflasa

sürüklemelerini engellemek için bu tür yarışmalar düzenlerken harcanacak miktarlara sınırlar koymak durumunda kalmışlardır. İmparator Marcus Aurelius'un M.S. 176 tarihli fermanı, gladyatör oyunlarını beş sınıfa ayırmıştır: 30.000 sesterce'nin altındakiler, 30 ila 60.000, 60 ila 100.000, 100 ila 150.000 ve en büyüğü 150 ila 200.000 sesterce. Gladyatörlerin fiyatları da 1000 ila 15.000 sesterce arasında bölünmüştü.

Gladyatör yarışmalarının düzenlenmesi, imparatorluğun kendisiyle birlikte yayılmış ve imparatorluk toprakları boyunca oyunların kanıtlarına rastlanmıştır. Oyunların Roma'daki popülerliği, bunların çok uzak bölgelerde de olmasının yeni ele geçirilen yerlerin Romalılaştırılmasında önemli bir yöntem olarak görüldüğü anlamına gelmektedir. Romalı askerler gladyatör yarışmalarını seyretmekten hoşlandıklarından, işgal ettikleri her yeni bölgede onlar için oyunlar düzenlenirdi.

Eski Roma'nın insanları için gladyatör arenası, topraklarını genişletme başarısı askeri vahşetle sağlama alınan yüce imparatorluklarının muhteşem kuvvetinin, gücünün ve esasında medeniyetinin bir yansımasıydı. Roma, savaşçı bir toplumdu, güçlü ve kuvvetli; zenginliği askeri fetihlerden elde ediliyordu ve bu nedenle de kişisel cesarete ve fiziksel dayanıklılığa büyük bir önem veriliyordu. Roma halkı için, bir kimsenin ölümle nasıl yüzleştiği, en az nasıl yaşadığı kadar önemliydi. Bir gladyatöre iyi öldürmesi öğretilirdi – ve iyi ölmesi. Boyna saplanan çevik bir kılıç darbesiyle hasmının canını nasıl alacağı ve bu bitirici darbeyi takiben fışkıracak yoğun kan damlalarından hiçbir şekilde etkilenmemesi tam olarak öğretilirdi. Yenildiği ve izleyiciler hiçbir merhamet belirtisi göstermedikleri zaman, öldürücü darbeyi nasıl alması gerektiği öğretilirdi; çelik etine girip de canı kanlarıyla birlikte arenanın sıcak kumlarına döküldüğünde hiçbir ses çıkarmadan.

Eski toplumların çoğunda olduğu gibi, Roma'da da insan ömrü uzun değildi ve büyük bir çoğunluk, otuz yaşından daha fazla yaşamayı umut edemezdi. Bu nedenle ölümünü cesurca, onurlu ve şerefli bir biçimde karşılamak önemliydi – aslına bakılırsa, ölüme tepeden bakma da denilebilir; Romalı bir yurttaş arenaya yalnızca haddinden fazla görülen bu niteliklere tanık olmaya giderdi. Eski Roma'nın askeri kültüründe göğüs göğüse dövüşte ve öldürme sanatındaki ustalık, kaynağını zaferin şanından ve diğer halkların fethedilmesinden alan bir saygıyla karşılanırdı; ve Roma'nın imparatorluğun devamı için dayandığı ilke, bir düşmanı tek elle öldürebilme yetisiydi.

Bundan dolayı, gladyatör dövüşleri fikri, eski Roma'nın insanları için gayet doğaldı ve gösteriler dehşet ve tiksinme yerine, iyi bir dövüş sergilenen bir kapışmanın heyecanını ve keyfini doğuruyordu. Aslına bakılırsa, gladyatör dövüşlerinin birçok öğesi yüzyılları aşarak modern dünyaya kadar ulaşmıştır ve bunların en önemlilerinden biri de izleyicilerin bu tür olaylar karşısındaki davranışlarıdır. Bu taraftarların tasvirlerinde, bunları okurken hissettiğimiz o rahatsız edici tanıdıklık duygusunda bulunabilecek belirli bir can sıkıcı ruh hali vardır. Oyunların o dönemlerdeki gözlemcilerinden biri, büyük tarihçi ve senatör Publius Cornelius Tacitus'tu (M.S. 56-117'den sonra). Kusursuz egemen sınıf niteliklerine ek olarak, Tacitus 79'da quaestor, 88'de praetor ve 97'de konsül görevlerini yürütmüştür. İlk eserleri, eğitim, biyografi ve etnografya da dahil geniş bir alan yelpazesindeki uzmanlığını ortaya koymaktadır ve yaşamının ileriki yıllarında ise, iki büyük Roma tarihi yazmıştır. Bunlardan birinde, M.S. 59'da Pompeii'deki gladyatör gösterilerinde meydana gelen bazı gayet talihsiz olayları anlatır:

> Pompeii halkıyla yakınlardaki bir kent olan Nuceria halkı arasında ciddi bir kargaşa vardı. Roma senatosundan atılan

> [sebebi bilinmemektedir, fakat bir tür ahlaksızlık nedeniyle olabilir] Livineius Regulus tarafından düzenlenen bir gladyatör gösterisindeki önemsiz bir olay nedeniyle başlamıştı. Karşılıklı alay etmeler sırasında – bu tür düzensiz taşra kentlerinin karakteristiğiydi – iş taş atmaya kadar vardı ve sonunda kılıçlar çekildi. Gösterinin düzenlendiği yer olan Pompeii'nin halkı üstün geldi. Birçok yaralı ve sakatlanmış Nucerialı, başkente götürüldü. Ayrıca anne babalar ve çocuklar arasında birçok ayrılık da yaşandı.

Gladyatörlerin çoğu, Roma toplumunun en düşük sınıflarına mensuptu ve insanlar tarafından da bu gözle görülürlerdi. Eğer bir suçlu ya da asi bir köle veya bir savaş esiri güçlü bir vücuda ve yaratıcı bir zihne sahip olacak kadar şanslıysa – ya da şanssızsa – bundan hoşlansa da hoşlanmasa da kendisini bir *familia gladiatoria*'ya (gladyatör grubu) yazılmış bulması işten bile değildi. Şaşırtıcı bir şekilde, bu topluluklar tamamen gönüllü bir biçimde tüm yurttaşlık haklarından vazgeçmeye ve bedenlerini ve canlarını grubun sahibi olan *lanista*'ya bağlamaya karar veren özgür erkeklerin de katılımıyla daha da kalabalıklaşabiliyordu.

Senatör ve yazar olan Petronius'un (yaklaşık M.S. 27-66) gladyatörlerin toplanması konusunda söyleyecek çok şeyi vardı. Kendisinin tam ismi Gaius (veya Titus) Petronius Niger'di ve Tacitus tarafından *Arbiter Elegantiae* ("güzellik yargıcı") olarak anılıyordu. Derin lüks ve güzellik anlayışı nedeniyle, Neron'un sarayındaki eğlencelerin birçoğunun sorumlusuydu. Petronius aynı zamanda M.S. birinci yüzyıldaki hayatın çoğunlukla müstehcen bir anlatımı ve Avrupa'da bilinen en eski pikaresk roman olan *Satyricon*'un yazarıydı. Petronius'un Neron üzerindeki etkisi o kadar fazlaydı ki politikacı Gaius Ofonius Tigellinus (ö. M.S. 69) bunu kıskandı ve onun aleyhine bir dizi gerçek olmayan suçlamada bulundu. Petronius, Neron'un öfkesinin kendisinin ölümüy-

le sonuçlanacağını biliyordu ve o da intihar etti; fakat nihai bir biçemsel gösterişle Neron'un ahlaki kusurlarını uzun uzadıya yazıp ona göndermeden evvel değil. Petronius'a göre, yeni katılan gladyatörler "damgalanmaya, zincire vurulmaya, dövülmeye veya kılıçla ölmeye dayanmak," efendilerinin emirlerini sorgusuz sualsiz yerine getirmek ve kendilerine verilen yiyeceklerin ve içeceklerin bedelini kanlarıyla ödemek için bir ant içerlermiş. Bu ant içme tamamlandıktan sonra, özgür adam tüm *libertas*'ını kaybeder ve bir köle, *lanista*'nın bir malı haline gelirmiş. Bunlar hiç şüphesiz iş koşulları arasında en ağır olanlardı; buna rağmen, Cumhuriyet'in sonu itibariyle (M.Ö. 55-31), gladyatörlerin yaklaşık yarısı gönüllülerden oluşuyordu.

Neden özgür insanlar böyle bir yolu tercih ederler ki? Özgürlüğü ve Romalı yurttaşların haklarını kırbaçlara, zincirlere ve çok büyük bir vahşi ve acı verici ölüm ihtimaline değişirler? Büyük bir ihtimalle gayet düzenli olan yaşamlarında ne türden dehşetli olaylar onları bu işin tüm acılarına (kendileri tarafından çektirilecek acı ve kendilerinin çekecekleri acı) karşın bir gladyatör olmaktan başka çareleri olmadığını düşünmeye itmiş olabilir ki? Acaba bunun nedeni tehlike ve macera arzusu olabilir mi? Ya da para ihtiyacı? Belki de başka türlü hiçbir seçkinliği olmayan hayatlarını insanların onları pohpohlamasıyla renklendirmeye, hayatlarına bir anlam katmaya olan derin ve umutsuz bir ihtiyaçtı onlarınkisi; hayatlarına katmak istedikleri bu anlamın lisanı acı ve ölüm olsa bile.

Pek ihtimal dahilinde görünmese de, gladyatörlüğün çok çeşitli avantajları vardı. Birincisi, tüm ülkede cesaretleri, yüreklilikleri ve efendilerine olan mutlak sadakatleriyle tanınırlardı. Her zaman uydukları askeri disiplin normalde Roma ordusuna yöneltilen bir saygıyı ve onuru da onların üzerinde topluyordu.

Bazı yurttaşlar için bir gladyatör okuluna yazılma seçeneği tamamen ekonomik etkenlerin sonucu olarak ortaya çıkıyordu: Bu kişilerden bazıları, miras aldıkları varlığı har vurup harman savurmuş ve kendilerini rahat bir hayat yaşamaya yetecek birikimlerini yitirmiş bir halde bulan aristokratlardı. Gladyatör olunca günde üç öğün yemek, iyi bir bakım ve arenaya çıkmaları karşılığında kendilerine verilecek ücrete ek olarak daha fazla para ve mal kazanma şansları oluyordu. Yeterince uzun süre hayatta kalmayı başarırlarsa, sonunda özgürlükleri onlara bahşedilecekti. Kara günler yaşamaya başlayan toplumsal sınıfın üst tabakalarına mensup kişilerin yanı sıra, bir mesleği olmayan ve iş seçenekleri ordu, eğitmenlik, suçla dolu bir yaşam ve gladyatör okullarıyla sınırlı olan fakir vatandaşlar da vardı. Bu gibileri için bir gladyatör olmak o kadar da itici bir seçenek değildi, özellikle de gladyatörler yılda iki üç kereden fazla dövüşmedikleri için. Kanlı ve acılı bir ölümden sakınmayı başarabilirlerse, üne ve paraya kavuşma şansları vardı; Pompeii'deki bu duvar yazılarının gösterdiği, bedensel niteliği daha fazla olan ödüllerden bahsetmeye ise gerek bile yok:

> Trakyalı Celadus, üç defa muzaffer oldu ve üç defa taçlandırıldı, genç kızların sevgilisi.
>
> Crescens, genç kızların gecelerinin prensi [*retiarius*].
>
> Thrax, tüm kızların yakışıklısı.

Gladyatörler yalnızca "genç kızların sevgilisi" değillerdi. Aynı zamanda varlıklı soylu kadınların aşklarının da hedefiydiler. Bu tür sevdaların nasıl geliştiğini tasavvur etmek o kadar da zor değil. Halkın çektiği çilelere ve yaşam koşullarındaki iniş çıkışlara alışık olmayan, toplum içinde yüksek bir sınıfa mensup bir kadın için sıkıntı, aşağı yukarı her zaman yanında olan bir arkadaş olsa gerektir. Terli ve kana bulanmış kaslı vücutlarıyla gladyatörler arenada birbirleriyle

çarpışırlarken, sözünü ettiğimiz bu kadın, arzu etmesi kuvvetle muhtemel olan o heyecanı ve kıyımı oyunlarda bulabilirdi. Aslına bakarsanız, bu gibi kadınları hazzın derinliklerine çeken şey, belki de yaraların ta kendileriydi. Bu haz, insanın aklını başından alan – kanlı yaralar, esneyen kaslar, vahşi ölüm – ve yasak bir his olmalıydı, çünkü gladyatörler fahişelerden farklı görülmezdi. Zina yapmak zaten çok kötü bir şeydi; fakat bir gladyatörle zina yapmak, bu kadınların yasak tutkularını en az yüz katına çıkarmış olmalıydı.

Ünü son derece yaygınlık kazanan bu tür bir olayı, şair ve hicivci Juvenal tasvir etmiş ve gladyatör aşığıyla Mısır'a kaçan Eppia adındaki bir senatör eşinin bu nahoş hareketine duyduğu öfkeyi hiçbir şekilde saklamamıştır.

EPPIA'NIN TUTKUSU

Eppia'nın hikayesi, gladyatörlerin çoğunluğu Roma toplumunun en üst tabakalarına mensup olan kadınlarda uyandırdıkları tutkunun büyüklüğünü gösterir. Tarihçi Roland Auguet'in *Cruelty and Civilisation: The Roman Games* (1972) isimli eserinde belirttiği gibi, "buna dayanamayanlar, saf saf bir miğferin saygınlığına kapılan mütevazı genç kızlar değil, olgun ve zengin kadınlardı." Juvenal da Eppia'nın bir senatörün karısı olduğunu ve çocukluğunun babasının servetinin kendisine sağladığı akla gelebilecek her türlü lüksün içinde geçtiğini bizlere hatırlatmak için büyük gayret göstermiştir: "Altınlarla donatılmış bir beşikte kuğu tüylerinin üzerinde uyurdu."

Eppia'nın aşık olduğu savaşlarla katılaşmış gladyatörün ismi Sergiolus'tu ve bizim beklentimizin aksine, hiç de çekici değildi. Aslına bakılırsa, yıllar geçtikçe yaşlanıyor ve sakalları kırlaşıyordu ki bu da onu sık sık tıraş olmak zorunda bırakıyordu. Burnu, uzun yıllardır miğfer takıyor olmasının neticesinde ciddi bir biçimde basıklaşmıştı ve gözlerinin birin-

den sürekli olarak "kekremsi kokulu bir akıntı" geliyordu. Bundan dolayı, Sergiolus'a dair çizdiğimiz resim o kadar da arzulanan bir adam portesi değildir: O, etrafında kan, ölüm ve acı dolu bir karanlık olan birisiydi. Juvenal, bu uygunsuz bekarın aşağılayıcı bir portresini çizme fırsatını kaçırmaz:

> Eppia'nın bu kadar etkileyici bulduğu o gençlik dolu büyü neydi?
>
> "Gladyatöriye" diye yaftalanırken buna değer olarak gördüğü neydi?
>
> Bizim sevgili oğlumuz tıraş olmaya başlayalı çok yıllar geçmiş ve
>
> Tek kolu da yaralı, bir emeklilik habercisi gibi; üstelik korkunç derecede çirkin
>
> Miğferinin zedelediği burnunda bir yumru ve gözleri de şırıl şırıl
>
> Oysa ki gladyatörler Adonis'ten bile daha güzel görünürler:
>
> İşte çocuklarına, ülkesine ve kız kardeşine tercih ettiği şey buydu,
>
> Kocasını buna değişti. Bu kadınların taptıkları şey, kılıç.

Bütün bunlara rağmen, bu adam, Eppia'nın Roma toplumunun tüm ayıplamalarını ve kınamalarını uğrunda göze aldığı adamdı. Sergiolus'a olan tutkulu aşkı, Eppia'nın başka rahatsızlıklar yaşamasına da neden oldu. Sergiolus'un ait olduğu *familia gladiatoria*, Küçük Asya ve Mısır'a varana dek vilayetler arasında uzak yolculuklar yapıyordu ve Eppia, kendisini hiç de konforlu olmayan koşullarda uzun yolculuklar yaparken bulmuş olmalıydı. Juvenal, bu yolculuklarla ilgili kendisine özgü bir yorum yapmaktadır:

> Bir kocanın emriyle gemiye binmek bir işkencedir: O vakit sintinelerin kokusu iğrençtir, o vakit gökyüzü baş döndürücü bir şekilde etrafında döner. Ama aşığından ayrı olan bir kadın, hiçbir huzursuzluk yaşamaz. Birisi kocasının üstüne kusarken, diğeri tayfalarla oturup mükellef bir yemek yer, üst güvertede nöbeti devralır, yelken halatlarının çekilmesine yardım eder ve bundan keyif alır.

Geminin dalgalarla birlikte inip çıkan güvertesinde yürürken ve sevgili Romasının ışıltılı çehresinin yavaş yavaş kaybolmasını izlerken Eppia'nın içinde bulunduğu durum da böyle olmalıdır. Toplumdaki yeri ve emsallerinin ona bakış biçimleri göz önüne alındığında, Eppia ciddi bir fedakarlıkta bulunmuştu; belki de böylesine imtiyaz sahibi bir kadının yapabileceği en son fedakarlıktı bu. Daha sonra kendisine takılan lakapla bu açıkça ortaya konmuştur: "Gladyatiks" veya kadın gladyatör. Bu, ciddi bir hakaretti; çünkü gladyatörlerin bir köleden daha aşağı bir toplumsal konumları vardı. Bu görüş, dönemin yazarlarının gladyatörlerin yemeklerinin iğrenç ve mide bulandırıcı olduğunda ısrar etmeleriyle de güçlenmektedir; esasında, yemekleri askerlerinkiyle aynıydı. Yine de, gladyatörlerin yedikleri, yaptıkları işin doğasında olan tiksindiriciliği ve sefaleti, "pazarlanabilir kanın satın alımı için ödenen bedeli" anlatmak için kullanılan bir benzetmeydi. Eppia'nın Sergiolus ve onun vahşi, zalimane yaşamı için toplumun üst katmanlarındaki imtiyazlarından vazgeçip kocasını ve çocuklarını sonsuza dek terk etmesi kulağa inanılmaz geliyor.

Eppia'nın durumu elbette ki uç bir örnekti ve birçok kadın tarafından gözde gladyatörlerine duyulan erotik ilgi genelde çok daha üstü kapalı davranışlarla dışa vuruluyordu; örneğin *ludus*'ta (gladyatörlerin kışlaları) her gün birkaç saat geçirmek, gladyatörlerin silahlarını almak ve savaş eği-

timinde kullanılan tahta sopa olan *palus*'la talim yapmak gibi.

COMMODUS'UN DOĞUMU

Zaman zaman bir gladyatörün görünümüne karşı ortaya çıkan aşk dolu hislerin, Juvenal'ın aşağıdaki satırlarında da görebileceğimiz gibi, gladyatörün ta kendisi için son derece talihsiz etkileri de olabiliyordu:

> Antoninus Pius ve Marcus Aurelius'un kızı olan Faustina, bir gün gladyatörlerin geçişini izlediğinde, içlerinden birisine olabilecek en tutkulu biçimde aşık olmuştu; ve onu uzun süre yataklara düşüren bu tutkuyu kocasına itiraf etmişti. Marcus Aurelius'un fikir danıştığı Chaldeans, bu gladyatörün öldürülmesi gerektiğini ve Faustina'nın onun kanında yıkandıktan sonra kocasıyla yatmasının şart olduğunu söylemişti. Bu tavsiyeye uyulunca, İmparatoriçe'nin tutkusu gerçekten de dinmişti; fakat bir prensten çok bir gladyatör olan Commodus'u dünyaya getirmişti.

Öykünün kahramanı, bir geçit sırasında kendisini gören İmparatoriçe'nin hislerini uyandırma talihsizliğine düşmüş bahtsız gladyatördür. Sonrasında gelişen olaylar, kimi doğaüstü şeyleri anlatan kara bir erotizmle yüklü destanların ilgi uyandırıcı lezzetini taşımaktadır. Faustina'yı yemeden içmeden kesen tutkusu, korkunç cinsel saplantısını kabul ederek kocasına yaptığı itirafı, Marcus Aurelius'un ümitsizce doğaüstü çarelere başvurması, gladyatörün öldürülmesiyle bulunan dehşet verici çözüm, Faustina kocasıyla aşk yaparken bedenine bulanan gladyatörün kanı, seks, insan kurban edilmesi ve birçoklarına işkence ve ölüm getiren korkunç Commodus'un doğumu arasındaki ilişki. . . Tüm bu etkenler, gayet basit görünebilen, fakat esasında büyük ve kor-

kunç bir günaha dalalet eden başlangıç niteliğindeki bir olayın etrafında dönmektedir: bir gladyatöre aşık olma.

Oyunların katılımcılarıyla soylular arasındaki aşk ilişkileri her zaman heteroseksüel nitelikli değildi. Commodus, Pertinax, Septimius Severus ve Alexander Severus dönemlerinde görev yapan ve 220 ve 229 yıllarında konsüllük yapan siyasetçi ve tarihçi Dio Cassius (yaklaşık M.S. 150-235), İmparator Elagabalus'un (M.S. üçüncü yüzyıl) araba yarışçısı Hierocles'e aşık olduğu koşulları şöyle anlatır:

> Hierocles, Circus'taki oyunlar sırasında tam Elagabalus'un koltuğunun önünde arabasından düştü. Düşünce, miğferi başından çıktı. Prens'in dikkatini çekince – sakalsız bir çenesi ve uzun, kumral saçları vardı – hemen kaldırılıp saraya götürüldü.

KADIN GLADYATÖRLERİN SKANDALI

Arenada kadın gladyatörler kullanma şeklindeki ilginç uygulamayı büyük biyografi yazarı ve tarihçi Suetonius'tan öğrenebiliriz. Roma'da askeri bir tribünün oğlu olarak doğan Suetonius, Genç Plinius ile arkadaşlık ediyordu ve Plinius onun aynı zamanda hamisi idi; kendisini İmparator Trajan'a tavsiye etmiş ve İmparator da Suetonius'a askeri bir tribünlük (tribün, sıradan halkın haklarını savunması için seçilen resmi bir görevliydi) görevi vermişti. Daha sonra hamiliğini yapan Septicius Clarus, Suetonius'un arşiv tutucu görevini üstlenmesini de sağladı. İmparator Hadrianus'un danışmanlığı ile birlikte bu görev, Suetonius'un Jül Sezar'dan Domitianus'a kadarki imparatorları kapsayan *Sezarların Yaşamı* (yaklaşık M.S. 121) adlı eserini yazarken işine yarayabilecek belgeleri incelemesini sağladı. Suetonius'a göre:

> Domitianus, Colosseum'da ve Circus'da birçok savurgan ve pahalı eğlence tertipliyordu. Olağan çift atlı araba ya-

> rışlarının yanında, biri piyade diğeri süvari olmak üzere değişik dövüş türleri de sergiletiyordu; amfitiyatroda yapılan bir deniz savaşı, vahşi hayvanlarla yapılan dövüşler, erkeklerin yanı sıra kadınların da yer aldıkları meşale ışığında yapılan gladyatör gösterileri. . .

En önemli malzeme, yenilikti; Domitianus, ayrıca kadın gladyatörlerin cücelerle dövüşmelerini izlemeyi de seviyordu. Bu olağandışı dövüşler, tüm Romalı vatandaşlar arasında da son derece popülerdi. Bu dövüşçülere dair çok fazla bilginin günümüze ulaşmamış olması çok yazıktır; ancak bazı görsel temsiller de yok değildir. Örneğin, Doğu Ege'deki Halikarnas'ta bulunan bir rölyef, iki kadın gladyatörün dövüşünü betimler. Ayrıca iki isimden bahseden yazıtlar da vardır: Akilya ve Amazon. Klasik yazarlar da onlardan bahsederler; örneğin Petronius, Britanya tarzı bir arabanın üzerinde dövüşen bir kadın gladyatörü tasvir eder.

Yüksek toplumsal konuma sahip bir erkeğin bir gladyatör olması aşağılık bir davranış olarak görülüyorken, soylu bir kadının aynı şeyi yapması da tamamen toplumun anlayışına aykırıydı. Juvenal, bu kadınların yakışıksız davranışları karşısında fazlasıyla öfkeleniyordu:

> Nasıl edepli olabilir ki bir kadın
>
> Kafasına bir miğfer geçirmiş, doğuştan gelen cinsiyetini inkar ederek?
>
> Erkek işine bayılırlar, ama erkek olmak istemezler,
>
> Zavallı zayıf şeyler, bunu nasıl da seviyorlar!
>
> Ne büyük bir onurdur bir koca için bir açık arttırmada
>
> Karısının eşyalarının satıldığını görmek, kemerler, bacak zırhları,
>
> Kol zırhları ve sorguçlar!

> Dövüşürken, darbeleri savuşturup mızrağını batırırken, hırıltılarını ve iniltilerini duymak,
>
> Boynunun miğferinin ağırlığıyla öne düşüşünü görmek. . .
>
> Ah, pretorlarımızın ve konsüllerimizin arasından gelen siz alçalmış kızlar,
>
> Söyleyin bize kimi gördünüz bu biçimde ortaya çıkmış,
>
> Böyle soluk soluğa, ter içinde? Hiçbir gladyatörün kadını,
>
> Hiçbir sokak kadını böylesi bir şeye asla kalkışmazken.

Yıllar geçtikçe, arenada kadın gladyatörlerin varlığı giderek arttı, özellikle de M.S. birinci yüzyılda Neron'un hükümranlığı sırasında. Ancak bu uygulama İmparator Septimus Severus tarafından, belki de arenaya çıkan kadın sayısının korkutucu biçimde yükselmesinden dolayı yasaklanmıştır.

Juvenal gibi aydınların görüşünce, kadınları arenada dövüştürme uygulaması, Juvenal'ın Roma toplumuna yönelttiği alay için başka bir kaynak teşkil ediyordu; ve ayrıca, kadınların bu kan ve ölümle çevrili mekanlarda bulunmaları, zaten yeterince tuhaf bir durum olmasının yanında, öldürme ve ölümü cesurca, şerefli bir biçimde göğüsleme *virtus*'u (veya becerisi) bakımından belirli bir kadın erkek eşitliğine de işaret ediyordu. Görünen o ki Eski Roma'da bu *virtus* (erdem) cinsiyetten daha büyük bir öneme sahipti.

ZOR ZAMANLAR

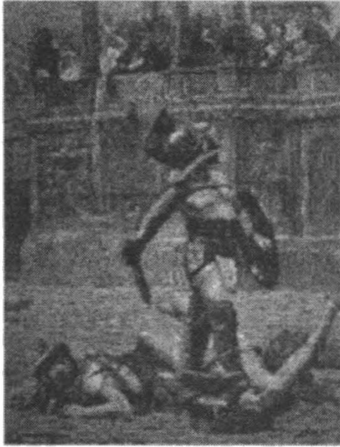
Kıtlık veya diğer türden yokluk zamanlarında, gladyatörler devletten hiçbir alacağı olmayanlar olarak görülür ve nezaketsiz bir biçimde tekmeyi yiyip Roma'dan gönderilirlerdi. Suetonius'un M.S. 6-7'deki tahıl kıtlığı ile ilgili olarak söyledikleri şöyledir:

> Augustus, cömert bir yardım dağıtılacağının duyurulmasının ardından vatandaşların listelerinin yakın zamanlar-

da azat edilen kölelerce ciddi bir biçimde şişirildiğini fark ettiği bir olayda, asaletini ve kişiliğinin kuvvetini göstermiştir. Hiçbir şey vaat etmediklerinin hiçbir şey almaya hak kazanmadıklarını ilan etmiş ve toplam miktarı arttırmayı reddetmiştir; dolayısıyla asıl hak sahipleri de daha azıyla yetinmek zorundaydılar. İstisnai bir kıtlık döneminde ise, köle pazarındaki köleler, gladyatör okullarının tüm üyeleri, doktorlar ve eğitmenler hariç tüm yabancılar ve evlerde barındırılan çok sayıda hususi köle gibi her faydasız boğazı Roma'dan sürmek dışında, halkın baskısıyla baş edecek bir çare bulamamıştır.

"Her faydasız boğaz" deyimi gladyatörlerin ülkede işler yolundayken halktan gördükleri pohpohlanmalar ne olursa olsun, Roma Devleti'nin gözündeki asıl yerlerini açığa çıkarmaktadır. Onlar esasında toplumun en alt tabakasında bulunan ve ekonomik koşullar kendilerini kabullenilemez derecede pahalı kıldığında kaldırılıp atılabilen mallardı.

İKİNCİ BÖLÜM

Politikanın Bir Kolu

II

Bu kadar popüler bir uğraştan beklenileceği gibi, gladyatör oyunlarının da büyük bir siyasi önemi vardı. Cumhuriyet dönemi sırasında, en etkileyici yarışmayı düzenleyen kimse, halkın en çok gözüne giren de o oluyordu ve seçim zamanı gelince de kayda değer bir başarı göstermeyi umut edebiliyordu. Esasında, gladyatör yarışmalarının büyümesi iktidar için sürekli olarak birbirleriyle didişen aristokratlar arasındaki vahşi rekabetin, entrikaların ve siyasi çekişmenin bir sonucuydu. Bu çekişmelerin ve neden oldukları siyasi manevraların bir örneği, M.Ö. 65'te Jül Sezar tarafından sahnelenen *munus*'tur.

Roma İmparatorluk sisteminin temellerini atan Gaius Jül Sezar, M.Ö. 100 yılında doğmuştu ve meşhur Julian ailesine mensuptu. Siyasi çekişmeler küçük yaşta etrafını sarmıştı; bunun başlıca nedeni zirai reform yanlısı bir grup olan *Populares* (başları Sezar'ın eniştesi Gaius Marius'tu) ile aristokrat ve muhafazakar bir senatörler grubu olan *Optimates* arasındaki mücadeleydi. M.Ö. 84'te Sezar, Marius'un ortağı Cinna'nın kızı olan Cornelia ile evlendi. Marius'un düşmanı ve *Optimates*'in lideri olan Lucius Cornelius Sulla (M.Ö. 138-78) M.Ö. 82'de diktatör olunca, Sezar'ın yapmış olduğu evlilik onu potansiyel bir suikast hedefi haline getirmişti. Ona sadece Cornelia'dan boşanması emri verildi. Sezar, bunu reddetti ve Roma'yı terk ederek M.Ö. 78'de Sulla'nın emekli olmasına kadar geri dönmedi.

Dönüşünde, bir mevki ve makam edinemedi ve bir kez daha Roma'yı terk ederek Rodos'a retorik üzerine çalışmaya gitti ve M.Ö. 73'e kadar orada kaldı. Sezar, aedile (*aedile*, seçimle tayin edilen ve kamu işleri, oyunlar, pazarların denetlenmesi ve tahıl ve su kaynaklarından sorumlu olan memurdu) olduğu yıl olan M.Ö. 65'te bir *munus* tertipledi. Suetonius'a göre planı şuydu:

> Bir gladyatör gösterisi düzenlemek; fakat o kadar muazzam bir savaşçı birliği topladı ki bu durumdan endişeye kapılan siyasi rakipleri alelacele bir yasa tasarısını meclisten çıkarttırıp Roma'daki herhangi bir kimsenin etrafında bulundurabileceği adam sayısını kısıtladılar; böylece ilan edilenden daha az sayıda savaşçı dövüştü.

Bu gösteri, görünüşte Sezar'ın babasının anısınaydı; fakat asıl amacın Sezar'ın pretorluk adaylığı için siyasi açıdan yandaşlar kazanmak olduğu da inkar edilemez. Düşmanlarının harekete geçmesinin ve onu, *munus*'unu ciddi oranda düşük sayıda gladyatörle sergilemek zorunda bırakmalarının nedeni işte buydu. Yine de Sezar'ın arenaya çıkarmayı başardığı gladyatör çifti 320'ydi ki bu da güzel bir gösteri olmasını sağladı.

Suetonius, Sezar'ın gladyatör gösterilerini ayrıntılarıyla anlatır:

> Halka yönelik gösterileri büyük bir çeşitlilik arz ediyordu. Bunların arasında gladyatör dövüşleri, Roma'nın her mahallesi için çeşitli dillerde oynanan sahne oyunları, Circus'taki araba yarışları, atletik yarışmalar ve bir deniz savaşı taklidi vardı. Forum'daki gladyatör dövüşlerinde pretorluk yapmış bir aileye mensup Furius Leptinus adında bir adam, bir avukat ve eski bir senatör olan Quintus Calpenus'la dövüşüp onu öldürmüştü. . .

Vahşi hayvan avları beş gün sürerdi ve eğlence her biri 500 piyade, yirmi fil ve otuz süvariye sahip iki ordu arasında yapılan bir savaşla sona ererdi. Tarafların birbirleriyle yüz yüze durabilmeleri için Sezar, arabaların etrafında dönerek yarıştığı Circus'un orta duvarını kaldırtmıştı. . .

Deniz savaşı, Lesser Codeta'ya kazılan suni bir gölde iki, üç veya dört sıra küreği ve içinde çok sayıda askeri olan Sur ve Mısır gemileri arasında yapılırdı. Bu gösterilere dört bir yandan o kadar çok sayıda ziyaretçi gelirdi ki birçokları yollara, sokaklara veya çatıların tepelerine kurulmuş çadırlarda gecelerdi ve sık sık izdiham yüzünden ölenler olurdu. Bu kurbanların arasında iki senatör bile vardı.

YÜKSEK SESİN TEHLİKESİ

Roma İmparatorluğu döneminde yalnızca seçimler değil, oyunların düzenleyiciliği de yurttaşların ellerinden alınmıştı. Sonuçta, imparator bazı önde gelen yurttaşların muhteşem oyunlar düzenleyerek halkın beğenisini kazanmalarını istemiyordu. Siyasi bir propaganda aracı olarak oyunlar büyük önem taşıyordu ve imparatorlar bunu kendi lehlerine çevirme hususunda ellerini çabuk tutmuşlardı. Böylelikle imparator, Roma'daki oyunların (aralık ayında yapılanlar hariç) daimi düzenleyicisi olmuştu; kapsamlarına, sürelerine ve tarihlerine karar veriyor ve çoğunlukla yıldönümleri ya da askeri zaferler gibi önemli olaylarda oyunlar düzenliyordu. Ayrıca düzenli olarak oyunlara katılım gösteriyor ve böylelikle ek bir siyasi anlam yüklemiş oluyordu. Oy kullanma hakları olmamasına rağmen, bir *munus*'ta halka imparatorlarıyla doğrudan iletişim kurma şansı veriliyordu. Kalabalığın verdiği güven ve böylesi bir topluluğun anonimliği sayesinde insanlar bazen duygularını gayet yüksek sesle ve açıkça ifade edebiliyorlardı; hatta kimi zaman imparato-

run kendisini bile eleştirebiliyorlardı. Elbette ki her bireyin imparatorla hiç de akıllıca olmayan bir şekilde karşılaşmaktan kaçınmasını sağlayan bu anonimlik, aynı zamanda imparatorun mazeretinin de etkisini alıp götürüyordu. Dolayısıyla, hükmedenle doğrudan iletişim ve imparatorun buna göre hareket etmesi, aslında çok büyük önemi haizdi.

Yine de, aşırı yüksek sesle bağırmanın insanın başını ciddi biçimde belaya sokabileceği olaylar da oluyordu. Aynı şekilde imparatorun kaderi de *munus*'taki kalabalığa verdiği tepkiden doğrudan etkilenebiliyordu. Caligula (M.S. 12-41) kalabalığın şikayetlerini dinlemeyi reddedip en çok sesi çıkanları askerlere öldürtmeye kalkışınca, kalabalık daha da öfkelenmiş ve Caligula'nın karşısında olan komplocular onu öldürmek için yüreklenmişlerdir. Ne var ki akıllı bir imparator kendisini kalabalığa sevimli göstererek bundan siyasi olarak fayda sağlayabilirdi. Hükümetin, şahsi ve halkın görüşlerini dikkate almayan bir hükümet olmadığının gösterilmesi bir imparatorun halkla ilişkileri açısından harikalar yaratabilirdi ve kendisini, tabiri caizse, kitlelerle bir araya gelmeye karşı olmayan aynı sınıftan bir izleyici olarak göstermek de bunu başarmanın kolay bir yoluydu.

İMPARATORUN İYİLİĞİNİN İKİ KENARI KESKİN KILICI

Yeterli maddi imkanlara sahip diğer bireylerin *munera* düzenlemeleri tam olarak yasaklanmamış olsa da, bunu yapmaları onlar için hiç de akıllıca bir fikir olmazdı. Örneğin servetinin önemli bir bölümünü bir *munus* sahnelemeye yatırma kararı alan herhangi bir sulh yargıcı, bu yolla halkın beğenisini ve takdirini kazanacağından, kıskançlık duyguları çok çabuk alevlenen imparator tarafından potansiyel bir tehdit olarak görülebilir. Sonuç, sürgün veya daha kötüsü olacaktır. *Munus*'u düzenleyen kişi, gayet kolaylıkla bir yarışmacı haline de gelebilirdi. Ancak Trakya, Makedonya,

Aquitania ve Mauretania gibi sulh yargıçlarının çok uzaklardaki bir imparatoru gücendirme korkusu olmadan göze hoş gelen *munera* ile halkın beğenisini kazanmakta serbest oldukları vilayetlerde durum böyle değildi. Vilayetlerde imparatorun temsilcileri, oyunları ölüleri övmek için değil de, gösterilerle uyandırılan dini ve duygusal hislerin etrafını çevreleyeceği gelecekteki liderlerini övmek için kullanırlardı.

Roma'da, halk kitleleri arasında oyunlar öylesine popülerdi ki mümkün olduğunca sık *munera* düzenlemek son derece önemliydi. Çok uzun bir sürenin gösterisiz geçmesine izin vermek, beraberinde kaçınılmaz bir tehlike getiren gözden düşme gerçeğine davetiye çıkarmak demekti. Bu durum, imparatoru zaman zaman sulh yargıçlarının lehine bu imtiyazdan feragat etmeye teşvik ediyordu. Bunun için çok da iyi bir neden vardı: Bir sulh yargıcına bir *munus* düzenleme imtiyazı bahşedildiğinde, bu sorumluluğu yerine getirmekten başka seçenek olamazdı – tüm vazifelerin arasında, bunda başarısız olmanın sonuçları tasavvur bile edilemezdi. Bu durum genellikle imparatorun yerine devlet görevlilerinin dövüş sahnelemelerine müsaade edilen aralık ayında söz konusu olurdu. Ancak dövüşecek gladyatörlerin sayısı konusunda ciddi sınırlamalar vardı (bu sınırlamalar elbette ki imparator tarafından getirilmiyordu). Dolayısıyla, sulh yargıçları tarafından düzenlenen *munera*'nın imparator tarafından düzenlenenlerle kıyaslanması düşünülemezdi ve eğlence – aynı zamanda propaganda – olarak değerleri ciddi oranda azaltılmıştı. İmparator, burada üç açıdan avantajlıydı: Halka istediği gösteriler sunuluyordu, gösterilerin maliyetleri bunları sergilemek zorunda olan sulh yargıçlarınca karşılanıyordu ve imparatora karşı bir takım ihtirasları olanların çok fazla halk desteği kazanmaları ince bir biçimde engelleniyordu.

Hatip Fronto, *Mektuplar*'ında zeki İmparator Trajan'ın hükmünü anlatırken, heyecan verici gladyatör gösterileri düzenlemenin siyasi öneminden de bahseder. İspanya'nın Sevilla kentinin yakınlarındaki Italica'da, muhtemelen Roma kökenli bir ailede doğan Trajan, 98 ila 117 yılları arasında imparatorluk yapmıştır. Gençliğinde askeri eğitim almış ve Titus ile Domitianus'un hükümranlıkları sırasında İspanya, Suriye ve Almanya'da Roma ordusunda hizmet vermiştir. Son derece başarılı bir general olan Trajan, 91 yılında konsül seçilmiştir. İmparator Nerva, 97 yılında kendisini evlat edinmiş ve ertesi yıl İmparator'un ölmesinin ardından Trajan imparator olmuştur.

Birkaç yıl Roma'ya dönmemesine rağmen, askerlerine para dağıtarak ve Roma'daki ve İtalya'nın diğer şehirlerindeki özgür, fakir insanların.çocuklarının refalıını sağlayarak hemen kendisini iyi bir imparator olarak tanıttı. 101 yılında Trajan ilk seferini Dacia (günümüzün ortabatı Romanya'sı) üzerine yaptı. Ülkenin zapt edilmesi beş yıl sürdü ve fetih dört ay süren oyunlarla ve Roma'daki Trajan Forumu'nda bulunan meşhur sütunun dikilmesiyle kutlandı.

113 yılında Trajan bir kez daha Roma'dan ayrılarak bu defa Parthlıların üzerine sefere çıktı. Dicle Nehri boyundaki Partiya başkenti Ctesiphon'u ele geçirdi ve aynı zamanda Ermenistan'ı ve Kuzey Mezopotamya'yı topraklarına kattı. Diğer Romalı kumandalar gibi, Trajan da Büyük İskender'den ilham alıyordu ve Partiya seferinin sonunda, Fırat Nehri'nin ağzına ulaştığı zaman daha ileri gidemeyeceği ve Büyük İskender'in başarılarına eşdeğer bir başarı gösterdiği gerçeği karşısında ağladığı söylenir. Britanya'daki kabile ayaklanmalarına, aşağı Danube'deki bir Yahudi isyanına ve meşum huzursuzluklara ek olarak, yeni elde edilen topraklarda da ciddi bir biçimde kargaşa söz konusuydu.

Sağlığı bozulan Trajan, İtalya'ya doğru yola çıktı, ancak 117'de Cilicia'daki Selinus'da (Türkiye) öldü. Hükümranlığı

idari reformlar ve yolların, kanalların, köprülerin, Roma ve Capua arasındaki Appia Yolu'nun restorasyonu ve Pontino Bataklıkları'nın kurutulmasının da dahil olduğu bir dizi yapım ve inşaat projeleriyle tanınmıştır.

Fronto, Roma halkının özellikle iki şeyle ilgilendiğini ifade eder: tahıl stoku ve gösteriler. Trajan'ın hükümdarlığı "ciddi işler için olduğu kadar oyunlar nedeniyle de" takdir toplamıştı, diye devam eder. Önemli işler yapmayı ihmal etmek vahim bir tepkiyle karşılanabilirdi, ancak oyunları ihmal etmek çok çok daha vahim bir tepkiye neden olurdu.

ZALİMLİK VE ADALET

Günümüzde, aklı başında olan hiç kimse gladyatör yarışmalarının düzenlenmesini savunamaz. Her yeri kanla boyanmış bir arenadan ibaret yapay bir savaş alanında birbirlerini doğrayan adamlara ve kadınlara elbette ki hoşgörü gösterilemez. Ancak sıradan bir Roma yurttaşı böylesi bir tepkiye gülerek ve tepeden bakacaktır. Oyunları kendi antik kültürel bağlamlarında ele aldığımızda, amfitiyatrodaki gösterilere gitmenin bir Romalı, güçlü bir devletin bir ferdi olmanın mühim bir parçası olduğunu görürüz. Aslına bakılırsa, oyunların popülerliğindeki en ciddi artışın milattan sonraki iki yüzyıl içinde, yani tüm Avrupa'yı saran barış ortamının gerçek bir savaş için en ufak bir fırsat bile bırakmadığı bu zamanda gerçekleşmiştir. İmparatorluğun diğer bölgelerinde gerçek savaşların olmamasıyla, insanlar yapay savaşlarla (katılımcılar için fazlasıyla gerçek olsa da) idare etmişler, savaş, izleyicileri olan bir spora dönüştürülmüştür.

Gladyatör yarışmaları kısa zamanda Roma'nın askeri gücünü temsil eder hale gelmiştir ve bu gerçek, Romalıların arenada yenilen düşmanlarının zırhlarını ve savaş tekniklerini kullanmalarıyla iyi bir biçimde gözler önüne serilmiştir. Bu, aynı zamanda imparatorluğun dört bir tarafına, halkı

eğlence olsun diye katliam izleyen Roma'ya kafa tutmayı akıllarından bile geçirmemeleri yönünde bir uyarıydı.

Ne var ki oyunlar Roma'da herkesten tam destek görüyor değildi: Bazıları oyunların bayağılığının alt sınıflara hitap ettiği ve sırf bu nedenle azıcık aklı başında olan her kimse tarafından reddedilmesi temeline dayanarak eğlence olarak vahşetin kullanılmasına karşı çıkıyorlardı. Kendilerinden bekleneceği gibi, Hıristiyan yazarlar arenada dökülen kanlara şiddetle karşı çıkıyorlardı, ancak birçok Hıristiyan gösterilerin tutkulu izleyicilerindendi ve bazen kiliseden çıkıp doğrudan oyunları seyretmeye gittikleri bile olurdu.

Oyunların doğasında bulunan şüphe götürmez zalimliğe rağmen, temelde yatan bir adalet ilkesi de vardı. Seyirci, başarılı ve profesyonel bir performansla eğlendirilmeyi bekliyordu ve gladyatör cesurca ve iyi bir şekilde dövüşürse, rakibi onu yenmiş olsa bile gayet makul bir şekilde arenadan canlı çıkmasına izin verilmesini bekleyebilirdi. Romalıların bakış açısından cesurca dövüşmek ve asilce ölmek muazzam bir ahlaki öneme sahipti ve seyircisinden bu bağlamda bir destek gören her gladyatör, sık sık onların kendisini arenadan canlı çıkarma isteklerine itimat etmiştir (bu duruma *missio* adlı veriliyordu).

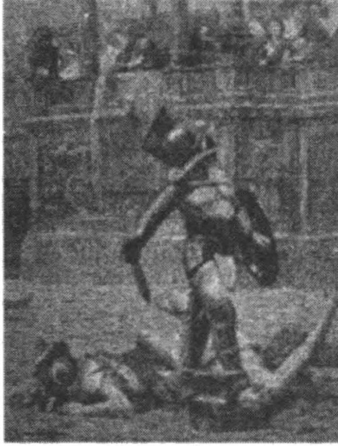
Claudius'un hükümdarlığı sırasında yaşanan bu türden bir merhamet gösterme olayı yazar ve retorikçi Genç Pliny tarafından bizler için anlatılmış. Pliny'nin ünü Vezüv'ün patlaması, kendisinin Lurentum'daki kır köşkü, Roma'nın Hıristiyanlara karşı politikası ve lanetli bir evle (ev Atina'daymış ve evde şıngırdayan zincirleri olan bir hayalet gördüğünü iddia eden Stoacı filozof Athenodorus tarafından kiralanmış) ilgili ilk yazılı belge olması muhtemel bir raporun dahil olduğu çok geniş bir konu yelpazesine sahip on adet mektup kitabına dayanmaktadır. *Panegyricus*'ta Pliny, bağışlamalarla ilgili durumları şöyle tasvir eder:

> Cesaret kırıcı ve alçakça olmayan, savaşçıların ruhlarını yumuşatıcı ve kırıcı da olmayan, aksine onları asil yaralarla ölmeye ve ölümü küçük görmeye heveslendiren bir gösteri izlemiştik, çünkü şeref ve zafer kazanma arzusu kölelerin ve suçluların bile bedenlerinde görülebiliyordu.

Gladyatör gösterileri aynı zamanda Romalıları savaşa hazırlamak için imparator tarafından düzenlenirdi. Maximus et Balbinus'un *Historia Augusta*'sında şunları okuruz: "Savaşa gitmek üzere olan Romalıların silahlı adamlardan korkmamaları ve yaralardan ya da kandan çekinmemeleri için savaşları, yaraları, çeliği ve birbirleriyle çarpışan çıplak adamları görmeleri gerektiği şeklindeki geleneği son derece yerinde buluyorum."

Oyunlardaki kan, vahşet ve zalimlik Romalıların en değerli olarak görülen ahlaki niteliklerini göstermektedir. Bunlar aynı zamanda onlara Roma'nın gücünün ve hükmünün neye dayandığının da bir açıklaması niteliğindeydi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Nasıl Öldürülür, Nasıl Ölünür

III

Romalılar gladyatörlerini, büyük çoğunluğu gönülsüz olarak, çeşitli kaynaklardan temin ederlerdi. İmparatorluk dönemindeki genişleme sırasında esir alınan askerler bariz ve verimli bir kaynaktı ve imparatorluğun sınırları kesinleştiğinde bile, isyankar bir vilayet arenayı dolduracak bol miktarda isyancı tedarik edebiliyordu. Roma'ya boyun eğmelerinden sonra Judea, Titus ve Vespasian çok sayıda Yahudi yakalamış ve onları gladyatör dövüşlerine mahkum etmiştir. Diğer mahkumlar köle olarak satılıyor, hayvanlara atılıyor veya başka yöntemlerle katlediliyorlardı. Ancak en güçlü olanlar, genellikle gladyatör okullarına (*ludi*) gönderiliyorlardı.

Çeşitli suçlardan hüküm giyenler de gladyatör okullarına gönderilirlerdi; imparatorluk döneminde köle sahibinin kölesinin böyle bir kaderi hak ettiğini ispatlamasını gerektiren kanunlar çıkarılmış olmasına rağmen, isyankar olan ya da başka türlü sorunlar çıkaran köleler sahipleri tarafından sık sık kötü üne sahip gladyatör okullarına satılıyorlardı (Elbette gayet kolaylıkla halk önünde idam da edilebilirlerdi).

KILICA ÖZGÜRLÜK

Kulağa ne kadar inanılmaz gelse de, gladyatör olmaktan başka şansları olmayan suçluların, kölelerin ve savaş esirle-

rinin yanında, daha önce de söylediğimiz gibi, imparatorluğun ilk yıllarından itibaren talihlerini *familia gladiatoria* ile çizmeye karar vermiş birçok özgür Roma yurttaşı da vardı. Canını *lanista*'ya teslim etmek için o korkunç yemini etmesiyle beraber özgür yurttaş, yeterince uzun süre hayatta kalmayı başarabilirse özgürlüğünü geri kazanacak olmasına rağmen, artık *rezillerin*, paryaların bir üyesidir. Bu adamlar için bir gladyatör olmanın getirdiği aşağılanma, arenanın heyecanıyla bastırılıyordu; ne kadar uzak olsa da başarı, şöhret ve zenginlik elde etme ihtimalinden bahsetmeye ise gerek dahi yok. Aslına bakılırsa, eli darda olan soylular gladyatörlüğe yazılarak yüklüce bir meblağ elde etmeyi bekliyorlarsa, hayal kırıklığına uğrarlardı: Buraya girişte en fazla 2000 sesterce alıyorlardı ki tek bir ziyafetin bu miktarın üç dört katına mal olduğu düşünülürse, bu hiç de büyük bir para değildi.

Yemin etmelerinin ardından yeni gelenler son derece çetin ve ezici bir dünyaya adım atarlardı. *Ludus*'un içine girince, talim meydanı boyunca uzanan hücrelere götürülürlerdi. Meydanı çevreleyen duvarlardan biri büyük bir mutfağın duvarıyken, *ludus*'taki diğer her yer boyun eğmeyi reddeden gladyatörlerin konulduğu karanlık, rutubetli hücrelerden müteşekkildi. Buralar aynı zamanda çeşitli öldürücü aletleri, yani gladyatörün dehşet verici sanatının araçlarını barındıran silah depolarıydı. Kırbaca, insanı dağlayan demire ve ölüme kılıçla dayanacakları şeklindeki yeminleri *lanista* açısından hiçbir tehdit teşkil etmiyordu; aslına bakılırsa bütün bunlar, yönetmesi güç gladyatörlerin emirlere harfiyen uymamaları halinde karşılaşmayı bekleyecekleri cezalardı. *Lanista*'nın gözünden bakıldığında ise savaş esirlerini, köleleri ve suçluları kontrol etmek ve herhangi bir isyan düşüncesini hemen bastırmak için gereken cezalardı. Ayağa bile kalkmalarını engelleyen prangalarla *ludus*'a girdikleri andan itibaren yeni gelenlere hayatlarından acı, yorgunluk, ağır

cezalar ve kalabalık amfitiyatrodaki bağırışlar ve uğultular ortasında çekilecek bir ölüm acısından başka bir şey beklememeleri öğretilirdi.

ÖLDÜRÜCÜLERİN EĞİTİMİ

Eğitimin ilk aşamaları silah kullanmadaki ustalıkları sayesinde arenadaki sınavlardan sağ çıkmayı başarmış eski gladyatörler olan *doctores* tarafından yürütülürdü. Her bir *doctor*, belirli bir silahın ve dövüş tekniğinin uzmanıydı, örneğin Trakyalıların, Samnitlerin ve hasımlarını yere yıkmak için ok ve yay kullanmada uzman olan Sagittariilerin teknikleri gibi. Dikdörtgen alanın ortasında, gladyatörlerin savaş tekniklerini üzerinde denedikleri iki metre yüksekliğinde tahta bir direk olan *palus* dururdu. Bu talimler sırasında gladyatörler gerçek silahlar değil, *rudis*, yani tahta bir kılıç kullanırlardı. *Rudis*, aynı zamanda hizmetlerinden azat edilecek kadar yetenekli olan gladyatörlere sunulan bir özgürlük simgesi görevini de görmekteydi.

Ludus'un diğer bir tarafında aynen arenaya benzeyen çok iyi bir taklit olan oval bir alan vardı ve burada gladyatörler hareketleri çalışır, gelecekteki rakiplerine üstünlük sağlamak için gerekli olacak ölümcül yeteneklerini geliştirirlerdi. Bu alanda çalışırken kullanılan tahta kılıçlar normalden daha ağır olduklarından gerçek silahların kullanılması durumunu bir avantaja dönüştürüyorlardı. Bu daha ağır aletlerin kullanım amacı, savaşçılara önlerinde kendilerini bekleyen uzun, derman bırakmayan dövüşlerde ihtiyaç duyacakları dayanıklılığı kazandırmaktı.

Gladyatörlerin yanında, toplumsal tabakalar içinde daha da aşağıda görülen ve çevre vilayetlerden getirilen, vahşi hayvanlarla dövüşmeleri için *ludus*'ta eğitilen *venatores* (aynı zamanda *bestiarii* de denirdi) vardı. *Venatores*, gladyatörler gibi kölelerden, suçlulardan, savaş esirlerinden ve gönüllü-

lerden seçilirdi. Bu adamlar, doğal yaşam alanlarında çeşitli vahşi hayvanları avlamada tecrübeli olan barbarlar tarafından eğitilirlerdi; dolayısıyla, Parthlılar yayın kullanılışını öğretirlerdi, Moorlar mızrağın kullanılışını, vesaire.

Yeterince uzun süre hayatta kalan gladyatörler günümüzün meşhurları gibi olurlardı. M.Ö. birinci yüzyılın sonlarında yaşamış şair Martial, bu tür bir gladyatör için şöyle demiştir:

> Hermes, Roma'nın ve yaşadığı yüzyılın en ünlüsüdür. Hermes, her türlü silah kullanmada ustadır. Hermes, bir gladyatördür ve bir kılıç üstadıdır; Hermes, rakiplerine korku ve dehşet verir. Hermes, tek bir darbe almadan nasıl kazanılacağını bilir. Onun yerine geçecek kimse yoktur, kendisi hariç.

Amfitiyatronun bunaltıcı sıcağında kalabalıklar onlar için bağırır, birazdan sergilenecek katliamın coşku dolu beklentisiyle isimlerini haykırarak tempo tutarlar; ve kendilerine imrenen arkadaşlarının oluşturduğu bir maiyet eşliğinde patırtılı sokaklarda belirdiklerinde, yanlarından geçtikleri insanlarda daima büyük bir heyecan uyandırırlardı.

KATLİAMIN ÜCRETİ

Beklenileceği gibi başarılı gladyatörlerin tek ödülü şöhret değildi. Tecrübesiz bir gladyatör çok fazla para kazanmayı umut edemeyecek olsa da, arenada kendisini defalarca kanıtlamış ve dövüşü bırakmış emektar bir savaşçı bir *ludus*'a tekrar katılması karşılığında 15.000 sesterce'lik bir ücret alabilirdi. Miktarı gladyatörün popülerliğine bağlı olarak, *lanista* sıklıkla onun payına daha fazla ilave ederdi. Ayrıca arenada birbirleriyle karşılaşan iki son derece yetenekli gladyatörün kuvvetlerinin ve yeteneklerinin denk düştüğü durumlar da olurdu. Buna bağlı olarak bu iki savaşçı saat-

lerce çarpışırlar, dövüşleri minyatür bir destana dönüşürdü. Bu gibi durumlarda sundukları eğlence ve heyecan öylesine kaliteli kabul edilirdi ki imparator, kalabalığın çeşitli yerlerinden yükselen her iki savaşçının da *missio*, yani yaşamlarını ve onurlarını kaybetmeden onları takdir eden kalabalığın alkışları arasında gitmelerine izin verme ile ödüllendirilmeleri çağrılarına kulak vermeden edemezdi. Eğer imparator adamların çok uzun süre dövüşmelerine izin verirse, kalabalığın memnuniyetsizliğini körükleme tehlikesi doğardı ki bunun karşılığı olarak imparator her iki gladyatöre de değerli hediyeler vermek durumunda kalırdı ve savaşçılar ne kadar uzun süre dövüşürlerse imparatorun cömertliği de o kadar büyük olurdu.

Bir imparatorun özellikle beğendiği gladyatörler ise onun özel mahiyetine dahil edilebilirdi ve esas hediyelerin yağmaya başladığı zaman, bu zamandı. Örneğin Gladyatör Spiculus, Neron'dan göz kamaştırıcı değerde hediyeler almıştır. Bu imparatorun paraya olan yaklaşımı üzerine bir yorum yapan Suetonius, şöyle yazar:

> Neron, asla iki kere düşünmezdi. . . ister para verme konusunda olsun ister harcama. Gladyatör Spiculus'a zaferler kazanan adamlara layık evler ve araziler bahşetmişti.

Caligula da parasını dağıtmada aynı derecede rahat ve hızlıydı. Bir defasında Gladyatör Eutyches'e iki milyon sesterce vermişti.

Ne var ki gladyatörlerin büyük çoğunluğu köleydi ve alabilecekleri en değerli hediye para ya da ufak tefek armağanlar değil, özgürlükleriydi. Bu durum genellikle izleyicilerin taleplerine karşılık olarak gerçekleştirilirdi, ancak bir gladyatörün sahibi açısından değeri arenadaki popülerliğine doğru orantılı olarak yükseldiğinden, onlara özgürlüklerini vermek çok değerli bir yatırımı kaybetmek demekti ve bu yüzden köle sahipleri halkın taleplerine karşılık verme hu-

susunda son derece gönülsüz olurlardı. Elbette ki son söz başarılı bir gladyatöre özgürlük bahşetmeye her zaman çok hevesli olan imparatora aitti. . . fakat bu heves, köle kendisine ait olduğunda çoğunlukla uçup giderdi.

DEĞERLİ BİR EŞYA

Rakiplerine karşı iyi, becerikli bir dövüş çıkaracak ve kalabalığının takdirini toplayacak tecrübeli gladyatörler çok aranan mallardı. *Munera* düzenlemenin bu kadar pahalı olmasının nedenlerinden birisi de *lanista* tarafından adamlarının, özellikle de dövüş yetenekleri onları birçok zorlu ve kanlı dövüşten sağ çıkarmış ve halk tarafından iyi tanınan tecrübeli gladyatörlerin oyunlarda kullanılması karşılığında talep edilen yüksek ücretlerdi. Bu tür tecrübeli adamlar *lanista*'larını çok zengin bir adam yapabilecek gelir kaynaklarıydı. Tabii ki arenadaki koşullar içerisinde bir sonraki dövüşte öldürülmeleri her zaman ihtimal dahilindeydi ve bu durumda *lanista*'nın muhteşem kazanç kapısı kaybolacaktı. *Munera*'nın pahalı olmasının diğer bir nedeni, katılan gladyatör sayısının yüksekliğiydi. Her dövüş saatler süren bir destana dönüşmezdi; birçoğu çok çabuk ve doğrudan sona erer, gladyatörlerden biri hızla diğerine üstünlük sağlar ve rakibinin kanını dökmekte zaman kaybetmezdi. Örneğin, Augustus tarafından düzenlenen gösteriler, ortalama 625 çift dövüşçü içerirdi; ve Trajan M.S. 106'da Dacialılara karşı aldığı zaferin üzerine birçoğu savaş esiri olan 10.000 adamın dövüştürüldüğü nefes kesici bir gösteri düzenlemiştir.

Munera'nın ilk başladığı zamanlarda, oyunları düzenleyen kişi, ihtiyacı olan gladyatörleri kendisine kiralayacak bir *lanista*'ya giderdi. Bu, *lanista*'ya çok büyük bir nüfuz kazandırırdı, en azından mali anlamda. *Lanistae*, adamlarını kiralayarak veya satarak gayet rahat bir yaşam sürerdi. Bu durumun kayda değer bir dezavantajı da vardı, zira insanlara hayvan muamelesi yaparak hayatlarını kazandıkları için halk

tarafından tamamen aşağılık kimseler, kasapla pezevenk arası bir şey olarak görülürlerdi. Bu tutumda halkın gözünde aynı anda hem hakir görülen hem de takdir edilen gladyatörlerin durumundan pek de farklı olmayan tuhaf bir iki yüzlülük vardı. *Lanistae*, Roma toplumunda nefretin ve aşağılamanın hedefiyken, aynı zamanda toplumun en çok rağbet gören eğlencesinin de kaynağıydı. Yani diyebiliriz ki Romalıların ahlak anlayışları onları düzenli olarak kanlı gladyatör dövüşlerinin tadını çıkarmaktan alıkoymuyordu. Bu iki yüzlülüğün bir başka boyutu olarak, üst sınıfa mensup bir yurttaş, gelirini başka bir kaynaktan elde ettiği ve amatör bir meraklı olarak kaldığı sürece kendi gladyatör topluluğuna sahip olabilirdi.

Aristokrat bir meraklı için bile bir gladyatör topluluğuna yatırım yapmak son derece kazançlı bir girişim olabilirdi: Örneğin, Cicero'nun yalnızca iki gösteriden sonra bir gladyatör grubuna koyduğu sermayeyi geri kazanan Atticus isminde bir arkadaşı vardı. Yazar, devlet adamı ve Jül Sezar'la Octavianus etrafında dönen olaylarda kilit bir rol oynayan bir hatip olan Cicero (M.Ö. 106-43), gladyatör oyunlarından hoşlanmazdı. *De Officiis*'te oğluna yazdığı ahlaki tezde şöyle der: "Bu tür bir eğlence yalnızca çocuklara, aptal kadınlara, kölelere ve özgür olup köle karakterine sahip olanlara keyif verir; fakat böyle konuları mantıklı bir yargıyla tartabilen akıllı bir kimse bunları onaylayamaz." Buna rağmen Cicero bizlere gladyatörler ve onların Roma toplumu içindeki algılanış biçimlerine ilişkin bol miktarda bilgi bırakmıştır.

İmparatorluk dönemi sırasında *munera* düzenlenmesi devlet denetimi altına alınmış ve tek yetkili gladyatör okulu haline gelen bir imparatorluk *ludi*'si oluşturulmuştur. Yurttaşların çok kolay bir şekilde özel bir orduya dönüştürülebilecek böyle bir şeye sahip olmalarına ve bunu eğitmelerine izin vermenin akıllıca olmadığı düşünülmüştür. Böylelikle gladyatör topluluklarının çoğu imparatorun mülkiyetine ve

kontrolüne devredilmiştir. İmparatorluk döneminin ilk yıllarında dört büyük talim merkezi vardı. Eğitim çok kesin, adeta bilimseldi ve çeşitli safhalara ayrılmış bir dizi beceriyi ve hareketi öğrenmekten geçiyordu. Bir yandan da bir gladyatörün eğitime harfiyen uymamaya dikkat etmesi gerekirdi, çünkü seyirci bunu kolaylıkla tespit eder ve onun çok "kitabına uygun" dövüştüğünden, herhangi bir kabiliyet veya özel bir stil sergilemediğinden şikayet ederdi. Bu dönemdeki dört okul, vahşi hayvan avlayanların eğitildikleri *Ludus Matutinus* ile *Ludus Gallicus*, *Ludus Dacicus* ve *Ludus Magnus*'tu. Bu okullarının sonuncusu Flavian Amfitiyatrosu'na (Colosseum) yakındı ve buraya alttan bir geçitle bağlıydı. *Ludus Magnus*'un inşaatı Domitianus tarafından başlatılmış ve Trajan ile Hadrianus tarafından tamamlanmıştır. Marcus Aurelius'un hükümdarlığı (M.S. 161-180) sırasında bir yangınla hasar görmüş, ancak Roma toplumu için öylesine önemlidir ki hemen onarılmıştır.

Gladyatör okullarında yaşamın hiç de kolay olmadığını daha önce görmüştük. Her okulda gladyatörlerin hücreleri, talim alanları, bir silah deposu ve bir demirci ocağı olurdu. Gladyatörlerin kendilerinden başka, okullarda eğitmenler, zırhçılar ve hekimler bulunurdu. Bu mekanlar, sakinleri sürekli olarak gladyatörleri eğitme, onların yemeklerini hazırlama, korkutucu silahların üretilmesi ve bakımı ve arenada öldürücü olmayan yaralar alanların tedavi edilmesi işleriyle uğraşan koşuşturmalı, küçük topluluklardı. Her bir okulun yönetiminden sorumlu olan kişiye *procurator* denirdi ve bu, çok önemli bir kişiydi. Roma'nın dışında, vilayetler boyunca dağılmış birçok gladyatör okulu vardı; ancak başkenttekinin aksine *procurator*, vilayet sınırları içindeki tüm gladyatör kışlalarının yönetiminden sorumluydu. Örneğin bir *Gallias procurator*'u ya da *Asiam procurator*'u olurdu. Roma'daki gladyatör kışlalarının 2000 kadar gladyatör barın-

dırdığı oluyordu, ancak vilayetlerdeki kışlaların kapasiteleri hakkında o kadar bilgi sahibi değiliz.

YAŞAM VE ÖLÜM

Okullarda yaşam ağır olsa da, gladyatörlerin fiziksel sağlıklarını bozacak derecede ağır değildi. Bu, elbette ki mantıklı olmazdı, zira okulların tek amacı mümkün olan en iyi dövüşçü örneklerini sunmaktı. Gladyatörlerin beslenmeleri iyiydi, protein ve yağ açısından zengindi, böylelikle temel kas geliştirici ve enerji kaynağı işlevi görüyordu. Kalın bir yağ tabakası, aynı zamanda kılıç kesiklerine karşı iyi bir koruma sağlayarak kılıcın kasları ve tendonları kesmesini ve dolayısıyla dövüşçüyü sakatlamasını engelliyordu. Gladyatörlerin tıbbi bakımı da iyiydi (ya da eski çağda ne kadar iyi olması beklenebilirse o kadar iyiydi diyelim). Kadınlarla ilişkiye girmelerine, hatta bir aile kurmalarına bile izin verilirdi (bu gibi durumlarda gladyatörlerin *ludus*'un dışında, şehirde yaşamalarına izin verilmesi mümkündü).

Her kışladaki gladyatörler bir *collegia* oluşturur ve tanrı Herkül'e taparlardı. Ayrıca sık sık aralarında güçlü dostluk bağları kurarlar ve dışarıdaki dünyanın küçük bir maketi gibi olan, bağlılığa dayalı ve tek vücut bir topluluk halinde yaşarlardı. Onlardan sık sık arenada birbirlerini öldürmeleri istenmesi gerçeği göz önüne alındığında, bu kulağa tuhaf gelebilir; diğer taraftan tarih bize defalarca büyük zorlukların yaşandığı ortamların güçlü dostluklar ve arkadaşlık duygularının gelişimi için uygun zeminler olduğunu göstermiştir. İster köle olsunlar ister savaş esirleri ya da özgür adamlar, gladyatörler kara gün dostuydular ve belki de bir gün öldürmeleri istenecek adamlarla kurdukları bağlar bunu yansıtıyordu.

Gladyatörler yenildikten ve ölüm kapılarını çaldıktan sonra aileleri açısından durum ne olurdu? Tarihçi Thomas

Wiedermann, *Emperors and Gladiators* (Londra, 1996) adlı kitabında bunun kanıtlarını Roma İmparatorluğu topraklarında araştırmıştır:

> Roma, Puteoli, Padua, Lyon, Nimes, Orange, Cadiz ve Dalmaçya'da bulunan Salonae'deki yazıtlar, gladyatörlerin eşleri tarafından dikilmiştir. Diğer aile üyeleri de şu şekilde belirtilmiştir: Roma'daki *ludus magnus*'un bir *cursor*'u [koşucu] olan Tigris, kardeşi Theonas tarafından gömülmüştür. Ostia'da *retiarius* Firmus (en az iki adı olduğu için büyük ihtimalle bir Roma yurttaşıydı) "kardeşleri" tarafından gömülmüştür, ancak bu ilişki mecazi anlamda olabilir. Brixia'da bir gladyatörü arkadaşları gömmüştür; Nimes'te ise bir *essedarius*'u gömen başka bir gladyatör arkadaşı, mezarın maliyetinin kendisi tarafından karşılandığını açıkça belirtmiştir.

Gördüğümüz gibi, Roma halkının gladyatörlere yaklaşımı son derece karmaşıktı: En aşağılık olanlardan da aşağılıklar şeklinde sövülürken, becerikli olan ve sık sık galip gelen gladyatörler, aynı anda oyunları izleyenlerin gözlerinde kahraman payesine yükselmenin keyfini de sürebiliyorlardı. En başarılı gladyatörlerin büyük bir hayran kitlesi olurdu ve onların arenaya çıkışları en çok gürültüyü koparan tezahüratlarla gerçekleşirdi. Kadınların nasıl sık sık gözde gladyatörlerini kışlalarında ziyaret etme şeklindeki toplumca suç sayılan eylemi işlediklerini daha önce görmüştük; bazen de yine beğendikleri gladyatörlerden dövüş dersleri alan Romalı genç delikanlılara rastlanırdı bu kışlalarda.

Gladyatörler ya iki grup halinde dövüşür ya da daha yaygın olarak ardı ardına birerli dövüşler yaparlardı. Dövüşten bir gün önce, gladyatörlere *cena libera* adı verilen, birçoklarının son yemeği olacak bir şölen verilirdi. Ancak bazıları kendilerini bu ziyafete dalmaktan geri tutarlardı.

Plutarch'ın *Ahlak Yazıları*'nın birinde Yunanlıların medeniyeti ve akılcılığıyla, barbarların vahşi, akla aykırı davranışlarını anlattığı ilginç bir bölüm vardır. Arenaya çıkacağı günün önceki gecesinde Yunanlı bir gladyatörün, eğer evliyse karısı için erzak temin edeceğini, ancak barbar bir kavimden gelen bir gladyatörün *cena libera*'ya dalacağını söyler.

Ertesi gün, gösteriler bir geçitle başlardı. Parlak renkli, süslü kıyafetler içindeki gladyatörler, toplanan kalabalığın haykırışları ve alkışları arasında arenada askeri düzenle yürürlerdi. Bir grup hizmetkar da silahları taşıyarak onların arkalarından gelirdi. Geçit töreni bitince silahlar büyük bir özenle incelenir ve en iyi olanları seçilirdi. Sonra dövüşecek olan çiftler kurayla belirlenir ve oyunları düzenleyen kişi, dövüşlerin başlamasını emrederdi.

Her biri kendi dövüş stiline ve silahlarına sahip olan birçok değişik gladyatör türü vardı. Ancak bu farklı grupların bir ortak noktası vardı: Hepsi de ölümcüldü.

Gladyatörler etnik isimlerle adlandırılırdı, mesela Trakyalı ya da Samnit. Ancak bu isimler gladyatörün etnik kökeniyle ilgili değil, Roma tarafından yenilgiye uğratılan düşman halkların kullandıkları silahlar ve savaş teknikleriyle ilgiliydi ve amfitiyatronun tribünlerini dolduran seyircilerin yakıştırmalarıyla konuyordu. Dolayısıyla, Trakyalı diye anılan bir gladyatör, tıpkı Trakyalı savaşçılar gibi yuvarlak bir kalkan ve süvari kılıcı kullanan, ancak zırh giymeyen bir savaşçıydı. Samnitler ise Samnium halkı gibi dikdörtgen biçimli bir kalkan, siperlikli bir miğfer ve kısa bir kılıç kullanan savaşçılardı. Galyalı ise benzer bir zırhla savaşırdı, ancak daha sonraları *murmillo* (bir tür balık olan *mormylos*'tan gelir) adıyla anılmaya başlamıştır, çünkü miğferinin sorgucu balık şeklindeydi. *Retiarius* (ağ atanlar) zırh giymezdi ve rakibini düşürüp yakalamak için bir ağ, öldürmek için de üç dişli bir mızrak kullanırdı. *Essedarii*, tıpkı Britanyalılar gibi arabaların üzerinde savaşırken, *laquearii* düşmanlarını devirmek

için kement kullanırdı. *Dimachaeri*, her iki elinde de birer kısa kılıç taşırdı. Ayrıca Yunanca'da "silahlanmış gladyatör" anlamına gelen *hoplomachus* diye anılan bir gladyatör türü daha vardı.

Bunların yanında birçok gladyatör türü daha vardı ve en önemli birkaçının tasvirleri için William Smith'in *Dictionary of Greek and Roman Antiquities* (1875) isimli kitabına bakmakta fayda vardır. *Andabatae*, hiçbir deliği ya da açıklığı olmayan tamamen kapalı miğferler takardı; dolayısıyla onlarınki tam bir kör dövüşü olurdu ve seyirciler de bu tür dövüşleri son derece eğlenceli bulurlardı. Genellikle at sırtında savaşırlardı ki bu da onların dövüş biçimlerini iyiden iyiye zor ve tehlikeli kılardı. *Catervarii*, teke tek dövüşler yapmaz, bunun yerine iki takım halinde dövüşürlerdi. Bu dövüş biçimi, gladyatörler arasında yapılan teke tek düellolar kadar yaygın değildi. Ancak büyük bir heyecan ve kıyım yaratması nedneiyle seyircilerce tutulurdu.

Equites, at sırtında dövüşen gladyatörlerdi, *postulaticii* ise çeşitli türleri olan ve seyircilerin oyunları düzenleyenlerden ısrarla talep ettikleri gladyatörlerdi. *Bestiarii* (ayrıca *venatores* diye de bilinirlerdi), imparatorluğun uzak ve yakın tüm vilayetlerinden getirilen vahşi hayvanlarla savaşırlardı. Yalnızca yenilgiye uğratılan halkların silahlarını ve zırhlarını kullanmak Romalıların üstünlük duygularını kamçılamıyor, aynı zamanda Asya, Afrika ve Kuzey Avrupa ormanlarından getirilen olağandışı geniş hayvan yelpazesi de imparatorluğun muazzam gücünü ispatlıyordu.

Bu farklı ve çeşitli gladyatör türlerinin kaynağı savaşların kendileriydi. Örneğin Samnitler, bugün tüm gladyatörlerin uyacağı bir prototip olarak görülmektedir. Samnium'un Roma tarafından M.Ö. 308'de yenilmesinden sonra Roma'nın müttefikleri olan Campanialılar birçok Samnit silahı ve zırhı ele geçirmiş ve Campania festivallerinde eğlence amaçlı düzenlenen en eski ve ilk gladyatör gösterilerinde

dövüşenleri donatmak için bunları kullanmışlardır. Bu ekipmanlar kırk yıl sonra Romalılar tarafından kendi oyunları için benimsenmiştir.

Samnit zırhı, hem ağır hem de göze hoş gelen, etkileyici bir zırhtı ve gladyatörlerin tarihi boyunca hep gözde olmuştur. Ancak yavaş yavaş Samnitlere diğer gladyatör türleri de eklenmiştir. Trakyalı gladyatörler, Sulla'nın (M.Ö. 138-78) bulduğu bir türdü (en azından Roma için), çünkü Trakyalı gladyatörler upkı Galyalılar gibi M.Ö. üçüncü yüzyıldan itibaren Etrüsk mezar taşlarında görülmeye başlamıştır. Burada anlaşılmaz bir nokta vardır, çünkü bazı klasik kaynaklar Sezar'ın Galya seferlerine kadar Galyalıların bu dövüşlerde kullanılmadıklarını ileri sürerler.

Her ne olursa olsun, Trakyalılar *sica* denilen kıvrık bir pala ve kare ya da yuvarlak olabilen küçük bir kalkanla (*parma*) savaşırlardı. Her iki bacakları da uyluklara sarılan kaba deri parçaları olan *fasciae* ve baldırlara sarılan zırhlarla tam olarak korunurdu. Galyalılar, muhtemelen Cisalpine Galya'da (antik Galya'nın bir bölgesi, Alplerin güneyinde ya da kuzey İtalya'daydı) ortaya çıkmıştır ve zaman içinde kendilerine özgü balık biçimli sorguçlarıyla *murmillo* ismini almışlardır.

Secutor (ya da "takipçi"), hakkında pek kesin bilgilere sahip olmadığımız başka bir gladyatör türüdür. Aslına bakılırsa, tarihçi Michael Grant'e göre onları Galyalılardan ve *murmillones*'ten ya da *provocator* veya "düellocu" olarak bilinen türden ayırmak kolay değildir. Grant, gladyatörlere ilişkin günümüze ulaşan tasvirlerin büyük bir kısmının "çeşitli sınıfların büyük bölümünü kapsayacak şekilde, ana hatlarıyla anlatmaya yönelik, genel tasvirler" olduklarını belirtir. Ancak biz, bu dövüşçünün kabataslak bir resmini çizebiliriz. Genellikle göğsü ve uylukları çıplak olurdu, siperlikli bir miğfer takar, dikdörtgen ya da oval bir kalkan kullanır, bir hançer ya da kısa kılıç taşır ve sol bacağına bir baldır

zırhı takardı (kalkanın sağladığı korumaya katkıda bulunmak için). Ayrıca cinsel organlarını koruyan geniş bir deri ya da metal kemer takardı. Kılıcı ya da hançeri tutan sağ kolu, *manicae* olarak bilinen deri kayışlarla kaplıydı. Birkaç parça zırh takan gladyatörlerin bile göğüsleri çıplak olurdu. Bunun ardında yatan neden, dövüşü olabildiğince uzatmaktı. Uzuvlarında yeterli koruma olmayan bir gladyatör, ölümcül olmayan bir darbeyle çabucak dövüşemez hale girebilirdi ki bu da hiç istenmeyen bir durumdu.

Secutor'un alışıldık rakibi, bir ağ ve üç dişli mızrak ile dövüşen *retiarius*'tu. *Retiarius*'un korunma imkanları son derece kısıtlı olduğundan (kullandığı tek zırh, omuzlarını kapatan *galerus*'tu), en çok işe yarayan taktiklerinden birisi rakibinden kaçmak, arenanın çeşitli yerlerinde saldıracak bir açığını bulana kadar onu mızrağıyla dürtmekti. Bu taktik gayet meşru olsa ve seyirciler tarafından anlayışla karşılansa da, sonuçta yine de *retiarius* en düşük gladyatör olmaktan kurtulamazdı. Aslında, *secutor* (takipçi) ismini bundan almıştır. *Retiarius*, bir balıkçıyla aynı malzemelere sahipti ve bu nedenden ötürü miğferinin üzerindeki balık biçimli sorguçuyla *murmillo*, bir rakip olarak *secutor*'un olağan alternatifiydi.

Romalıların *retiarius*'un diğer gladyatör türleri arasında daha aşağı görülmesine neden olan zırhı olmamasına ve kaçmak şeklindeki onursuz savunma stratejisine yaklaşımları, Juvenal'in asil bir aileye mensup olup bir *retiarius* olan bir Romalı'ya yönelik aşağılayıcı muamelesinde kuvvetle gözler önüne serilmektedir:

> Oyunlar! Rezalet görmek istiyorsanız oyunlara gidin,
>
> Orada dövüşen, ama bir kılıç ustasının silahlarına sahip olmayan Gracchus'u görün,
>
> Bir hançeri ya da kalkanı bile yok (o böyle silahlardan nefret ediyor, onları hakir görüyor)

Yüzünü gizleyen bir miğferi de yok. Elinde bir tek üç dişli bir mızrak,

Savurduğu şey de bir ağ, elbette ki kaçırıyor düşmanını ve biz de onun

Etrafındaki oturaklara bakıp canını kurtarmak için arena boyunca kaçmasını izliyoruz,

Herkes için onu tanımak çok kolay. Şu tuniğine bakın,

Sırma ipler ve püsküller ve bir de şu saçma sapan kol zırhı!

Retiarii'ye yönelik aşağılama öylesine büyüktü ki birçokları, dövüş tarzlarının tatminkar olmaktan uzak olduğuna karar verip Samnit eğitimi de alıyordu. Suetonius'un arenadaki bir toplu dövüş sırasında bir grup *retiarii*'nin Caligula'nın hoşnutsuzluğuna neden olan davranışlarını anlattığı bir anekdotu vardır. *Secutor* rakiplerine karşı çok kötü bir dövüş ortaya koyan *retiarii* grubu İmparator tarafından ölüme mahkum edilir. Belki profesyonel anlamda bir telafi olsun diye, belki de yalnızca kendi canını kurtarmak için ağ atan savaşçılardan biri mızrağını kapar ve herkesi şaşırtan bir hareketle galip gelen takımın üyelerini öldürür. Bunun üzerine Caligula " 'bu kanlı cinayete' ve bu manzarayı izleyecek mideye sahip olan herkese karşı duyduğu tiksintiyi alenen ifade eder." (Bu, tarihteki en kana susamış ve cani imparatorlardan biri olan Caligula'dan gelen bir suçlamaydı!)

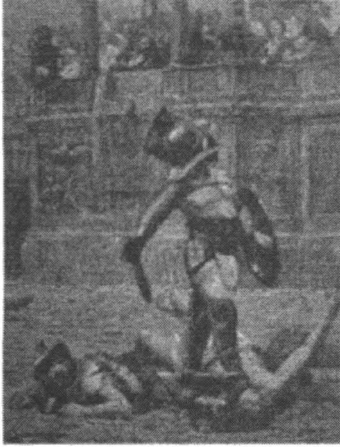
Farklı türleri olan gladyatörlerin her bir türünün onların üzerine bahisler oynayan kendi hayranları vardı. Caligula, Trakyalıları desteklerdi ve kendisi de aynı eğitimi almıştı. Ancak arenada sevdiği savaşçıları izlerken hiç de sportmen bir ruh sergilediği söylenemezdi. Bir defasında bir Trakyalı'yla bir *murmillo* arasındaki bir dövüşü seyrediyordu. *Murmillo*, Trakyalı'yı yenmişti, ancak hafif bir yarası vardı ve Caligula da bu yaraya öldürücü bir zehir döktürmüştü. Bu

maddeye daha sonra öldürdüğü *murmillo*'nun adı olan Columbus'tan yola çıkarak Colombinum adını vermiştir. Söz konusu zehir de gayet geniş olan zehirler koleksiyonunda onurlu bir yere sahip olmuştur.

İmparator Domitianus'un tercihleri ise diğer türlüydü ve o da gözde gladyatörleri, yani *murmillones* söz konusu olduğunda biraz hırçın olabiliyordu. Arenada bir *murmillo* ile bir Trakyalı (bu, Domitianus'un özellikle hoşlanmadığı bir gladyatör türüydü) arasındaki bir dövüş sırasında bir yurttaşın bir *murmillo*'nun Trakyalı'nın rakibi olmaya layık olduğu, ama oyunları düzenleyen için bunun geçerli olmadığı şeklinde bir yorum yaptığını duyar. Domitianus, bu hakarete öyle kızar ki adamı anında oturduğu yerden sürükleye sürükleye arenaya getirtir, boynunda "İmparatoru hakkında ileri geri konuşan bir Trakyalı taraftarı" yazılı bir pankartla arenada dolaştırır ve köpeklere parçalatır.

Gladyatör okullarında yaşam koşulları ağır olsa da, güçlü ve yetenekli gladyatörlerin yetiştirilmesi söz konusu olduğunda nadiren aşırı ağırlaştığı olurdu. Ancak bazen sahipleri olan *lanistae*, onlara karşı çok zalim olabiliyordu ve bu gibi mekanlarda koşullar katlanılmazdı. Gladyatörlerin bu tür bir *ludus*'taki dehşet verici yaşamları tarihteki en meşhur olaydan birinin oluşumuna meydan vermiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Spartacus'ün İsyanı

IV

Tüm gladyatörlerin en tanınmışı olan, zalim efendilerine başkaldırısı neredeyse bir efsaneye dönüşen o adamdan, Spartacus'ten bahsetmeden bu kitap eksik olurdu. Aslen Roma ordusunda bir asker olan Spartacus, ordudan kaçmış ve bir haydut olmuştur. Yakalanınca, köle olarak satılmak üzere Roma'ya götürülmüş ve sonunda kendisini Capua'daki bir gladyatör okulunda bulmuştur. Ancak Spartacus, Plutarch'ın *Crassus'un Yaşamı* adlı kitabında yazdığı gibi, sizin daha önceki bölümlerde okuduğunuz türden bir adam değildi:

> Spartacus, göçmen kavimlerin birinden gelen bir Trakyalı'ydı ve yalnızca muazzam bir azmi ve fiziksel gücü yoktu; bir insanın onun durumundaki birinden bekleyeceğinin çok daha ötesinde bir zekaya ve kültüre sahipti, bir Trakyalıdan çok bir Yunanlıya benziyordu. Satılmak için Roma'ya getirildiği ilk zamanlar, uyurken kafasının etrafına bir yılanın dolandığı ve kendisiyle aynı kavimden gelen ve Dionysos'un coşkunluğuna sahip olma eğilimindeki karısının bunun Spartacus'ün çok büyük ve korkunç bir güce erişeceği, ancak sonunun hüsranı olacağına dalalet olduğu yorumunu yaptığını söylerler. Bu kadın, Spartacus'ün kaçışında ona eşlik etmişti ve onunla beraber yaşıyordu.

Spartacus'ün başını çektiği gladyatör isyanı, M.Ö. 73'te meydana gelmiştir. O dönemde büyük çiftliklerde köleler

için yaşam son derece sefildi, ırgat başları sadistti, tayınları yetersizdi ve geceleri zincire vurulurlardı. Kendilerini bu durumda bulan bu zavallılar için daha iyi bir yaşam konusundaki tek muhtemel umut, bir gladyatör birliğine katılmaktı. Lentulus Batiates adında bir *lanista*'nın güney İtalya'daki Capua'da (yüzyıllarca gladyatör merkezi olmuştur) daha çok Galyalıları ve Trakyalıları içeren bir talim okulu vardı. Gördükleri muamelenin zalimliğine daha fazla dayanamayan yaklaşık iki yüz kadar gladyatör, bir kaçış planı yapmıştı. Ne var ki plan açığa çıkmış ve yalnızca yetmiş sekiz tanesi mutfağı basıp ellerine geçirdikleri bıçaklar ve şişlerle sahiplerini engellemeyi başarmış ve özgürlüğe kavuşmuştur.

Capua'ya doğru giderlerken, yol üstünde başka bir şehre gladyatör silahları taşıyan bir kervana denk geldiler ve silahları ele geçirdiler. Sonra kendilerine liderlik edecek üç önder seçtiler: Oenomaus ve Crixus isminde iki Galyalı ve Spartacus. Bunun ardından Vezüv Dağı'na gittiler ve kraterin içinde bir kamp kurdular; bu, zannedileceği gibi o kadar da aptalca bir hareket sayılmazdı, çünkü o dönemlerde bu volkanın sönmüş olduğuna inanılıyordu. Bu kamptan Casua'dan üzerlerine gelen birlikleri geri püskürttüler ve bu sayede doğru dürüst silahlar edinerek barbarca ve aşağılık buldukları gladyatör silahlarını attılar. Kısa bir süre sonra Roma'dan kaçak gladyatörlerle başa çıkması için *praetor* (sulh yargıcı) Publius Varinius tarafından Cladius Glaber adında bir kumandan gönderildi. Glaber'in arkasında Spartacus ve adamlarının hiç de dengi olmayan 3000 askerlik bir ordu vardı. Plutarch, nasıl muhteşem bir zafer kazanıldığını şöyle anlatır:

> Claudius Glaber, gladyatörlerin sıkışıp kaldıkları bir tepenin etrafını kuşattı. Bu tepeye çıkmanın tek bir yolu vardı ve bu da dar, zorlu ve sıkı korunan bir yoldu [Glaber tarafından]; diğer tüm yönler sarp uçurumlarla çevriliydi. Ancak tepenin doruğunda yabani asmalar var-

> dı ve gladyatörler, işe yarar tüm dalları keserek tepenin üstünden aşağıdaki ovaya inmeye yetecek uzunlukta sağlam merdivenler yaptılar. Bu merdivenler sayesinde tepede silahların başında bekleyen bir adam hariç hepsi, sağ salim ovaya inmeyi başardılar ve herkes inince tepedeki adam da silahları onlara atmaya başladı, ardından da işini bitirince o da hemen ovaya indi. Romalıların bu olup bitenden hiç haberleri yoktu ve bundan dolayı gladyatörler, arkalarından dolaşarak onları bu beklenmeyen saldırıyla bozguna uğrattılar; önce onları kovaladılar, sonra da kamplarını ele geçirdiler. Artık hepsi de güçlü kuvvetli ve ayağına çabuk olan o bölgelerde yaşayan çok sayıda adam da onlara katılmıştı. Bunlardan bir kısmını düzenli piyade birlikleri haline getirdiler ve diğerlerini de izciler ve hafif birlikler olarak düzenlediler.

Kısa süre içinde Spartacus'ün isyancılar çetesi yeni katılımlara sahne oldu; önce yüzlerce, sonra binlerce, sonra on binlerce. Spartacus'ün her birinden muzaffer çıktığı Roma kuvvetleriyle yapılan birkaç kapışmadan sonra, isyancılar güneye, Metopantum'a doğru dönmeye karar verdiler ve sonra da İtalya boyunca kuzeye doğru ilerlediler. Po Ovası'nda, Mutina (Modena) yakınlarında bir Roma ordusunu yenilgiye uğratmalarının ardından, kuzey İtalya'nın tamamı artık onların insafına kalmış durumdaydı. Her zaferin ardından Spartacus, gelenekleri düşmanlarına yöneltiyor ve Romalı esirlerini gladyatörler gibi birbirleriyle dövüştürüyordu.

Plutarch'a göre, Spartacus'ün niyeti Alpleri geçip Galya'ya ve oradan da Trakya'ya, grubundaki kölelerin evlerinin olduğu, bir kez daha özgürlüklerine kavuşacakları yerlere varmaktı. Ancak grup – ne kadar anlaşılabilir olsa da – ölümcül bir hata yaptı: Kendilerine aşırı güvenme gafletine düştüler. Alplere doğru gidip özgürlüğe kavuşacaklarına (kendi ordusunun Roma'nın gücüne uzun süre kafa tutamayacağını çok iyi anlayan Spartacus'ün de istediği buydu),

zaferleri üzerine durup düşündüler ve güçlerinin Romalıları yenmeye yeteceğine karar verdiler. Bu noktada Crixus, Galyalı ve Alman gladyatörleri beraberine alarak Spartacus'ten ayrılmıştır. Spartacus, kışı Lucania yakınlarındaki Thurii'de (Terranova di Sibari) geçirdi ve Romalılara karşı yapacağı ileriki hamlelerini dikkatle planladı.

Baharın gelişiyle birlikte Spartacus, adamlarını güneye, Metapontum'a doğru götürdü ve oradan da Bruttium'a doğru ilerledi. Bir süre sonra Konsül Gellius'un kendilerine olan güvenleri ve insanı üzen bir biçimde disiplinden yoksun olmaları nedeniyle Spartacus'ten ayrılan Crixus'un Cermen ve Galyalı grubunu kıstırdığını duydu. Konsül, onları yenmiş ve kılıçtan geçirmişti. İsyancılarla baş etmek üzere gönderilen diğer Konsül Lentulus, o kadar başarılı olamamıştı. Spartacus'u büyük bir orduyla kuşatmış, ancak ağır bir yenilgiye uğramıştı.

Yirminci yüzyılın başlarında Spartacus, Marksistler tarafından büyük bir kahraman olarak lanse edilmiştir. Karl Marx'ın kendisi, onun "tüm antik çağ boyunca görülen en iyi adam, büyük bir general. . . asil bir kişilik ve antik proletaryanın tam bir temsilcisi" olduğunu söylemiştir. Ancak bu, doğru olmaktan çok uzak bir görüştür. Tarihçi Christian Meier, Spartacus'ü "büyük ölçüde bir haydut başı" olarak nitelendirmiştir ve bundan çok da farklı olması ihtimal dışındadır. Yine de o ve isyancılar ordusu, Roma için aylardır güney İtalya'yı teröre boğan bir baş belasıydı. M.Ö. 72 yılının sonlarında isyancılardan aldıkları başka yenilgilerin ardından Roma, Spartacus'e karşı verilen savaşın başına Roma'nın en zengin adamını, hırslarıyla hareket eden Marcus Licinius Crassus'u getirdi. Vekili Mummius'un aldığı onur kırıcı yenilgiden sonra (Crassus, geri çekildikleri gerekçesiyle bu savaşa katılan elli askeri idam ettirmiştir) Crassus, Spartacus'ü çizmenin en güney ucunda uzun bir hendekle çevreleyip kıstırmayı başarmıştır. Spartacus, adamlarını

Lucania üzerinden denize sürmüş ve burada da bir grup Kilikyalı korsanla karşılaşmıştır. Onlarla uğraşırken, Sicilya'ya kaçmayı ve buradan Roma'yla olan savaşında yeni bir aşamayı koordine etmeyi umuyordu. Plutarch'a göre:

> Boğazlarda Kilikya'dan gelen bazı korsan gemileriyle karşılaştı ve Sicilya'ya 2000 adamla çıkarma yapıp adayı ele geçirme planını kurdu; burada yeni bir köle isyanı başlatabileceğini düşünüyordu, çünkü bir önceki isyan rüzgarı dinmişti ve tekrar canlandırmak için yalnızca birazcık körüklenmeye ihtiyacı vardı. Ancak Kilikyalılar, onun tekliflerini kabul ettikten ve ondan hediyeler aldıktan sonra sözlerini tutmadılar ve çekip gittiler.

Planları suya düşünce, Spartacus'ün hendeği bir noktada doldurup Brundisium (Brindisi) yönüne doğru kaçmaktan başka seçeneği kalmamıştı. Ancak Spar-tacus takipçilerinin bazılarının başkaldırısıyla karşılaştı ve isyankar grup ondan ayrıldı. Bu, onlar adına çok ahmakça bir karardı, çünkü kısa sürede Crassus tarafından sarıldılar ve yok edildiler. Spartacus Petelia Dağı'na doğru yola koyulmuşken, Crassus, Senato'dan prokonsüller Marcus Lucullus (Makedonya'da Roma kuvvetlerinin başındaydı) ve Pompey'i (İspanya'dan dönüyordu) göndermelerini istedi. Bu sırada, Crassus'un subaylarından ikisi, Quintus ve Scrofas, Spartacus'e yetişmişler ve birlikleriyle savaşa tutuşmuşlardı.

Spartacus'ün geri dönüp savaşmasına ve takipçilerinden Scrofas'ı ağır yaralamasına rağmen, aldığı zafer sonunu hazırlamıştı, çünkü artık isyancılar kibirli bir güvenle dolmuşlardı ve geri çekilme havasından tamamen çıkmışlardı. Ellerinde kılıçlarıyla Spartacus'e gittiler ve onları geri Lucania'ya, Romalılarla yüzleşmeye götürmesini istediler. Çoktan yakınlara bir yere karargahını kurmuş olan Crassus ise saldırmaya hazırdı. Plutarch'ın sözleriyle: "Bundan kaçış olmadığını gören Spartacus, tüm ordusunu nizama soktu ve

atı kendisine getirildiğinde kılıcını çekip onu oracıkta öldürerek, 'Eğer gün benim günümse düşman atları arasından dünya kadar bundan daha güzel at bulurum, ama kaybedersem, zaten buna ihtiyacım kalmaz,' dedi." Sonra kendisi doğrudan Crassus'un üstüne gitti, onu yakalayamadı, ama üstüne doğru gelen iki yüzbaşıyı kılıçtan geçirdi. Sonunda, kafasını kaldırıp kendini tek başına bulan Spartacus, düşmanlarına cesurca karşı koydu ve kılıçları onu biçene dek kendini savundu.

Crassus köle isyanını bastırarak ağır işin büyük kısmını halletmişse de, Spartacus'ün ordusunun son kalıntılarını ortadan kaldıran Pompey, bütün övgüleri almıştır. İsyancı gladyatör Spartacus, Roma ordularını en aşağı dokuz defa yenmişti ve Roma'yı tüm askeri gücünü onun üzerine göndermek mecburiyetinde bırakmıştı.

Spartacus'ün ölmesiyle birlikte ordusundan geri kalanların çabucak izleri sürülmüş ve yakalananlar, korkunç bir ibret-i aleme malzeme olmuşlardır. Crassus, buradan geçen herkese bir uyarı olsun diye Roma'yla Capua'yı bağlayan Appia Yolu boyunca altı bin tanesini çarmıha gerdirmiştir. Daha sonra Pompey, kuzeye kaçan beş bin isyancıyı yakalamış ve vahşice katletmiştir.

Spartacus'ün isyanı birkaç günden uzun süren tek gladyatör isyanıydı. Praeneste'de benzer bir ayaklanma olmuştu, ancak asiler emellerine ulaşamamışlardı. O dönemde Romalılar paniğe kapılmış olsalar da, sonuçta bu tür girişimlere karşı gerekli tedbirler hemen uygulamaya geçirilmiştir. Okullarda çok ciddi bir denetim altında katı bir disiplin vardı ve silah depoları sıkı bir şekilde korunurdu. Böylesi bir ortamda çoğu isyan daha başlamadan bitmeye mahkumdu. Romalıların bu tedbirlere olan güvenleri öylesine fazlaydı ki şehrin tam göbeğine gladyatör okulları kurmaktan hiç çekinmiyorlardı. Spartacus unutulmamasına karşın, Romalıları o kadar uzun süre korkutmamıştır.

Beşinci Bölüm

Curio'nun Dönen Amfitiyatrosu

V

Gladyatör dövüşleri ilk olarak Forum'da, Circus Maximus'ta ve etrafına bir miktar izleyicinin toplanabileceği büyük bir meydanlık sunabilen her yerde yapılırdı. Ancak M.Ö. 53'te Gaius Scribonus Curio ismindeki tanınmamış bir politikacı, kendisini halkın beğenisini kazanma kaygısı duyan herkesin önündeki bir sorunla karşı karşıya bulmuştu: Güzelliğiyle bütün izleyicileri büyüleyecek ve kendisini onların gözünde yüceltecek bir *munus*'u nasıl sergileyecekti? Önündeki sorun varlıklı bir adam olmamasıyla iyice katmerle-niyordu ve *munera*'nın son derece pahalıya çıkan gösteriler olduğunun fazlasıyla farkındaydı. Cicero, Curio'ya bu hiçbir uygulama umudu olmayan fikirden vazgeçmesini salık vermişti. Curio'nun halka etkileyici bir gösteri sunma sorununu nasıl çözdüğünün hikayesi Yaşlı Pliny tarafından anlatılır ve bu, çok ilginç bir hikayedir.

Tam adı Gaius Plinius Secundus olan Yaşlı Pliny, eski Avrupa'nın en önde gelen bilim otoritesiydi. M.S. yaklaşık 23 yılında Novum Comum'da (Como, İtalya) doğmuş, erken yaşta Roma'ya gelmiş ve 23 yaşında orduya yazılmıştır. Almanya'da hizmet verdikten sonra, 52 yılında Roma'ya dönmüş, hukuk bilimi okumuş ve sonrasında kendisini yazmaya ve bilimsel çalışmalara adamıştır. Pliny'nin bilime olan yoğun tutkusunun trajik sonuçları olmuştur, çünkü 79 yılında Vezüv Dağı lavlarını püskürterek Pompeii ve Herculaneum şehirlerini yok ettiğinde, batı Roma filosunun başında bulunduğu Naples yakınlarındaki Misenium'dan ayrılarak ya-

nardağ gerçeğini daha yakından incelemek için Naples Koyu'ndan Stabiae'ye gitmiştir. Burada püsküren lavların zehirli gazlarına aşırı maruz kalmış ve boğulmuştur.

Pliny'nin yazılı eserleri, insanı hayrete düşüren bir ilgi alanı zenginliğini yansıtır. Bunların arasında tarihi ve bilimsel eserler, süvarilerin mızrak kullanımları üzerine bir kitap, nutuk üzerine üç kitap (muhtemelen yeğeni Genç Pliny için yazılmışlardı), isim çekimleri ve çekim biçimleri hakkında bir kitap, Cermen Savaşları üzerine birçok ciltten oluşan bir tarih kitabı ve 41 ile 71 yılları arasındaki Roma tarihini kapsayan 31 kitap vardır. Ayrıca ilk on cildi 77 yılında ve kalan ciltleri 79'da basılan, *Historia Naturalis* adında 37 ciltlik bir sanat ve doğa ansiklopedisi de hazırlamıştır. 100 yazarın elinden çıkan 2000 kitaptan derlenen ansiklopedi mineraloji, metalürji, tıp, bahçıvanlık, zooloji, botanik, antropoloji, insan fizyolojisi, coğrafya, etnoloji ve astronomi gibi konuları içeriyordu.

Pliny'ye göre, Curio kararlılıkla Cicero'nun öğüdünü dikkate almamış ve planladığı *munus*'un başarılı olması durumunda elde edeceklerine karşılık yüklü bir borç altına girmiştir. O dönemlerde kitlelerin büyük beğenisini kazanacak bir yenilik fikrine kendine kaptırmış görünmektedir – *munus*'un kendisinde değil de, izlenişinde yapacağı bir değişiklik. O zamanlarda izleyicilerin rahatlığına çok az önem verilirdi ve elbette ki Roma'da gladyatör dövüşlerinin daimi olarak düzenlendiği hiçbir yapı yoktu. Mevcut uygulama, yalnızca seyircilerin üzerine tünedikleri büyük geçici tahta iskeleler kurmak şeklindeydi ki bu iskelelerin de aşırı yüklenildiğinde çöküp birçok ölüme ve ciddi yaralanmaya neden olma gibi kötü bir huyları vardı. Bu felaketlerin en ünlüsü M.S. 27'de Tiberius'un hükümdarlığı sırasında Fidenae'de olmuştur ve Tacitus tarafından yazılmıştır.

Selefinin aksine, M.S. 14'ten 37'ye kadar başta kalan Tiberius, arenadan hiç hoşlanmazdı. Ancak Tiberius'un

munera'ya katılmaktan uzak durmasının nedeni herhangi bir insancıl kaygı filan değildi: Bunun nedeni, oyunların yalnızca pleplerin zevklerine uyan, son derece sıkıcı bir eğlence biçimi olduğu yolundaki düşüncesiydi. Soğuk ve ketum bir kişi olan Tiberius, halk arasında tutulmazdı. Antik dönem tarihçileri, onun ahlaksızlığından ve zalimliğinden bahsederler, ancak bu suçlamalar günümüz araştırmacılarınca büyük oranda geçersiz bulunmaktadır. Gel gelelim tartışma götürmeyen nokta, Tiberius'un gladyatör yarışmalarını küçük görmesidir. Tacitus'a göre:

> İmparator'un evlatlık oğlu Germanicus'un ve öz oğlu Drusus'un adına bir gladyatör gösterisi düzenleniyordu. Drusus, kan dökülmesinden aşırı derecede hoşlanırdı. Kabul edilmelidir ki burada dökülen değersiz kanlardı, ancak halk şok olmuştu ve babası Tiberius'un onu ciddi bir biçimde azarladığı söyleniyordu. İmparator'un kendisi ise gösterilere katılmamıştı. Bunun için birçok neden ortaya atılmıştı – kalabalıklardan hoşlanmaması ya da doğal somurtkanlığı veya gayet keyifle katılım gösteren selefi Augustus'la kıyaslanmak istememesi.

Aslında, bir seferinde halk kendisinden bir gladyatör gösterisi düzenlemesini istediğinde, Tiberius hoşgörüsüz davranmıştı. Suetonius, olanları şöyle anlatır:

> Apennin Dağları'nın eteklerindeki bir Liguria kenti olan Pollentia'da sorun çıkmıştı. Halk, varisleri bedava bir gladyatör gösterisi düzenlenmesi şeklindeki ısrarlı isteklerini karşılama kararı almazlarsa, tanınmış bir ordu yüzbaşısının cesedinin pazar yerinden kaldırılmasına izin vermeyeceklerini söylüyordu. Tiberius, gittikleri yönleri gizleyerek Pollentia'da buluşmaları talimatıyla bir taburu Roma'dan diğer bir taburu da Cottius Krallığı'ndan yola çıkardı. Şehre karşılıklı iki kapıdan aynı anda girip birden silahlarını çıkarma, borazanlarını çalıp halkın büyük

çoğunluğunu ve sulh yargıçlarını ömür boyu hapse mahkum etme emri almışlardı.

İmparatorluktan onay gelmeyince gladyatör gösterilerinin sayısı azaldı ve girişimciler, pazardaki boşluğu hemen fark ettiler. Atilius adındaki eski bir köle, bir gladyatör gösterisi sergileme niyetiyle Fidenae'de bir amfitiyatro yapmaya başladı. Fakat ne temelleri sağlam zeminlere atmış, ne de tahta altyapıyı sağlam bir şekilde tutturmuştu. Projeyi çok varlıklı olduğundan ya da kent halkının gözüne girme hırsından değil, iğrenç bir para arzusundan dolayı başlatmıştı. Tiberius'un hükmü altında eğlenceye aç kalan bu tür gösterileri sevenler – her yaştan kadınlar ve erkekler – Atilius'un tiyatrosunu hınca hınç doldurdular. Şehrin yakın olmasından ötürü iyice artan seyirci sayısı felaketi daha da büyüttü. Balık istifi bina çöktü ve hem içe hem de dışa doğru dev bir seyirci güruhunun üstüne yığıldı. Felaketin başında ölenler, en azından korkunç ölümlerinin müsaade ettiği yere kadar, acı çekmediler. Asıl acınacak durumda olanlar, bir yerlere sıkışmış, ancak henüz ölmemiş durumda olup da eşlerinin ve çocuklarının da kendileriyle beraber enkaz altında olduğunu bilenlerdi. Gündüz onları görebiliyor, ancak geceleri yalnızca çığlıklarını ve inlemelerini duyabiliyorlardı.

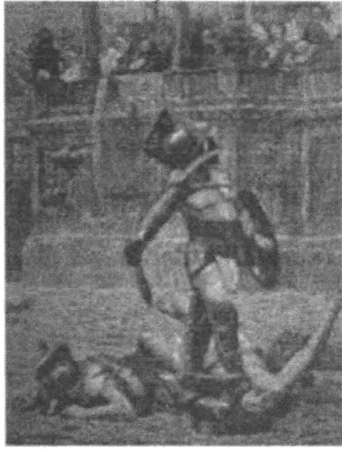
Yıkıntılar kaldırılmaya başlandığında insanlar, çıkarılan parçalanmış ve ezilmiş cesetlere koştular; aile fertlerini öpüyor, onlara sarılıyor, hatta bazen tanınamayacak kadar ezilmiş olup kıyafetleri ya da genel hatlarıyla yanlış anlaşılmalara neden olan cesetlerin başında kavgalar ediyorlardı. Söylendiğine göre, bu korkunç felakette toplam 50.000 insan ezilerek ölmüş ya da çok kötü bir biçimde yaralanmıştı. Senato, bu olayın sonrasında elinde 400.000 sesterce'den az bir sermaye olanların gladyatör gösterileri düzenleyemeyeceği ve amfitiyatroların yalnızca sağlamlığı kanıtlanmış zeminler üzerine yapılmasına izin verileceği yönünde bir karar çıkardı. Felaketten hemen sonra, önde gelen Romalılar, hayatta kalanlara evlerinin kapılarını açmışlar ve tıbbi yardım sağlamışlardır. Tacitus'un belirttiği üzere: "O gün-

lerde Roma, tüm perişanlığına rağmen, büyük savaşlardan sonra yaralananlara bakan ve armağanlar veren atalarımızın geleneğini canlandırmıştı."

Ancak bundan seksen yıl önce Curio'nun zamanında üretken hayal gücünü sınırlayacak yalnızca birkaç kural ya da düzenleme vardı. Curio'nın aklındaki fikir, yarım daire şeklindeki iki tahta platformu bir mil üzerine oturtmaktı; bu, daha önce bırakın uygulamaya kalkışmayı, hiç kimse tarafından düşünülmemiş bir modeldi. Bu şekilde çift yönlü bir işlev söz konusu olabilecekti: Sabah saatlerinde, bu platformlar birbirine zıt yönde olacak ve sesler karışmadan iki ayrı tiyatro gösterisi sahnelenebilecekti; öğleden sonra ise birbirine bakacak şekilde döndürülecek ve bir oval oluşturacaktı. Pliny'nin hikayesinin doğru olduğunu varsayarsak, şehir dışında, özellikle de Pompeii'de amfitiyatrolar olmasına rağmen, Curio'nun dönen platformları Roma'daki bilinen ilk amfitiyatro örneğidir. Bu, son derece sıra dışı ve etkileyici bir hikaye olsa da, doğruluğu konusunda Michael Grant'in endişeleri vardır: "Bu mekanik aletin yapısı çok tartışılmıştır; ancak Pliny (ya da onun bilgi kaynağı) "amfitiyatro" kelimesinin nasıl icat olunduğunu anlatmaya çalışırken yaptığı bir yanlışlıkla her şeyi uydurmuş olabilir."

Ancak hikaye gerçekse, Curio'nun dönen amfitiyatro tasarımı son derece karmaşık olmalıdır, çünkü buna benzer başka hiçbir yapı inşa edilmemiştir. Yine de Roma'da gladyatör dövüşleri için daimi bir bina yapımına ilham kaynağı olarak amacına ulaşmıştır. Aynı zamanda Curio'nun siyasi hırslarıyla ilgili amacına da ulaşmıştır: Aldığı yüklü borçlar kendisini potansiyel olarak çok güçlü bir müttefik gören Sezar tarafından ödenmiştir.

ALTINCI BÖLÜM

Kaos Alemi

VI

Gladyatör dövüşleri gibi son derece geniş kitlelerin takip ettiği bir eğlencenin en sonunda ayrıntılı düşünülmüş, bu amaca yönelik olarak inşa edilmiş yerlerde düzenlemesi belki de kaçınılmazdı. Pazar alanları gibi geçici alanlar daha eski zamanlarda bu amaca hizmet etmişlerdi, ancak İmparatorluk döneminde yeni bir yapı ortaya çıkmıştır; ismi ölüm ve acıyla eşanlamlı hale gelmiş bir yapı: amfitiyatro.

Curio'nun dönen amfitiyatrosu (böyle bir şeyin gerçekten olduğunu varsayarsak) parlak bir icat olmasına karşın, taştan yapılmış bir yapının saygınlığına ve dayanıklılığına sahip değildi. Bizim kesin olarak emin olduğumuz bu tür ilk amfitiyatro Roma'da değil, Roma'nın gladyatör dövüşlerini aldığı ülke olduğuna inanılan Campania'da inşa edilmiştir. Tiyatro, M.Ö. 80 civarlarında yapılmıştı ve 20.000 kişilik seyirci kapasitesine sahipti. Cephesi gayet alçaktı ve arena da zemin kazılarak yapılmıştı. Bu amfitiyatronun, Birinci Bölüm'de Tacitus tarafından anlatılan Pompeeililerle Nucerialılar arasındaki vahşi savaşı andıran bir görünümü vardı.

Roma'daki ilk daimi amfitiyatro, M.Ö. 29'da Augustus'un sadık bir destekçisi olan Titus Statilius Taurus tarafından *Campus Martius*'ta yapılmıştır. Taş ve ahşap malzeme kullanılarak inşa edilen amfitiyatro, M.S. 64'teki Büyük Roma Yangını'nda harap olmuştur.

Amfitiyatroların şekli, herkes için mükemmel bir görüş açısı sağlayan, ancak üst tabakalara hiçbir üstün konum imkanı vermeyen daireye en yakın şekil olan elipsti. Bu mantıkla düşünüldüğü için tasarımları elipse dayanıyordu ve uzun kavisin üzerinde oyunları düzenleyene ve mahiyetine ayrılmış platform bulunurdu.

NİHAİ SAVAŞ ALANI

Roma'nın en büyük amfitiyatrosu, elbette ki adını yakınlarındaki dev Neron heykelinden alan Colos-seum'du. Ancak yapıya bu isim Ortaçağ'da verilmiştir; ilk ismi Flavian Amfitiyatrosu'ydu, çünkü Flavian Hanedanı fertleri (Vespasian, Titus ve Domitianus) tarafından inşa edilmişti. M.S. 80'de İmparator Titus tarafından tamamlanan yapı, 45.000 oturan ve 5000 ayakta seyirci alabiliyordu.

Colosseum'un altında koridorlardan, sahne dekorlarının saklandığı odalardan ve bu dekorların yukarı, arenaya çıkarılması için yerleştirilmiş karmaşık aygıtlardan oluşan kasvetli bir labirent vardı. Söz konusu dekorlar arasında egzotik hayvanların sergilenmesi ve Grek-Roma mitolojisinden olayların canlandırılması sırasında sık sık kullanılan, içinde gerçek bitkilerin ve ağaçların olduğu orman dekorları da vardı. Bu tür gösterilere *silvae* denirdi. Daha az gelişmiş amfitiyatrolarda bu gibi dekorların oluşturulması kayda değer bir zaman ve çaba gerektiriyordu. Askerlere çok sayıda ağaç ve bitki yetiştirme ve bunları söküp büyük kalaslarla karelere bölünmüş olan arenaya yeniden dikme görevi verilmişti. Bu karelerin her birine bir ağaç dikilir ve bir miktar toprakla kökleri kapatılırdı.

Ancak Colosseum'da bu meşakkatli işin büyük bir kısmı zemin altına yerleştirilen parlak bir zeka ürünü olan makinelerle ortadan kaldırılmıştı. Romalı mühendisler, bir zincir ve makara sistemiyle hazır bir ormanı yeraltından çıkartabiliyorlardı. Dekorlar gösteri sırasında değiştirilebiliyor ve

kalabalık, esanslı suların aktığı çeşmelerin yanından yükselen dekoratif çalılıklara hayran kalıyordu.

Colosseum'un devasa yeraltı katlarının diğer kısımlarında hayvan avcılarıyla dövüşmek ya da ecelleriyle burada tanışacak olan ölüme mahkum edilmiş suçluların tüyler ürperten cellatları olmak için çağrılmayı bekleyen vahşi hayvanların kapatıldığı yüzlerce hücre vardı.

İmparatorun mahiyetiyle beraber oturduğu platforma *pulvinar* denirdi ve imparator, önünde savaşan gladyatörler hakkındaki kararını buradan açıklardı. *Pulvinar*'ın tam karşısında sulh yargıçlarının ve oyunların düzenleyicisinin oturduğu *tribunal editoris* vardı. Ayrıca geleneksel olarak her türlü eğlenceye, hatta gladyatör dövüşleri gibi akla hayale sığmayacak vahşilikte olanlara dahi katılan Vesta Rahibeleri için ayrılmış özel yerler de mevcuttu. Yabancı ülkelerin kralları ve diğer düzeydeki temsilcileri de özel localarda ağırlanırdı.

Kapladığı devasa alana (186'ya 154 metre) ek olarak, 47 metre yüksekliğinde dört katıyla Colosseum eşsizdi. Grant, bize şöyle bir tasvir sunar:

> Zemine en yakın üç katın kemerleri payandalarla destekleniyordu ve bu payandalara da sırasıyla Dorik, İyon ve Korent sütunları bağlanmıştı. En üst kat kemersizdi: Altındaki diğer üç kat gibi o da Yunan sütun düzenine sahipti, ancak buradaki sütunlar Korent tarzı başlıkları olan birbirine bağlı dörtgen sütunlardı (gömme ayak). Yine de bu klasik sütunlar yalnızca bezeme ve süs amaçlıydı. Asıl yapısal parçalar, dışarıyla içeri arasında organik bir bağ oluşturan, devasa, kemer taşıyan payandalardı.

Grant'in de belirttiği gibi, devasa boyutlardaki bu dört katlık yükseklik ancak "çığır açan" beton icadıyla mümkün olmuştur.

TOPLUMUN KATLARI

Bir Roma amfitiyatrosunun oturma düzeni, toplumun tabakalarını yansıtırdı. Elbette ki imparatorun ve ailesinin aşağıda yaşanan kıyımı izledikleri kendilerine özel bir locaları vardı ve senatörlerle şövalyelerin de kendi ayrı bölmeleri mevcuttu. Askerler ve siviller, birbirlerinden ayrı otururlardı, tıpkı evlilerle bekarların yaptıkları gibi. Oğlan çocukları ve delikanlılar hocalarıyla beraber otururken, kadınlar amfitiyatronun en üst katında en fakir erkeklerle beraber otururlardı.

Roma toplumunu yansıtmasının yanında, amfitiyatro Roma'nın kendi gözündeki imajını da simgeliyordu: Ortada yapılan savaşlar medeniyetin barbarlığa, kanunsuzluğa ve kaosa karşı zaferini temsil ediyordu. Ayrıca burası Roma adaletinin en katı haliyle uygulandığı bir mekandı. Tipik infaz biçimi, suçluyu silahsız olarak arenaya, çeşitli vahşi hayvanlarla karşılaşmaya çıkarmak şeklindeydi. Savaş esirleri gibi, suçlular da ölene dek birbirleriyle savaşmaya zorlanırlardı.

Muhteşem Colosseum'un, ölüm, yıkım ve korkunç acıyla böylesine özdeşlemiş bir mekanın, dünyaya en güzel ve en etkileyici yapıların büyük bir kısmının yapılmasını sağlayacak yöntemleri miras bırakmış olması ironik bir durumdur. Amfitiyatrolarının inşasında temel alınan ilkeler, Michelangelo'nun Palazzo Farnese'sinin avlusu ve Palazzo della Cancelleria gibi Rönesans'ın en önemli yapılarına ilham kaynağı olmuştur. Bu binaların her ikisinde de Colosseum'dan alınan taşlar vardır. Sekizinci yüzyılda Colosseum'a dair şöyle denmiştir: "O ayakta kaldığı müddetçe Roma da ayakta kalacak; ne zamanki yıkılır, Roma da yıkılır; Roma yıkılırsa, tüm dünya yıkılır." Yapımındaki ustalık öylesine büyüktür ki 2000 yıl boyunca zamanın tüm yıpratıcılığına direnmiştir.

Bugün Colosseum'un çok değişik bir sembol haline geldiğini söylemeden bir sonraki bölüme geçemeyeceğim. Asıl işlevi son derece iğrenç olan bu mekan, bugün dünyanın neresinde bir ölüm cezası infaz edilse, son derece parlak bir şekilde aydınlatılmaktadır.

YEDİNCİ BÖLÜM

Ölümüne Düellolar

VII

ARENADA

"Her yerde yaralar, inlemeler ve kan vardı; insan yalnızca tehlikeyi görebiliyordu." İşte böyle tasvir eder bir gladyatörün arenadaki ilk deneyimini Pseudo-Quintilian, *Retorik Egzersizleri* adlı kitabında. Bir gladyatör için Roma arenalarında eceliyle tanışmanın birçok yolu vardı ve hiçbiri de kolay değildi. Savaş alanına girdiğinde, gladyatör iki şeyi anında fark edecektir: Birincisi, kendisinden önce savaşmış ve yenilmiş olanların arenanın kavurucu kumlarına düşmüş bedenleri; ikincisi ise, en az önündeki kıyım kadar meşum bir ses – bilenen kılıçların sesi. *Lanista*'nın kırbacı sırtına inerken ve kesif ter ve leş kokuları burun deliklerine hücum ederken, gladyatör cenaze alayının gelip ölüleri Romalıların cenaze tanrıçası Libitina'nın yataklarına yatırdığını görecektir. . .

Ne kadar tuhaf ve aykırı görünse de, gladyatör dövüşlerine müzisyenler de katılırdı ve savaşın ölümcül ritimlerine uyarak yavaşlayan ve hızlanan müzikleriyle gladyatörlere eşlik ederlerdi (Burada okuyuculara sessiz sinema günlerini ve her sinema salonunda aşağı yukarı aynı hizmeti vermekte olan bir piyanistin bulunduğunu hatırlatmak isterim). Çalınan müzik aletleri arasında *tuba* denilen uzun, düz bir borazan, körüklü bir org (*organum*) ve büyük, kıvrımlı bir enstrüman olan *lituus* ya da *cornu* vardı.

Gladyatörler arasındaki teke tek düellolar öğleden sonra yapılırdı ve bunlar daha önce de gördüğümüz gibi, farklı zırhları ve savaş stilleri olan savaşçılar arasındaki kapışmalardı. Dövüşe bir *lanista* hakemlik ederdi. Birçokları tarafından dövüşlerin gladyatörlerin şu şekilde bağırmalarıyla başladığına inanılagelmiştir: "Yüce İmparatorumuz! Bugün burada ölecek olan savaşçılarınız sizi selamlar!" Ancak bunun gladyatörler arasında yaygın bir uygulama olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. Bildiğimiz kadarıyla bu ifadenin tek kullanıldığı olay, Suetonius'un aktardığı Claudius tarafından düzenlenen bir gösteridir. Bu olayda, hepsi de ölüme mahkum edilmiş suçlular olan gladyatörler şöyle demiştir: "*Ave, imperator; morituri te salutant.*" Claudius da şakayla, "Belki de hayır," diye cevap vermiştir. Hepimizin anlayabileceği bir çaresizlik içinde olan suçlular, bu çift anlamlı yorumu imparatordan gelen bir af olarak algılamış ve dövüşmeyi reddetmişlerdir. Bu ifadenin başka zamanlarda da kullanılmış olması muhtemeldir, ancak öyle olsa bile, yalnızca ölüme mahkum suçlularca kullanılmıştır.

Bir dövüşün kanlı sonu yaklaştığı ve gladyatörlerden biri yaralandığı zaman, bir teslim olma ve merhamet dileme işareti olarak gladyatör sol elinin işaret parmağını havaya kaldırırdı. Bu, sık sık seyircilerin şu haykırışını da beraberinde getirirdi: "Habet, hoc habet!" ("İşini bitirdi!"). Seyircilerin kararlarını bir başparmak hareketiyle belirttikleri kesin olarak doğruyken, yukarı dönük bir başparmağın yaşam ve aşağı dönük bir başparmağın da ölüm anlamına geldiği şeklindeki yaygın inanış, büyük ihtimalle yanlıştır. Hareketlerin tam tersi anlamları olması çok daha muhtemeldir: Yukarı dönük olması, kılıçla öldürülme; aşağı dönük olması da galip gelen gladyatörden silahını indirmesini isteme anlamına geliyordu. Ancak yenilen bir gladyatörün görmeyi umut edebileceği bir merhamet işareti daha vardı: havaya kaldırılmış bir mendil.

Kalabalığın yaptığı işaretler bir gladyatörün kaderi üzerine söylenen son sözler değildi; bunlar yalnızca oyunların *editor*'una, yani büyük çoğunlukla imparatora yapılan tavsiyeler niteliğindeydi. Son kararı o verirdi.

ÖLÜM HAMLESİ VE SONRASI

Eğer iyi ve cesurca dövüşmüşse, yenilen gladyatör pekala bir *missio* – yani başka bir seferinde dövüşmek üzere arenadan canlı olarak çıkmasına izin verilmesi – bekleyebilirdi. Bazı gladyatör dövüşleri *sine missione*'ydi ve bunlarda erteleme ihtimali kesinlikle sıfırdı: Bir gladyatör ölmeliydi. Eğer bir gladyatör yeterince *virtus* göstermemişse, kalabalık neredeyse kesin olarak ölmesi için bağırırdı. Bu durumda, yenilen gladyatör yüzü galip olana dönük olarak yere diz çöker ve elleriyle uyluklarını kavrardı. Galip gladyatör, rakibinin kafasını sol eliyle tutar ve sağ elindeki kılıcı boynuna saplardı.

Coup de grace için kullanılan yaygın yöntem bu olsa da, bazen galip gelen gladyatörün kılıcını iki eliyle rakibinin sırtına saplamasını betimleyen görsel tasvirler de vardı (Dorres ve Villa Borghese mozaiği gibi).

Yenilen bir gladyatörün ölümünü cesurca karşılaması beklenirdi. Böylelikle, kalabalığa erdemin ölüm karşısındaki zaferini göstermiş oluyordu. Tüm bu ayinselleştirme, aslında ölümün küçümsenmesiydi. Törenler ölüm hamlesinden sonra da devam ederdi. Bir gladyatörün ölümünden sonra, Stigyalı Charon gibi giyinmiş bir kişi, arenaya girip yerde yatan savaşçıya uzun saplı bir tokmakla vururdu; büyük olasılıkla bu şekilde savaşçının bedeninin ona ait olduğunu göstermiş oluyordu. Onun ardından geleneksel olarak ölülerin ruhlarına yeraltı dünyasında refakat eden Merkür gibi giyinmiş biri girerdi. Merkür, bu törenlerde elinde bir değnek taşırdı; aslında bu asa kıpkırmızı kor kesilmiş bir demirdi ve bununla ölen gladyatörün vücudunu dürterdi.

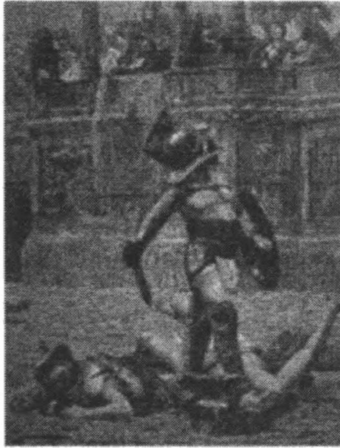
Bunun iki nedeni vardı: Gladyatörün ölü numarası yapmasını engellemek ve ölü değil de baygın olup olmadığından emin olmak.

Bunların ardından ölü adam bir sedyeyle götürülür ya da vücuduna büyük bir kanca saplanıp bir at tarafından arenada sürüklenirdi. Arenaya girdiği cümle kapısının tam karşısında bulunan amfitiyatronun ana ekseni üzerindeki Porta Libitinaria'dan (ismini cenaze tanrıçasından almıştır) çıkarılırdı. Bu sırada bir grup köle, arena zeminini düzeltir, kanların saçıldığı yerlerde kumları karıştırır ve dövüş nedeniyle ortaya çıkan tüm çukurlukları düzlerlerdi. İşlerini bitirdiklerinde, arena sanki az önce hiçbir şey yaşanmamış gibi bir görünüme sahip olurdu.

Yenilen arenadan çıkarıldığı zaman, galip gladyatör *editor*'dan ödülünü alırdı; bu bir taç, altın bir çanak ya da altın paralar olabilirdi. Ayrıca kendisine zaferin sembolü olan bir palmiye yaprağı da verilirdi. Bütün bunlar, oyunlara katıldığı için alacağı paranın dışındaydı.

Günün bu saatlerinde amfitiyatro iyice kuru, havasız ve tozlu hale gelirdi, güneşten korunma amacıyla kurulan *velarium* adındaki devasa sayvanın yaptığı etki de cabası. Büyük tahta direklere bağlı uzun sicimlerle yapılan *velarium*, ortadaki yuvarlak açıklığın pozisyonunu değiştirebilen bir ip sistemiyle kontrol edilirdi. Bu şekilde, güneşin konumu ne olursa olsun, seyirciler doğrudan üzerlerine gelen ışınlardan korunmuş olurlardı. Bir boru sistemiyle seyircilerin üzerine esanslı su fışkırtılırdı. Seyirciler bu şekilde ferahlatıldıktan sonra, kıyım listesinin bir sonraki maddesine geçmeye hazır olurlardı.

Sekizinci Bölüm

Su Üzerindeki Savaşlar

VII

Tüm gladyatör gösterileri arasında belki de en etkileyici ve ayrıntılı olanı, deniz savaşlarının yeniden yaratılması olan *naumachiae* idi. “Naumachia” kelimesinin gösterinin doğasıyla ve yapıldığı yerle (burası arena ya da bu amaca uygun düzenlenmiş bir alan olabilirdi) ilgili olmak üzere iki anlamı vardı. *Naumachiae*, eski Roma'da düzenlenen gösterilerin en karmaşık, özenli ve popüler olanıydı, çünkü savaş alanı bir depolar ve kanallar sistemiyle içinde gemi yüzdürmeye yetecek kadar suyla doldurulurdu. Bu inanılmaz büyüklükteki su dolu alan aynı sistemle kolaylıkla boşaltılabiliyordu. Bu sistem, Martial'ın hayretler içinde şu yorumu yapmasına neden olmuştu: “Bir dakika önce burada toprak vardı. Bundan şüpheniz mi var? Boşalan suyun savaşa bir son vermesine dek bekleyin; karşınıza çıkıverecektir. Sonra da, burada az önce deniz vardı, dersiniz.” *Naumachiae*'ye katılanlar minyatür denizin dalgalı, bulanık yüzeyinde birbirleriyle savaşmaya zorlanan ölüme mahkum edilmiş suçlulardı. Genel eğilim küçük çaplı grupların savaşması yönündeyken, bazen binlerce kişilik devasa orduların savaştırıldığı da oluyordu.

Bu gösterilere katılmaya mahkum edilen bahtsız suçlular (*naumachiarii*) özel bir eğitim almazlardı ve tarihçiler bunları gerçek anlamda gladyatör yarışmaları gibi görmek yerine, yalnızca asi düşmanların toplu idamları olarak değerlendirmenin daha doğru olacağını öne sürmüşlerdir.

İlk *naumachia* temsili, *Campus Martius*'ta bu amaç doğrultusunda bir çukur kazdırıp içini suyla dolduran Jül Sezar tarafından yapılmıştır. Daha sonraları bu göldeki su dura dura nahoş bir sıtma kaynağına dönüşmüş ve Augustus suyu boşaltarak çukuru doldurtmuştur. Bunun ardından Tiber Nehri yakınlarına kendi gölünü kazdırmış ve etrafını büyük bir korulukla çevrelemiştir. Burası, "deniz savaşları" için yapılan ilk daimi mekandı. Devasa havzası 500 metreye 325 metreydi ve su temin edebilmek için 22.000 adımlık bir su yolu yapılması gerekti.

Naumachiae, genellikle tarihteki, özellikle de Yunan tarihindeki ünlü deniz savaşlarının canlandırılması şeklinde yapılırdı ve bir dizi karmaşık ve fantastik buluş içeriyordu; bunlardan belki de en ilginç olanı üzerinde kurulu bir kale olan yapay bir adaydı.

Munera düzenlemek çok pahalı olsa bile, *naumachiae* ile, özellikle de muazzam miktarlarda su taşınmasını gerektiren bu amaca yönelik inşa edilmiş yerlerdekilerle karşılaştırıldığında, bunlar önemsiz faaliyetler gibi kalıyorlardı. Her şey bir yana, bu deniz gösterilerinin yalnızca düzenlenmesi bile, genç imparatorluğun kendine olan güveninin ve kaynaklarının enginliğinin bir kanıtıydı.

Augustus, imparatorluk döneminin ilk imparatoruydu (M.Ö.27-M.S.14) ve hükümranlığı barışa, bolluğa ve Augustus Çağı olarak bilinen yüksek kültürel gelişime sahne olmuştur. Ancak iktidara yükselişi hiçbir şekilde kolay olmamıştır. M.Ö. 63'te Roma'da doğan ve asıl adı Gaius Octavianus olan Augustus, kendisini on altı yaşındayken en önemli Roma dini makamlarından biri olan Başkahinler Koleji'ne yükselten Jül Sezar'ın yeğeninin oğluydu. Sezar M.Ö. 44'te suikasta uğrayınca, Octavianus, onun varisi olarak görüldüğünü öğrendi ve ismini Gaius Jül Sezar olarak değiştirdi. Sezar'ın suikastından ve Marcus Anto-nius'la çekişmesinden sonra, Octavianus, Antonius ve onun müttefiki

General Marcus Aemilius Lepidus ile bir araya geldi ve Roma ile hakimiyeti altındaki yerleri yönetmek için İkinci Triumviratus'u oluşturdu. İkinci Triumviratus'un kurulması, triumvirlerin düşmanları olan 500 senatörün ve şövalyenin ölümüyle sonuçlandı. Büyük hatip Cicero da kurbanlar arasındaydı.

Sonrasında Octavianus ve Antonius, Sezar'ın suikastçılarının başını çeken Marcus Junius Brutus ve Gaius Cassius Longinus'un peşlerine düştüler. Her ikisi de M.Ö. 42'de intihar etmiştir. İki yıl sonra Roma dünyası triumvirler arasında bölünmüştü: Octavianus batı vilayetlerini, Antonius doğu vilayetlerini ve Lepidus da Kuzey Afrika'yı aldı. Antonius Parthlılar üzerine seferdeyken, Octavius'un Lepidus'u iktidardan düşürme çabaları sonucunda Triumviratus dağılmıştır.

Antonius Mısır Kraliçesi Cleopatra ile evlenip Cleopatra'nın Sezar'dan olan oğlu Ceasarion'u varisi seçince, Sezar'ın tek varisi durumundaki Octavi-anus'un konumu tehlikeye düştü ve savaş patlak verdi. Antonius ve Cleopatra'nın kuvvetleri M.Ö. 31 yılında Actium açıklarında yapılan deniz savaşında yenildiler ve bu ikisi, ertesi yıl intihar ettiler. Cleop-tara'nın oğlu Caesarion öldürüldü ve M.Ö. 29'da Octavianus, Roma aleminin tek hakimi olarak Roma'ya döndü.

Roma Senatosu, M.Ö. 27'de Octavianus'a Cumhuriyet döneminde çeşitli kişilerce taşınan diğer birçok unvanın ve yetkinin yanı sıra "Augustus" ("kutsanmış" ya da "kutsal" anlamında) unvanını verdi. Lepidus'un ölümünü takiben Augustus aynı zamanda Pontifex Maximus oldu ve böylelikle din işlerinin en üst yöneticisi konumuna yükseldi. Augustus, sanata düşkündü ve şairler Ovid, Horace ve Virgil ile tarihçi Livy yakın dostlarıydılar. Gladyatör yarışmalarının siyasi ve sembolik öneminin gayet farkındaydı ve

Suetonius'un belirttiğine göre, oyunlara bir takım yenilikler getirmişti:

> Bu gösterilerde izleyicilerin oturacakları yerler konusundaki düzensizliği ve gelişigüzelliği önlemek için özel düzenlemeler getirdi; bir seferinde Puteoli'deki kalabalık tiyatroya giren bir senatöre seyircilerden bir kişinin bile yer vermemesiyle yapılan hakarete çok kızmıştı. Bunun sonucu olarak bir sonraki Senato kararı, ne zaman düzenlenirse düzenlensin, her gösteride ön sıraların senatörlere ayrılmak zorunda olduğu şeklinde çıkmıştı. . . Augustus'un getirdiği diğer kurallar arasında askerlerin sivil halktan ayrılması, evli olanlara, henüz kemale ermemiş oğlan çocuklarına ve tabii ki onların hocalarına özel yerler ayrılmasıydı; ve bir de arka sıralarda bulunanların haricindekilerin koyu renk kıyafetler giymelerini yasaklamıştı. Ayrıca o güne dek erkeklerle kadınların bir arada oturuyor olmalarına karşın, Augustus kadınların arka sıralarda oturmaları kuralını getirmişti. . . Bu kuralın tek istisnası kendileri için praetor tribününün tam karşısında özel bir yer ayrılmış olan Vesta Rahibeleriydi.

Profesyonel eğlendiricilere karşı gösterdiği genel merhametli tavrının yanında, Augustus yenilen savaşçının halktan ve imparatordan merhamet dilemekten men edildiği gladyatör yarışmalarını (*munera sine missione*) da yasakladı. Bu yasağı ihlal etmek ve aynı zamanda galip gelmiş bir gladyatörü hemen başka bir rakiple (*suppositicus* ya da yedek denirdi) karşılaşmaya zorlama, kendisinden sonra gelen kötü imparatorların karakteristik bir özelliğiydi. Böylelikle galip gelenin arenadan canlı ayrılma şansı iyice düşürülmüş oluyordu. *Gregatim* olarak bilinen ve teke tek düelloların yerine çok sayıda gladyatörün katıldığı savaşlar da yine kötü imparatorlarla özdeştir.

Augustus, henüz hayattayken ilahlaştırılmıştı ve o da deniz gösterilerinin standartlarını belirlemişti. Ondan yaklaşık kırk yıl sonra nam salmış selefiyle boy ölçüşmeye kararlı olan İmparator Claudius, Fucine Gölü'nde Sicilyalılarla Rodosluların savaşını temsil eden 19.000 hükümlünün katıldığı bir deniz savaşı düzenlemiştir. Tüm seyirciler yerlerini aldıktan sonra savaşın başlama işareti olarak Fucine'nin sularından gümüş bir triton çıktı. Gösteri ve sonraki tüyler ürpertici bölümleri tarihçi Tacitus tarafından şöyle anlatılır:

> Sahil, tepelerin yamaçları ve zirveleri yakınlardaki şehirlerden ve hatta Roma'dan gösteriyi izlemeye ya da İmparator'a saygılarını sunmak üzere gelen sayısız seyirci tarafından bir tiyatro gibi hınca hınç doldurulmuştu. Claudius, muhteşem bir askeri pelerinle gösterileri yönetirken, Agrippina altınlarla süslü bir harmaniye giymişti. . . Fucine Gölü ile Liris Nehri arasındaki bir dağın içine oyulan bir tünel artık tamamlanmıştı. Kalabalık bir kitlenin bu etkileyici başarıyı görmesini sağlamak için gölde, tıpkı Augustus'un Tiber'e bitişik olan kendi yapay gölünde düzenlediği gösteriye benzer bir deniz savaş düzenlenmişti; ne var ki Augustus'un gemileri ve savaşçıları çok daha azdı. Claudius, savaş gemilerine on dokuz bin savaşçı koymuş ve kaçmalarını engellemek için gemilerin etrafında bir çember oluşturmuştu. Ancak ortadaki alan seri bir şekilde kürek çekmek, beceriklice dümen kırmak, savaşmak ve bir deniz savaşının bütün gerekliliklerini yerine getirmek için yeterliydi. Gemilerin etrafındaki çemberi oluşturan sallarda siperliklerin arkasına mevzilenmiş ve buradan gemilerdeki mancınıkçıları vurabilecek muhafızlar vardı. Gölün diğer kısımlarında ise donanmanın demirlemiş diğer gemileri vardı.

Başlangıçta savaşmaya gönülsüz olsalar da, mahkumlar kısa sürede kendilerini olayların akışına kaptırmış ve cesurca

savaşmaya başlamışlardı; öyle cesur savaşmışlardı ki oracıkta idam edilecekken azat edilmişlerdi. Ancak Tacitus'un açıkladığı üzere, Claudius boyundan büyük bir işe kalkışmıştı:

> Gösteriden sonra su yolu hizmete açıldı. Fakat dikkatsiz inşaat kendini açıkça göstermişti. Tünel, gölün dibine ya da en azından yarısına kadar bile kazılmamıştı ve derinleştirilmesi için bir süre daha çalışılması gerekti. İkinci bir kalabalık daha toplandı; bu defa alçak, düz tabanlı sandalların üzerindeki gladyatörlerce yapılan piyade savaşı izlenecekti. Ancak gölün ağzının yakınlarında ziyafete katılanları dehşete düşüren bir olay oldu ve savaşın şiddetiyle kabaran sular etraftaki her şeyi yuttu. Yaşanan arbede ve karmaşa çok daha uzak yerlerde bile korkuya ve paniğe neden oldu.

Claudius'un halefi Neron, M.S. 57'de yeni amfitiyatrosunun açılışında Atinalılarla Perslileri konu alan bir deniz savaşı düzenlemiştir. İşin ilginç yanı, savaş sona erdikten sonra su boşaltılmış ve toprak zemin üzerinde bir gladyatör gösterisi sahnelenmiştir.

Naumachia gösterisini gölgede bırakacak bir şey varsa, o da arenanın hayranlıktan donakalmış seyircilerin gözleri önünde doldurulma ve boşaltılma hızıydı. Bu mühendislik harikasının en muazzam örneği belki de Neron tarafından verilmişti. Neron, arenada sergilettiği bir avın sonrasında bir *naumachia* sunulması için arenayı suyla doldurtmuş ve öğleden sonraki gladyatör dövüşleri için boşalttıktan sonra bu dövüşlerin bitiminde bir kere daha doldurtup bir geminin güvertesinde seyircilere ziyafet vermiştir.

Su kullanımı her daim popüler bir yenilik olmuştur. M.S. 80'de Colosseum'un açılışında Titus arenaya su doldurtmuştu; burada bulunan çeşitli hayvanların hepsine yüzme öğretilmişti. Sonrasında ise Kerkyra-lılarla Korinthoslular arasında bir savaş yapılmıştı. Bir başka seferinde ise Titus, Atinalılarla Siracusalıları savaştırmıştı; Thukydides'in aktardı-

ğına göre, her iki savaş da Peloponisos Savaşı'nın bir canlandırmasıydı.

Titus'un halefi Domitianus da Augustus'un başarılarına eşdeğer işler yapmaya hevesliydi ve Sueto-nius'un belirttiği üzere, "Domitianus'un emriyle Tiber yakınlarında bir göl yapılmış ve etrafı oturaklarla çevrelenmişti. Burada eksiksiz deniz savaşları yapılırdı ve Domitianus, yoğun yağmur altında dahi bunları seyretmeye bayılırdı." Bazen onun da *naumachiae*'si o kadar da başarılı olmayabiliyordu. Domitianus'un bir Cermen zaferini kutlamak için düzenlediği bir *naumachia*'da aniden patlak veren bir fırtınanın sonucunda katılanların büyük çoğunluğu hayatlarını kaybetmişti.

Naumachiae, *munera* kadar düzenli yapılmazdı ve M.S. birinci yüzyıldan sonra klasik kaynaklarda anılmamaktadırlar. Muhtemelen malzemede olduğu kadar insan gücünde de yüksek maliyetli olması, bu gösterilerin zamanla ortadan kalkmasına neden olmuştur. Ancak devam ettikleri dönem için bunları 1940'lı, 50'li ve 60'lı yılların sinemasındaki tarihi destanların Romalı prototipleri olarak adlandırabiliriz.

Son derece görsel bir etkileyiciliğe sahip olmalarının yanında, *naumachiae* gladyatörler arasındaki savaşların bir uzantısıydı. Kan gölleri ortasında ölenlerin çığlıkları birinci yüzyıl Romasının plepleri için yeterli değildi: Daha fazlasını istiyorlardı, kıyımı daha ilginç hale getirecek bir şey, çünkü fantastik boyutlarda bir katliam bile içerse, hep aynı şeyleri seyretmekten çabucak sıkılıyorlardı.

Ancak usanan seyirciler arasında son derece büyük yankı uyandıran başka bir savaş biçimi daha vardı; aşağı yukarı eşit koşullarda bir savaşçının diğeriyle boy ölçüşmesiyle hiçbir ilgisi olmayan bir şeydi bu. Bu savaşlarda, insan insanla karşılaşmıyordu: vahşi hayvanlarla karşılaşıyordu.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Hayvanlara Karşı Yapılan Savaşlar

IX

KABUSUN KÖKENİ

Venationes (veya "avlar") esas olarak asıl gösteriyi, yani öğleden sonra sergilenecek olan gladyatör dövüşünü tamamlayıcı nitelikte ek bir gösteri olarak sabah saatlerinde yapılırdı. Bu avlar, insan insana yapılan savaşlardan daha zalimane ve kan dolu geçerdi. Cumhuriyet döneminin son iki buçuk asrı boyunca Kuzey Afrika gibi eyaletlere yönelik artan bir ilgi görülmüştür. *Venationes*, egzotik hayvanların doğrudan sergilenmesi olarak başlamıştı; örneğin Sezar Roma'ya ilk zürafanın getirilmesine aracı olmuştu ve bu hareket ona büyük övgü kazandırmıştı. Augustus, uzak vilayetlerin yöneticilerince kendisine gönderilen ilginç hayvanları Forum'da göstermeye bayılırdı. Ancak en sonunda alışılmadık hayvanları izlemek Roma halkına sıkıcı gelmeye başladı ve gösterileri tatlandırmanın en iyi yolunun bu hayvanları katletmek olduğuna karar verildi.

Böylece M.Ö. birinci yüzyılda egzotik vahşi hayvanların sergilenmesi, yerini *venatio*'ya bıraktı. Popülerliği arttıkça, *venatio* öğleden sonraları da, yani Roma'nın "prime time"ında, sergilenmeye başladı. Aynı gladyatör gösterilerinde olduğu gibi, hayvan avları da ilk olarak Forum'da, *Saepta*'da (normalde oy kullanma işlemi için yararlanılan *Campus Martius*'un bir bölümü) ve araba yarışlarının yapıldığı *Circus Maximus*'ta düzenlenmiştir. Bu alanlar tehlikeli vahşi hayvanların gezinmeleri için tasarlanmamıştı ve bu nedenle seyircileri kaçmaya çalışan yırtıcı bir hayvandan

korumak için arenanın etrafına bir hendek kazılması gibi bazı zaruri değişiklikler yapıldı. Diğer taraftan Flavian Amfitiyatrosu (Colosseum) çok daha güvenli bir yapıydı. Düz duvarları olan üç buçuk metrelik bir *podium* seyircileri hayvanlardan gayet iyi bir biçimde koruyordu. Ek bir tedbir olarak büyük kedilerin seyircilerin üzerine doğru atlamasını engellemek için arenanın çevresine ağlar gerildi. Bu, görüşü biraz engellese de kimsenin itiraz ettiğini sanmıyoruz.

Kaderleri ölümleriyle burada buluşmak olan bahtsız hayvanlar ise arenanın altındaki yeraltı bölmelerinde bulunan kafeslerin içinde tutulurlardı. Bölmeler, ipler ve makaralar vasıtasıyla *podium*'da bulunan açıklıklara doğru yükseltilir ve arenaya salınırlardı. Bölmelerinden çıktıktan sonra arkalarından kapanan kapaklarla hayvanların tek kaçış yolları da kesilmiş olurdu. Bazen çılgınca uluyan kalabalığın sesi en güçlü ve tehlikeli hayvanları bile ürkütürdü ve hayvanlar yerlerinden kımıldamayarak arenaya çıkmayı reddederlerdi. Böyle bir şey olduğunda, *magistri* adıyla anılan kişiler hayvanları dışarı çıkarmak için ellerindeki yanan meşaleleri bölmelere atarlardı. Bu adamların aynı zamanda öldürülmeyen hayvanları geri toparlamak gibi kimsenin özenmeyeceği bir görevleri de vardı.

HAYVAN HAYVANA KARŞI, HAYVAN İNSANA KARŞI

Vahşi hayvan gösterileri üç temel biçimde gerçekleştirilirdi. Birincisi, çeşitli hayvanlar birbirlerini öldürene dek kapıştırılırdı ve bu, doğal alemin ezeli karmaşasını ve Roma'nın buna boyun eğdiren kudretini simgelerdi. İkinci olarak, ellerinde çeşitli silahlarla *bestiarii* (*venatores* olarak da bilinen vahşi hayvan avcıları) arenaya girer ve onları avlardı. Hayvanlar genellikle öldürülürdü, ancak bazen onların avcıyı avladıkları da olurdu ve bu defa oluk oluk fışkıran kan bir insandan çıkardı. Colosseum, bu gösterilerin başlıca ev sahi-

bi haline gelmişti. Adından da anlaşılacağı üzere av, arenada hayvanları kovalayan insanları kapsıyordu. M.Ö. birinci yüzyılda Sezar arenaya yaklaşık beş yüz filin karşısına beş yüz yaya asker çıkarmıştı. Cicero, yazılarında bu gibi olayların muhteşemliğinden bahseder, ancak şunu da eklemeyi ihmal etmez: "Uygar bir insan için güçsüz bir insanın güçlü bir hayvan tarafından parçalanmasından ya da muhteşem bir hayvanın bir mızrakla deşilmesinden alınacak ne keyif vardır?"

FİLLERİN FERYADI

Aslına bakılırsa, bundan birkaç yıl önce M.Ö. 79'da Pompey tarafından düzenlenen oyunlarda yirmi Afrika filinin Afrikalı göçebe bir kabile olan Getuli halkıyla dövüştürüldüğü bir olayda seyircilerin kendileri de son derece çelişkili bir tepki vermişlerdir. Getulilerin avlanma tekniği, fillerin alt göz kapaklarına nişanladıkları bir mızrak fırlatmaktı. Hedefini bulduğunda, mızrak hayvanın kafatasını delerek beynine giriyor ve onu anında öldürüyordu. Avcılar bu muhteşem ve asil hayvanların birkaçını katledince, hayatta kalan filler arenanın etrafına özel olarak yerleştirilmiş bulunan demir parmaklıklara doğru hücum ettiler. Kaçma girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı ve sonra filler arenaya dönerek korkunç acılar içinde öldüler.

Bunun üzerine seyirciler ayağa kalktılar ve hep bir ağızdan Pompey'e sövmeye başladılar. Dio Cassius'a göre:

> Filler, yaralar içinde savaştan çekilmişler ve gövdeleri cennete doğru yükselmişçesine yürüyorlardı. Öylesine yürek paralayıcı bir biçimde figan ediyorlardı ki sanki bunu Libya'yı geçerken güvendikleri kendilerine verilen sözlere yönelik bir isyan olarak anlaşılsın diye yapıyorlar ve gökyüzüne intikamlarının alınmasını haykırıyorlardı! Bu davranışları üzerine insanlar hayvanların gemilere

binmek istemediklerini ve binicilerinden kendilerine bir zarar gelmeyeceği yönünde bir söz alınca bunu kabul ettiklerini hatırladılar.

Bazı tarihçiler, kalabalığın gördüklerine yönelik tepkisinin bu kadar zalimce katledilen fillere yönelik belirli bir acımayı, onların zekasına dair bir anlayışı simgelediğini öne sürmüşlerdir. Ancak bu pek muhtemel değildir: Kalabalığın Pompey'e çıkışmasının nedeni, fillerin arenayı çevreleyen demirlere doğru yaptıkları ani saldırıydı. Her ne olursa olsun, filler Roma amfitiyatrolarında katledilmeye devam etti ve Sezar da 500 filini ölüme gönderirken halkın gözünden düşme gibi bir risk görmemişti.

DİŞLERE VE PENÇELERE MAHKUM EDİLENLER

Hayvan gösterilerinin üçüncü ve son biçiminde ölüme mahkum edilmiş kadınlar ve erkekler arenada hayvanlarla karşılaşmaya zorlanırdı. Arenaya silahlarını ve zırhlarını kuşanmış olarak çıkan (ve genellikle de hayvanların karşısında üstün gelen) gönüllü savaşçılar gibi, ölüme mahkum edilen bu suçlulara da *bestiarii* denirdi; fakat gönüllü savaşçıların aksine, onların kaderi herhangi bir zırhtan ya da silahtan faydalanmadan vahşi hayvanlarla savaşmaktı. Bu gibi durumlarda sonuç önceden belliydi. Bu cezaya *ad bestias* ("hayvanlara") denirdi ve çarmıha gerilmeyle beraber en utanç verici cezaların arasında görülürdü. Bu nedenle köleler ve alt sınıfa mensup yurttaşlar için en uygun cezaydı; üst sınıflardaki yurttaşlar genellikle kılıçla boyunları vurularak idam edilirlerdi. Hıristiyanlar da hayvanlara atılırdı, çünkü onların imparatorluğun tanrılarına inanmayı reddetmeleri özellikle iğrenç bir suç olarak görülürdü. Bir sonraki bölümde bu nahoş ve kanlı konuyla ilgili söyleyeceğimiz daha çok sözümüz olacak.

KANLI BİR EĞLENCE

Venationes, ilk başlardaki egzotik hayvanların sergilenmesi (bu hayvanlar öldürülmezdi) faaliyetinden yola çıkılarak geliştirilse de, gösterilerin bu öğesi daha sonraki zamanlarda da korunmuştu ve hayvanların çeşitli numaraları yapmak üzere eğitilmeleriyle günümüzün sirklerine çok benziyordu. Ancak Romalılar için eğlendirici numaralar yapan bir hayvanı izlemekle bu hayvanın boğazlanmasını ya da bir insanı boğazlamasını seyretmek arasında hiçbir fark yoktu; onlar için bunlar aynı gösterinin, yani *venatio*'nun çeşitli öğeleriydi.

Halk, ormandaki mücadeleleri (ya da onların ormandaki mücadeleler olarak gördükleri bu şeyi) izlemeye düşkündü ve birçok farklı hayvan arenada birbiriyle dövüşmeye, bu korkutucu, sıcak, tozlu ve yabancı mekanda sonlarıyla buluşmaya zorlanırdı. Bu gözde vahşi hayvanlardan bir tanesi, doğal kalın zırhıyla muhteşem gergedandı, ancak seyirciler bazen bu hayvanın esas olarak gayet barışçı olan yapısından hayal kırıklığına uğrayabiliyorlardı. Bir gergedan rakibine (bunların arasında filler, boğalar ve ayılar olurdu) saldırmayı reddedince, *magistrati* mızraklarla dürterek onu kızdırmaya çalışırdı. Er ya da geç bu işe yarardı ve hayvanın bir kez tepesi attı mı önünde hiçbir şey duramazdı. Boğaları bez bebekler gibi parçalar ve ayıları da kuklalar gibi havaya fırlatırdı.

Özellikle çok sevilen gösteriler aslanla kaplan, boğayla yaban domuzu ve daha da ters olan ayılarla pitonlar, aslanlarla timsahlar ve foklarla ayılar gibi ikili eşleşmelerdi. Bazen iki hayvan birbirlerine zincirlenmiş olurdu. Çılgınca uluyan binlerce seyircisiyle arenaya atılmış olmanın yarattığı panik ve birbirlerine ayrılmaz bir şekilde bağlanmış olmanın getirdiği öfke birleşince, zavallı hayvanlar birbirlerine uçarcasına saldırır ve tüyler ürpertici zararlar verirlerdi. Filozof ve ya-

zar Seneca, birbirlerine olan yakınlıkları nedeniyle çılgına dönüp birbirlerini paramparça eden bir boğa ile panterin olduğu bu tür bir gösteriyi anlatır. En sonunda silahlı adamlar (*confectores*) bu iki birbirine dolanmış, ancak hala yaşayan yumruya yaklaşmış ve onları yaşadıkları perişanlıktan kurtarmıştır.

HAYVANLARLA DÖVÜŞENLER

Venatores'in karşılarındaki hayvanlara yaklaşırken kullandıkları en yaygın silah, demir bir ucu olan uzun bir avcı mızrağıydı. Bu, hem bir zıpkın olarak hem de hayvanın saldırısına karşı bir savunma aracı olarak kullanılabilirdi. Bazı *venator*'lar zırh takmazlardı, yalnızca bir tunik giyer ve kollarıyla bacaklarına deri şeritler bağlarlardı; bazıları ise göğüslerine demir levhalar takar ve *retiarii* ya da ağ savaşçıları tarafından giyilen *galera*'ya benzer parlak omuz korumaları takarlardı. Kimileri de onları tamamen kaplayan ve *andabatee*'ye benzeyen zırhlar giyerlerdi. Gözü dönmüş vahşi bir hayvanla savaşırken bu en iyi çözüm gibi görünse de, bu *venator*'ların tek silahları bir kılıçtı ve karşılarındaki hayvana çok yaklaşmaları şarttı. Bir boğa ya da gergedanla karşı karşıya olduklarında ise bu tür savaşçıların ezilerek ölme tehlikeleri çok büyüktü.

Bazı son derece güçlü adamlar, tüm silahları küçümser ve hayvanlarla çıplak elle dövüşürlerdi. Bu tür adamların bir ayının canını almadan önce hayvanın burnuna tek bir darbe indirerek onu sersemletmeyi ya da bir kollarını boğazına dolayarak bir aslanı boğmayı yeğledikleri söylenir. Ayrıca sık sık *venator*'un dikey ekseni üzerinde çevirerek karşısındaki düşmanı şaşırtıp aklını karıştırırken aynı anda onun dişlerinden ve pençelerinden sakınmasını sağlayan günümüzün döner kapılarına benzeyen *cochlea* isimli uzun, tahta bir alet kullanırlardı. Bir grup *venator*'un çok sayıda ve çeşitte hayvanla karşılaştığı türden gösterilere ise *missiones*

passivae denirdi. Bu tür savaşların son derece zalimce ve kanlı geçmesi muhtemeldi.

Ayrıca boğa güreşleri de düzenlenirdi (daha iyi ya da daha kötü biçimiyle modern dünyaya kadar ulaşmış bir gösteri). Buradaki savaşçılar *taurarii* olarak anılırdı ve ellerindeki mızrakları ve kargıları kullanarak boğalarla savaşırlardı. Bunun değişik bir türünde (Tesalyalılardan alınmıştı) ise silahsız bir savaşçı, at üstünde arkasında öfkeyle kendisini takip eden bir boğa olduğu halde arenayı dolanırdı. Sonunda boğa yorulurdu ve savaşçı da atının sırtından boğanınkine atlayıp boynunu bükerek hayvanı yere yıkmaya çalışırdı.

CANLI BİR YÜK

Bu gösteriler, Roma'ya sınırlarının uzandığı en uzak köşelerden gerçekten çok yüksek sayıda hayvan getirilmesini gerektiriyordu. Mesela muhteşem Colos-seum'un açılışında 9000 hayvanın öldürüldüğü söylenir. Bu gibi rakamlar klasik yazarların abartıları olsa da, özellikle *venationes*'in yaklaşık yedi yüz yıl sürdüğünü aklımıza getirince halkın bu egzotik hayvanların kanına olan susamışlığını gidermek için aşırı miktarlarda hayvana ihtiyaç duyulduğu kesinlikle doğrudur. Romalıların sıra dışı ve yabancı olana duydukları ilginin özellikle bazı türler üzerinde çok zararlı bir etkisi olmuştur; tarihçi Auget, "M.S. dördüncü yüzyılda tamamen nesli tükenene kadar Kuzey Afrika topraklarında yaşayan fil türlerinin düzenli olarak azalmasından ve yine aynı bölgelerde bir zamanlar yerli köylerini taciz edecek kadar çok sayıda olan aslanların giderek yok olmasından" bahseder.

Egzotik hayvanlar, Kuzey Afrika'dan ve Yakındoğu'dan getirilirdi. Hayvanları toplamak üzere gönderilenlerin karşısına çıkan ilk sorun tabii ki vahşi (çoğunlukla insan yiyebilen türde) bir hayvanın nasıl tuzağa düşürüleceği ve etkisiz hale getirileceğiydi. Bu nedenle arenadaki vahşi hayvan avlarının

öncesinde, uzak ve yabancı diyarlarda en azından amfitiyatroda yaşananlar kadar tehlikeli birçok macerayla sonuçlanan son derece hareketli keşif gezileri yapılırdı. Avcılar, avlarını yakalamak için genellikle bulundukları bölgenin yerli halklarından öğrenilmiş çeşitli yöntemler kullanırlardı. Örneğin, bir aslanı ya da panteri tuzağa düşürmek için bir çukur kazılır ve önüne bir duvar örülürdü. Bu durumda köpek benzeri küçük bir hayvan duvarın önünde kalırdı, ama arkasında havlayan köpeklerin seslerinden ürken büyük bir kedi duvardan atlayacak ve doğrudan çukurun içine düşecektir. Sonra avcılar çukura içinde bir yem bulunan bir kafes indirirler ve kediyi buna kapatırlardı. Ayrıca büyük kedileri yakalamak için başka bir yöntem daha vardı: Yırtıcı hayvanların su içtikleri bir su birikintisi keşfedildiğinde, avcılar bunun içine bol miktarda şarap dökerlerdi. Kedi, buradan su içince çaresiz bir şekilde sarhoş olur ve böylece kolaylıkla ele geçirilirdi.

Avcılar, kızgın anneyi mızraklar ve kalkanlarla uzaklaştırarak yavru kedileri de toplarlardı. Bu işlem bittikten sonra atlarına atlayıp dörtnala bir nehrin kıyısında kendilerini bekleyen geminin borda iskelesine doğru koştururlardı. Eğer anne kedi atın çok yakınına gelir ve onu yere indirme tehdidiyle karşı karşıya bırakırsa, binici yavrulardan birini yere atardı. Bu durumda anne durur ve yavrusunu alıp inine götürürdü. Burada amaç, Roma halkının çok eğlendirici bulduğu numaraları (insan yemek de dahil) yapmak üzere eğitilebilecek hayvanlar tedarik etmekti.

Elbette ki bu işin doğasındaki tehlikeyle herkes eve sağ salim dönmeyi umut edemezdi. Vahşi hayvanları yakalamak için verilen zorlu mücadeleler, yerde yatan, kalkanlarıyla aslanların ve kaplanların dişlerinden korunan (nereye kadar bilemiyoruz) avcıları betimleyen mozaiklerle ölümsüzleştirilmiştir. Diğer mozaiklerde ise yırtıcı hayvanlara mızraklarını atmış, ancak ıskalamış ve kendilerini çıplak elle savun-

ma şeklindeki kimsenin yerlerinde olmak istemeyeceği bir duruma düşmüş avcılar tasvir edilir. Bu gibi durumlarda avcının hayatı meşalelerle ya da başka silahlarla koşup gelecek ve hırlayan hayvanı kaçırtacak olan arkadaşlarının elindedir – tabii hayvan onu tir tir titreyen büzüşmüş bir topağa çevirmeden önce arkadaşlarının yardımına yetişebildiklerini varsayarsak.

Vahşi ve tehlikeli hayvanları yakalamak için başka bir dizi teknik de vardı. Bir Numidia yöntemi, hayvanın etrafını sarıp onu ağlarla güçlendirilmiş, dallardan yapılma bir kafese doğru sürmekti. Sonrasında avcılar kafesin ağzını çaresiz hayvanın yüzüne doğru tuttukları meşaleleriyle çevreler ve kaçmasına engel olurlardı. Bu aşamada avın doğasında bulunan hız ve karışıklık, deve kuşlarından yırtıcı etoburlara çok çeşitli hayvanların yakalanmasıyla sonuçlanırdı ve hayvanların aynı kafese kapatılmaları bariz bir şekilde tatmin edicilikten uzak bir uygulamaydı, çünkü birçok değerli hayvanın ölmesine neden olabiliyordu. Bu nedenle farklı türler, olabildiğince hızlı bir şekilde ayrılıyor ve ayrı yerlere kapatılıyordu.

Bir av tamamlandığında, hayvanlar metal şeritlerle takviye edilmiş sağlam, tahta kafeslere konurdu. Bu karanlık hücrelere kapatıldıktan sonra, hayvanlar biraz sakinleşirlerdi ki böyle de olması gerekirdi, çünkü çaresizce kapatıldıkları yerden çıkmaya çalışarak kendilerini vura vura öldürebilirlerdi. Sonra devasa kafesler öküzlerce çekilen arabaların üzerine yerleştirilirdi. Eğer hayvanlar Avrupa kıtasında yakalanmışlarsa, Roma'ya kadar bütün yolu bu şekilde giderlerdi; ancak Afrika'da yakalanmışlarsa, büyük tahta kafesler bir gemiye yüklenir ve yolculuklarının daha da zorlu bölümü başlardı. Bu nakliye yöntemi daha küçük hayvanlar için gayet uygun ve sorunsuzdu, ancak filler ve gergedanlar gibi son derece iri ve ağır hayvanlar söz konusu olduğunda iş lojistik bir kabusa dönüşüyordu.

Fillerin avlanmasının ise kendine özgü zorlukları vardı ve bu hayvanların zekası da bu sorunların başında geliyordu. Büyük, tehlikeli kedilerde olduğu gibi, filler de sık sık açılan çukurlara düşürülse de, görünen o ki hayvanların zekası avcıları alt ediyordu. Diğer filler sık sık yardıma gelir ve ayaklarıyla çukuru toprakla doldururlardı. Böylece avcıların şaşkın bakışları arasında tuzağa düşen file arkadaşları yardım ederlerdi.

Bu muhteşem hayvanlardan birisini ele geçirmeyi başardıklarında avcıların sorunları bitmezdi. Aslan avları gibi, bu olaylar da mozaiklerle temsil edilmiştir. Bunlardan Veii'de bulunan bir tanesi bir filin nakledilmesinin ne kadar zor olabileceğini muazzam bir şekilde betimler. Mozaikte görünen sahne, bir sahilde ya da nehir kıyısındaki bir iskeleye yanaşmış bir gemidir. Bir grup adam geminin pruvasına yakın bir yerinde bir fili gemiye bindirmeye çalışmaktadır. Dar bir borda iskelesi indirilmiş ve belirgin bir korku içindeki fil iskeleye tırmanmaya daha yeni başlamıştır. Ayakları küpeştelere bağlanmıştı ve bunlar çifte işlev görüyordu: hayvanı gemiye doğru çekmek ve yabancı olduğu bu yüzeyde ayakları kaymasın diye onları bastığı yeri kontrol etmek.

Hayvanların bu yolculuklarda katlandıkları koşullara dair pek bir şey bilmesek de, içinde bulundukları yeni ortamda dalgaların üzerinde inip kalktıkça kapıldıkları korkuyu ve dehşeti tasavvur edebiliriz. Akdeniz'de yoluna devam eden narin, yalnız gemilerinden yükselen her türden feryat, hırıltı ve kükremeyle bu yolculuklar, canlı yükler için olduğu kadar gemiciler için de garip olmalıydı. Dönemin kaynaklarından birinde şöyle bir sahne anlatılır:

> Boşluğun derinliklerinden bir ses yükselir; denizin tüm canavarları bu sese doğru koşturur; Nereus, kendi canavarlarıyla kara canavarlarını karşılaştırır. . . Serenlerdeki bir yılan sarhoş gibi kayar, bir vaşak halatların üzerine

> zıplar ve dişi bir kaplan şaşkın gözlerle yelkenleri seyreder. . .

Cumhuriyet döneminde vahşi hayvanların yakalanması ve Roma'ya getirilmesi arenadaki *venationes*'i düzenleyen sulh yargıçlarının sorumluluğundaydı. Hayvan ihtiyacı olduğunda yargıçlar, vilayetlerin yöneticileriyle temasa geçer ve onlara ihtiyaçlarını bildirirlerdi. Sonra valiler de tüccarlara ya da yerli avcılara istenenleri bildirir, hayvanlar yakalanır ve Roma'ya doğru uzun yolculuk başlardı.

İmparatorluk döneminde işler bundan biraz daha farklıydı. *Venationes* öylesine popüler oldu ki vahşi ve egzotik hayvanların yakalanması son derece pahalı bir hale geldi. Daha önceleri bu sektörün tamamını özel girişimin kontrol ettiği yerlerde devlet, görevi devraldı ve inanılmaz derecede gelişmiş bir sistem kurdu. Hayvanları yakalama görevi, imparatorluğun sınırlarında konuşlandırılmış çeşitli lejyonlara verildi; aslına bakılırsa birçok Roma askeri bütün zamanlarını amfitiyatro için vahşi hayvan avlamaya ayırabilsinler diye normal görevlerinden alınmıştı. Örneğin Kolonya şehri yakınlarında yerleşik bulunan Lejyon I Minervia kendisini tamamen vahşi hayvan yakalamaya vermişti.

Hayvanın yakalandığı yerle Roma arasında elbette birçok vilayet vardı ve bu şehirler hayvanların yıpratıcı yolculuklarında dinlendirildikleri ve beslendikleri konaklama merkezleri görevini görüyordu. Yolculuğu aralıksız bir seferde yapmak, büyük bir çoğunluğunun kaderi Roma'da ölmek olan hayvanların sağlığı açısından çok zararlı olurdu.

HAYVANAT BAHÇELERİ

Vahşi hayvanları bir yerde tutmanın maliyeti ve mekansal zorlukları öylesine büyüktü ki Roma'da içinde arenaya çıkıp katledilmek üzere bekleyen çok sayıda hayvanın tutulduğu

hayvanat bahçeleri yapılmıştı. Bu hayvanat bahçeleri imparatorun önemli mülklerindendi, çünkü ne zaman ihtiyaç duysa kullanabileceği muazzam çeşitlilikte hayvan barındırıyordu. Bu şekilde bu hayvanları yakalama amaçlı yapılan avlarda hayvanların yakalanması ve nakliyesi esnasında olabilecek her türlü aksiliğin de önüne geçilmiş oluyordu. Ayrıca, geçirdiği zorlu yolculuk nedeniyle Roma'ya hastalık ya da zayıflık içinde varan herhangi bir hayvan burada sağlığına kavuşturulabilir ve katledilmeye hazır hale getirilebilirdi. Birçok hayvan, sıcaklık ve beslenme koşullarındaki değişikliklerden çok kötü etkileniyordu, uzun hapislikleri sırasında aralarında kolaylıkla yayılabilecek hastalıklardan ise bahsetmeye gerek bile yok. Filler, genellikle nehir yoluyla Ardea'daki parklara götürülürdü. Bir başka hayvanat bahçesi de Laurentum'da bulunurdu.

Augustus zamanında on beş yıllık dönem boyunca İmparator'un hayvanat bahçelerinde 3500 hayvandan daha azının olduğu görülmemiştir. Auget'e göre: "Bunlardan 400'ü kaplan, 260'ı aslan, 600'ü panterdi ve bunların yanında da çeşit çeşit hayvan vardı: timsahlar, ayılar, kartallar, vesaire." Gereken idari teşkilatı göz önüne alacak olursak, bu hayvanların bakım maliyetleri çok yüksekti. Yakalanmaları yalnızca ilk aşamaydı; nakledilmeleri, beslenmeleri ve arenada yapmaları istenecek bazı görevler için eğitilmeleri gerekti. Bazen *venationes* masraflarının hazine üzerindeki yükü o kadar ağır boyutlara varıyordu ki imparatorun hayvanat bahçelerinin bir kısmını hediye niyetine dağıtmaktan başka çaresi kalmıyordu.

Zalimce eğlenmekten başka bir şey değilmiş gibi görünse de, *venatio*'nun aslında antik Roma'da üç önemli kültürel amacı vardı. Birincisi, tıpkı *munera*'nın düzenleniş amaçlarından birisinin Roma'nın düşmanları üzerindeki hakimiyetini göstermek olduğu gibi, *venatio* da uygar Romalıların doğanın vahşi ve kaotik güçleri üzerindeki hakimiyetini göstermek, halkın zihinlerinde Roma'nın dünyanın gelmiş

geçmiş en büyük ve en güçlü medeniyet olduğu düşüncesini pekiştirmekti. *Venatio*, onları dünyada hiçbir her şeyin önlerinde duramayacağına bir kez daha inandırmış oluyordu. Bırakın doğanın güçleri tüm vahşilikleriyle zincirlerinden boşansınlar; Roma önünde onlar da tir tir titreyeceklerdir. Örneğin arenada sık sık boğa avlanır ve öldürülürdü, çünkü boğa Akdeniz dünyasında yaygın bir vahşilik sembolüdür.

İkincisi, son zamanlarda tüm dini dürtüler yerlerini çılgın bir eğlence arzusuna bıraksa da, *venatio* bu çok tanrılı toplumda yaygın olan kurban içerikli dini ayinlerin bir uzantısı niteliğindeydi. Üçüncü ve son olarak, *venatio* imparatorun halkın şikayetlerini dinlemesine çok benzer bir şekilde demokratik bir işlev görüyordu. Roma da dahil olmak üzere tüm antik kültürlerde av gayet aristokrat bir faaliyetti ve *venatio* sıradan halka diğer biçimlerde hariç tutulacakları bu faaliyete katılma fırsatı veriyordu. İmparatorluk döneminde, pleplerin bu şekilde ava dahil edilmeleri (en azından amfitiyatronun sıralarından izlemelerine izin vermek) tamamıyla göz boyama nitelikliydi; tıpkı *silvae*'de gösterilen vahşi doğa temsilleri gibi.

Wiedemann'ın belirttiğine göre, antik dünyada insanoğlunun hayvanlara hükmetmesi, onlara canının istediğini yapması son derece normal görülürdü. Bu tutum mantıklı düşünebilmeleri imkansız olan köleler, barbarlar, çocuklar ve hayvanlar gibi varlıklardan yetişkin erkekleri ayıran temel ilke olan *mantıklı düşünme* kavramından da güçlü bir biçimde etkilenmiştir. Bu görüşün en önemli savunucularından birisi, filozof ve yazar Seneca'dır (M.Ö.4 ?–M.S.65).

Roma'da felsefe ve retorik eğitimi alan Seneca, Stoik öğretilerden derin bir biçimde etkilenmişti. M.S. 49'da praetorluğa getirilmiş ve Neron'un danışmanı olmuştur. Neron'un hükümdarlığının ilk beş yılı ılımlılık ve ölçülülük içinde geçmiştir ve Seneca'nın bundaki payı hiç de azımsanamaz. Ancak bu etkisi daha da uzun süre devam etmeyecektir ve Seneca'nın zenginliğini kıskanan Neron

başarısız bir zehirletme girişiminde bulunur. Bunun üzerine Seneca emekli olur ve kendini yazmaya adar.

Seneca da yetişkin, çocuk ve hayvan arasındaki hiyerarşiye olan güçlü inancıyla, hayvanlara yönelik zalimlikten hiçbir esef duymaz: Çocuklar ve yetişkinler benzer şekillerde kandırılırlar, fakat yetişkinler için daha farklı ve daha önemli şeyler gerekir. Bu nedenle, böylesi ahmak insanlardan gelecek bir hakaretle karşılaşan akıllı bir adam bunu bir şaka olarak görmeli ve bazen de, eğer bunu yapan çocuksa, onu azarlamalı ve küçük düşürüp cezalandırmalıdır; herhangi bir şekilde incindiğinden değil, bunu yapmaya çalışmış olduklarından ve ileride yapmalarını engellemek amacıyla. İşte hayvanlara da böyle davranırız; kırbacı kullanırız. . .

ONUNCU BÖLÜM

Gladyatörler Gibi Dövüşen İmparatorlar

X

Bu kitabın önceki bölümlerinde Romalıların arenada savaşan gladyatörleri ve *bestiarii*'yi değerlendirme biçimlerindeki çift yönlülüğün ne kadar ilginç olduğunu görmüştük. Bir taraftan, söz konusu kişiler alçağın da alçağı, toplumda köleden bile daha aşağı bir statüyle lekelenmiş insanlar olarak görülürlerdi. Fakat aynı zamanda erkeklerin ve gençlerin takdir ettikleri, kadınların hayran oldukları ve şehvetle izledikleri, günümüzün tabiriyle "ünlüler" ya da "süper yıldızlar"dı. Hatta bazıları ömürlerinin sonuna kadar sefahat içinde yaşamalarına yetecek ölçüde değerli hediyelere boğuldukları imparatorların yakın çevrelerine kadar yükseliyordu. Bu iki yönlülüğün, bazı imparatorların arenaya inme ve gladyatör ya da *bestiarii* rolü üstlenmelerinden daha iyi bir temsili olamazdı.

İmparator Neron, bu tür gösteriler yapmaya bayılırdı ve bunun uyandıracağı tepkiyi de hiç umursamazdı. Bir defasında arenada bir aslanla karşılaşmaya karar vermişti, ancak hayvan, tabiri caizse, uygun bir şekilde "hazırlanmadan" evvel değil; öyle ki aslan İmparator'un karşısına çıktığında bırakın dövüşmeyi, ayakta duracak hali yoktu ve kolaylıkla haklanmıştı.

Titus ve Hadrianus'un da aralarında bulunduğu sağlıklı zihinlere sahip birçok imparator arenayı çok sevmesine rağmen, biz dikkatimizi özellikle sağlıklı bir zihne sahip ol-

madıkları son derece aşikar olan iki tanesine yönelteceğiz: Caligula ve Commodus.

CALIGULA

Caligula'nın adı zalimlikle ve en iğrenç sapkınlıklarla eşanlamlı hale gelmiştir. Asıl adı Gaius Jül Sezar Germanicus'tu; babası General Germanicus Sezar'la beraber ordu kamplarında büyümüştü ve "Caligula," küçük bir çocukken kendisine takılan "küçük sandalet" anlamındaki bir lakaptı. Keyfiyen sergilediği acımasızlığı ve dengesizliğiyle nam salmıştır. Lakabından nefret ederdi ve aslına bakılırsa onun olduğu yerde bu lakabı kullanan bir kimsenin çok ağır bir ceza alması kuvvetle muhtemeldi. Başkalarına acı çektirmekten çok hoşlanırdı; öyle ki onları yakından seyredebilip ölümlerini hissedebilmek için insan kurban ettirirdi.

Suetonius, Caligula'nın gayet iğrenç olan mizah anlayışı ve bu anlayışın yöneltildiği insanların sıra dışı ve tüyler ürpertici acılar çekmelerinin ne kadar ihtimal dahilinde olduğuyla ilgili bir anekdot aktarır:

> Mizah anlayışının bir örneği olarak, bir Jüpiter heykelinin yanında durmuş ve tragedya oyuncusu Apelles'e bir şaka yaparak sormuştu: "Hangimiz daha büyüğüz?" Apelles bir anlığına tereddüt edince, [Caligula] onu dövdürtmüş ve merhamet yakarışlarının müzikal kalitesi üzerine yorumlarda bulunmuştu. Karısının ya da metresinin [üç kız kardeşiyle ensest ilişki kurardı] boynunu şöyle demeden asla öpmezdi: "Ve bu güzel boğaz ben ne zaman istersem kesilecek."

Caligula, M.S. 12'de muhtemelen Antium'da (bugünkü Anzio) doğmuş ve 37'den 41'e kadar imparatorluk yapmıştır. İmparator Tiberius'un yeğenin oğluydu. Tiberius, hem torunu Tiberius Gemellus'u (19-38) hem de Caligula'yı tah-

tın ortak varisleri olarak ilan etmişse de, Roma Senatosu ve halk Caligula'yı tek yönetici olarak seçmiştir. Caligula, Gemellus'u oğlu olarak evlat edinmiş, ancak daha sonra öldürtmüştür.

Muazzam servetini (yaklaşık 2 milyar 300 milyon sesterce olduğu söylenir ki bu da korkunç büyük bir rakamdı) hemen halk eğlenceleri ve devasa imar projelerine yatıran Caligula, ilk başlarda bu davranışıyla takdir toplamıştı. Ancak kısa zamanda kendisinin tamamen deli değilse bile, ciddi biçimde dengesiz olduğu anlaşıldı. Serveti yaklaşık bir yıl içinde tükendikten sonra insanlardan vergi toplamanın yeni yollarını düşünmeye başladı ve bu da popülerliğini birden ayaklar altına düşürdü. En saçma ve uygunsuz mazeretlerle yeni vergiler getirilmeye başlandı. Yiyecek de dahil satın alınabilecek her şey ek vergiye tabiydi. Tüm hukuki işlemlerden ve açılan davalardan yüzde 2,5'lik bir ücret alınıyordu. Normal insanlar günlük kazançlarının sekizde birini vermek ve fahişeler de bu işi bırakmış ve evlenmiş olsalar dahi, cinsel münasebet başına bir ücret vermek zorundaydılar.

Bir defasında, sarayındaki bazı odaları yeniden döşetmiş ve burayı evli kadınlarla ve özgür doğmuş oğlanlarla dolu bir genelev haline getirerek tüm erkekleri davet etmişti. Gelenlere kendilerini eğlendirmeleri için ödünç para veriliyordu; tabii ki faiziyle. Caligula, kumardan hoşlanırdı ve tahmin edileceği gibi bir hilebaz ve yalancıydı. Bir akşam, bir barbut oyunu sırasında masadan kalkmış ve arkasında dikilen adama yerine bakmasını söylemişti. Sonra dışarı, avluya çıkmış ve burada gezinmekte olan bir çift zengin şövalyeyle karşılaşmış. Hemen onları tutuklatmış, mallarına konmuş ve ardından da içeriye, oyuna devam etmeye gitmiş.

Hazinesini doldurmak için başvurduğu diğer bir yöntem de idam ettiği insanların (bunların sayıları çok fazlaydı) mal-

larını müzayedeye çıkarmaktı. Bir seferinde Senatör Aponius Saturninus, bir müzayede sırasında uyuyakalmıştı. Bunu fark eden Caligula, mezatçıya sürekli başını sallayan senatörü gözden kaçırmamasını söylemişti. Uyandığı zaman Aponius farkında olmadan 90.000 altınlık on üç gladyatör satın almıştı.

Suetonius'un Caligula hakkında söyleyecek çok şeyi vardı:

> Doğasından gelen acımasızlığını ve gaddarlığını kontrol edemiyordu; cezalandırılanların işkencelerini ve infazlarını seyretmeye bayılıyordu ve geceleri de bir peruk takıp uzun bir harmani giyerek patlayıncaya kadar yiyerek ve zina yaparak eğlenirdi. Ayrıca dans ve şarkı gibi sahne sanatlarına da tutkuluydu ve Tiberius, vahşi doğasının bu şekilde yumuşatılabileceği umuduyla canı gönülden ona eşlik ederdi. Bu vahşi doğa, akıllı ihtiyar için öylesine barizdi ki zaman zaman Gaius'un yaşamasına izin vermenin kendisi ve etrafındaki herkes açısından çok zararlı olacağını ve onun Roma için bir engerek yılanı, dünya içinse Phaeton kadar tehlikeli olduğunu söylüyordu.
>
> Aşağıda geçenler, Caligula'nın özünde varolan canavarlığın bazı enstantaneleridir. Bir gladyatör gösterisi için temin ettirdiği vahşi hayvanları beslemek için kullanılacak sığırlar çok pahalıya mal olduğunda, hayvanların yemesi için suçlular arasından bazılarını seçmiş ve sıraya dizdirdiği mahkumların arasından suçlarına bakmaksızın "kimlerin kafası kelse" onları işaret ederek hayvanlara verilmelerini emretmişti. Eğer İmparator iyileşirse arenada dövüşeceğine ant içen bir adamı sözünü tutmaya zorlamış ve adamı kılıç elde savaşırken izlemiş, sonra da galip gelene kadar arenadan çıkmasına izin vermeyerek, ancak birçok yalvarmadan ve istirhamdan sonra razı gelmiştir. Aynı nedenden ötürü ortaya canını koyan, ancak kendini

> öldürmeyi sürekli geciktiren bir başkasını da kölelerinin eline vermiş, kutsal addedilen ağaç dalları ve kurdelelerle donatarak sokaklarda dolaştırılmasını emredip sözünde durmasını istemiş ve en sonunda da nehrin setlerinden aşağı attırmıştır. Asil sınıfa mensup birçok erkek, önce kızgın demirlerle dağlanmış ve sonra da madenlerde, yol inşaatlarında çalışmaya ya da vahşi hayvanlara atılmaya mahkum edilmiştir; ya da onları ancak hayvanlar gibi dört ayak üstünde durabilecekleri kafeslere kapattırmış veya parçalatmıştır. Bu cezaların tümü çok ciddi suçlar nedeniyle değil, en fazla gösterilerinden birini eleştirmekten ya da benzer bir olaydan veriliyordu.

Aslına bakılırsa Caligula'nın canavarlığı sınır tanımıyordu. Zalimlikten – hem psikolojik hem de fiziksel – öylesine tat alırdı ki ebeveynleri oğullarının idamını seyretmeye çağırırdı. Bir seferinde oğlunun öldürülmesinin dehşetini yüreği kaldıramayacak bir baba, sağlık durumu nedeniyle infaza katılamayacağı şeklinde bir mazeret bildirince Caligula onu getirtmek için bir sedye göndermişti. Bir başka olayda ise, bir başka babayı oğlunun cezasının infazından hemen sonra akşam yemeğine davet etmişti. Sonrasında mide bulandırıcı bir cana yakınlık sergilemiş ve acılı babayı şakalarıyla güldürmeye çalışmıştır. Gladyatör ve hayvan avı gösterilerinin yönetiminden sorumlu olan adamı günlerce zincirlerle dövdürerek izlemiş ve ancak adamın çatlamış kafatasından sızan beyin parçalarının kokusu tahammül edilemez bir hal alınca bu korkunç acıya bir son vermeye ikna olmuştur. Eğlendirici bir çift anlamlı söz kullandığı için Atellana farsları yazan bir yazarı amfitiyatroda diri diri yaktırmıştır. Arenada vahşi hayvanlara atılmaya mahkum edilmiş bir şövalye vardı. Kaderine terk edilmeden önceki o son anda Caligula'ya doğru bağırarak kendisine merhamet etmesini, çünkü masum olduğunu söylemişti. Caligula, infazı durdurmuş, adamı are-

nadan çıkarttırmış ve cezanın planlandığı gibi yürütülmesi emrini vermeden önce şövalyenin dilini koparttırmıştı.

Caligula'nın canını sıkmak için özel bir çaba harcamanıza gerek yoktu: Güzel saçlarınızın olması bunun için yeterliydi. Caligula, keldi ve ne zaman güzel saçlı, etkileyici bir adama rastlasa, yakalatıp kafasını kazıttırıyordu (İmparator'un cinsel eğilimleri göz önüne alındığında, bu adamlar muhtemelen ucuz atlattıklarını düşünürlerdi). Bir yüzbaşının oğlu olan Aesius Proculus, yapılı vücudu ve yakışıklılığıyla Roma'da nam salmıştı; öyle ki bazıları onu "Dev Cupid" diye çağırıyorlardı. Bir gösteri sırasında Caligula, Aesius'un oturağından kaldırılıp arenaya gönderilmesini istedi. Önce bir *retiarius*'la sonra da bir *secutor*'la dövüşmeye zorlandı. Aesius her iki dövüşü de kazanınca, Caligula en iyisinin onu öldürtmek olduğuna karar verdi ve bunun öncesinde Aesius'u en aşağılık kölelere yapıldığı gibi paçavralar giydirip bağlı olarak Roma sokaklarında dolaştırttı. Aesius ölümüne doğru sürüklenirken kadınlar onu yuhalıyorlardı.

Caligula, aynı zamanda sık sık bir gladyatör olarak arenaya inerdi, özellikle de yuvarlak kalkanlı ve süvari kılıçlı, ama zırh giymeyen (ihtiyacı da yoktu zaten) bir Trakyalı olarak. Bunun yanı sıra soyut fikirlerden esinlenilmiş tuhaf binalar inşa etme gibi bir huyu vardı. Aslına bakılırsa, inşaat projesi ne kadar tuhafsa, ona o kadar çekici geliyordu. Düz ovaları dağların zirvelerine yükselttiği ve dağları da geriye düz ovalardan başka hiçbir şey kalmayana dek parçalattığı söylenir. Ortada hiçbir gerekçe yokken sert kayalıkların ortasına tüneller açtırırmış (muazzam servetinin yalnızca bir yılda tükenmesinin nedenlerinden biri buydu). Auguet, bize iki örnek daha sunar:

> Halefleri tarafından oluşturulan imparatorla tanrı arası kimliğe görsel ve elle tutulur, somut bir biçim vermek için Jupiter'in (özellikle kendisiyle denk olduğunu ispatlama kaygısı taşıdığı tanrı) tapınağı Capitol'ü "kutsal Augustus

> tapınağından daha yüksek olan" bir köprüyle kendi evine bağlatmıştı. Bir başka projede de Baiae ile Pozzouli arasındaki denize dört kilometre uzunluğunda bir köprü yaptırmış, köprüyü iki sıra kayıklar üzerine oturtmuş ve üzerini toprakla örterek genel bir "Appia Yolu havası" vermiştir. Tarih, ayrıca ağaç da dikip dikmediği konusunda bir bilgi vermez. İnşa tamamlandığında, Trakyalı bir gladyatör gibi giyinmiş olan İmparator, süslü bir haşa ile örtülü bir atın üzerinde köprüyü bir uçtan öbür uca geçmiş ve sonra da iki ünlü at tarafından çekilen bir arabanın içinde, araba yarışçısı kıyafetiyle öbür tarafa geçmişti. Bunu iki gün boyunca devam ettirmiştir.

Suetonius, bu bariz delice davranışa bir açıklama getirir: Astrolog Thrasyllus, daha önceden Caligula'nın imparator olma şansının Baiae Koyu'nu at sırtında geçmesi kadar düşük olduğunu söyleyerek Tibe-rius'un endişelerini dindirmişti. Caligula, imparator olarak bu kehaneti zaten boşa çıkarmıştı, ancak Thrasyllus'un aynı derecede imkansız gördüğü bu işi gerçekten yaparak ikinci defa boşa çıkarmak istiyordu.

Suetonius, Caligula'nın neredeyse istisnasız bir şekilde her defasında birilerinin ciddi acılar çekmesine neden olan gayet dengesiz mizah anlayışına dair örnekler vermekten geri durmaz. Mesela, gladyatör gösterilerinde güneşten korunma sağlayan sayvanın kaldırılmasını emrediyor ve sonra da kimsenin amfitiyatrodan çıkmasına izin vermiyordu. İnsanların önlerindeki seçim basitti: sıcaktan bunal ya da öl. Ayrıca yaşlanan, eski zayıf gladyatörleri dermanı kalmamış vahşi hayvanlarla dövüştürmekten de hoşlanırdı. Daha da rahatsız edici bir alışkanlığı ise çeşitli fiziksel özürlerden muzdarip olan saygın ailelerin fertleri arasında gülünç düellolar düzenlemesiydi. Birkaç defasında da tahıl ambarlarını kapatmış ve halkı açlığa mahkum etmişti.

Cinsel maceraları ise elbette ki dillere destandır. Hem aktif hem de pasif bir eşcinsel olmakla, hem Romalı hem de yabancı tutsaklarla ilişkiye girmekle suçlanmıştı. "Dahası," diye yazar Suetonius, "Valerius Catallus isminde, konsül soyundan gelen genç bir adam herkesin önünde İmparator'u düzdüğünü ve bunun çok yıpratıcı olduğunu söylemişti." Caligula, kız kardeşleriyle ensest ilişkilere girerdi, Pyrallis isminde bir fahişeyle münasebette bulunmuştu ve neredeyse Roma'daki her saygın kadına sulanırdı. Baştan çıkarma yöntemi, en hafif ifadeyle, dolaysızdı: Bir grup kadını (ve kocalarını) yemeğe çağırır ve sonra sedirinde uzanırken önünden geçen kadınları, "tıpkı bir alıcının bir kölenin değerini ölçtüğü gibi" acele etmeksizin incelerdi. Birini beğenince, onunla beraber yemek masasından kalkar ve sonra geri dönerdi. Bu bahtsız kadınlar için ek bir aşağılanma olarak (ve tabii kocaları için de ek bir aşağılanma olarak) kadınların yalnızca fiziksel yönlerini, artılarını eksilerini değil, aynı zamanda cinsel performanslarını da tüm ayrıntılarıyla anlatırdı. Bazen de kadınların kocalarından boşanmalarına karar verirdi.

Suetonius'a göre:

> Caligula, başka sanatlarla da gayet tutkulu bir biçimde ilgileniyordu. Çeşitli mekanlarda Trakyalı bir gladyatör, bir şarkıcı, bir dansçı olarak gösteriler yapar, gerçek silahlarla dövüşür ve savaş arabası sürerdi. Aslına bakacak olursanız, sesinin güzelliğinden ve dans becerisinden o kadar gurur duyardı ki halka açık oyunlarda sahneye çıkan aktörlere eşlik etmeden ve övgüyle ya da eleştirerek onların hareketlerini tekrar etmeden duramazdı.

Göründüğü kadarıyla Caligula, suikasta uğradığı gün bütün gece sürecek bir festival tertiplenmesini emretmişti. Geceleri dans etmeye bayılırdı ve bir defasında üç senatörü gece yarısında sarayına çağırtmıştı. Korkudan titreyen senatörler (neden çağırıldıklarına dair en ufak bir fikirleri yoktu) bir

sahneye çıkarılmışlar ve Caligula birden "bir flüt cümbüşü" içinde ortaya fırlamıştı. Topuklarına kadar inen bir tunik ve bir pelerin giymiş olan Caligula bir şarkı söyleyip dans etmiş ve sonra tıpkı sahneye çıkışı kadar ani bir şekilde geri inerek şaşkınlıktan ağızları açık kalmış senatörleri orada öylece bırakıp gitmişti.

Senato, Caligula konusunda halktan daha fazla hayal kırıklığına uğramıştı. Senatörler bu kendini tanrı zanneden deli tarafından çok büyük bir aşağılanmaya maruz kalıyorlardı; birçoğu keyfi olarak ülkesine ihanetle suçlanmış ve intihar etmeleri emredilmişti. İmparator, akşam yemeğini yerken insanlara işkence ettiriyor ve öldürtüyordu; eğer ölüm planlarını bozmasaydı, en sevdiği atını konsül yapacaktı. Roma tahtında oturan bu tür bir adamın yakın gelecekteki durumunu düşünmek artık Senato için çok fazlaydı ve Caligula'yı öldürmek için bir suikast hareketine geçildi. M.S. 41'de suikast başarıyla sonuçlandı ve Caligula, muhafız alayından birisi tarafından sarayında bıçaklandı.

COMMODUS

Commodus'un karakteri de en az Caligula kadar tüyler ürpertici, belki daha da korkunçtu. Asıl ası Lucius Aelius Aurelius'tu. Antik çağ yöneticilerinin en sapkınlarından ve rezillerinden birisi olan Commodus, M.S. 161'de İmparator Marcus Aurelius'un oğlu olarak Lanuvium'da dünyaya gelmiştir. İyi huylu bir çocuk olmasına rağmen, büyüdüğünde en iğrenç ve nefret edilen imparatorlardan birisi olmuştur. Danube'de ordu seferdeyken imparator olmuştu. Adamlarını yönetmeye devam etmek yerine, Cermenlere karşı yapılan seferin yönetimini generallerine bırakmış ve güzel havadan faydalanmak için, tabii imparatorluk tahtının getirdiği sayısız avantajdan bahsetmeye zaten gerek yok, Roma'ya geri dönmüştür.

Hükümranlığı yanlış yönetimle anılır ve tıpkı Neron gibi, o da devlet işleri yerine çeşitli cinsel dürtülerinin (her iki cinsle de) peşinde koşmaya daha fazla eğilimliydi. Kendi hazinelerini doldurmak için sık sık en yüksek teklifi yapana devlet sırlarını satardı ve barış içinde yaşamaları şartıyla Cermen kavimlerine özgürlük tanıyordu. Bu, Senato tarafından vatana ihanet olarak görülmüştü ve Commodus'un kız kardeşi Lucilla'nın da yardımıyla bir suikast planı yapıldı. Girişim başarısızlıkla sonuçlanınca, suikastçılar, Lucilla da dahil, idam edildiler.

Commodus, toplumsal şerefi bir kenara bırakıp bir gladyatör olarak sık sık arenada boy gösteren imparatorlardandı. Esasında, diğer imparatorlardan çok daha fazla çıkmıştı arenaya; en aşağı bin kez. Saplantılı bir şekilde kendi evindeyken bile talim yapardı ve çok zor olan solak dövüşme sanatının üzerinde uzmandı. Bu ev savaşlarını tasvir eden Dio Cassius, "Commodus, bazen karşısındakini öldürürdü ve kimileriyle de sanki saçından birkaç tel koparacakmış gibi yakından dövüşüp burunlarının ucunu, kulaklarını ve diğer organlarını uçururdu," diye yazar. Etrafındakilere acı ve çile çektirmekten inanılmaz bir zevk alırdı.

Bunlar ne kadar zalimane olsa da, Commodus'un Herkül gibi bir kahramanı canlandırdığı arenadaki bir olayla kıyaslandığında hiçbir şey kalırlardı. Bir kez daha, bu olayı Dio Cassius'tan okuyoruz:

> Bir defasında şehirde kaza ya da hastalık sonucu ayaklarını kaybetmiş ne kadar adam varsa hepsini toplatmış ve sonra da dizlerinin üst tarafından bacaklarını bağlatarak ellerine atmaları için taş yerine süngerler vermiş, kendisi de adamların birer dev olduğunu varsayarak elindeki sopayla onları öldürmüştü.

Commodus, sarayına sayısız hayvan getirtir ve onları birbiri ardına öldürürdü. Gladyatörlere de aynısını yapar, sanki

korkuluklarla talim yapar gibi onların üzerinde egzersiz yapardı. Arenada seyircilerin önünde dövüştüğü zaman, harmanisiyle pelerinini çıkarır ve basit bir tunik giyerek bir gladyatör ya da *bestiarius* olarak savaşırdı. Aldığı her zafer (ki bunlar hiç de zaferden sayılmazdı, çünkü rakipleri hep tahta kılıçlarla savaşırdı) pleplerin haz dolu çığlıklarını ve senatörlerle şövalyelerin iltifatlarını toplardı. Elbette ki böyle bir adama övgü dolu sözler söylemek, kendini korumaktan başka bir şey değildi. Bazı günlerde bu sözler yazılır ve ezberden kelimesi kelimesine tekrarlanırdı. Bu tür bir övgü ezgisi şöyle diyordu: "Sen en büyüksün, sen bizim aramızda birincisin, sen insanların en kutlususun. Sen muzaffer olansın, her zaman öyle olacaksın. Amazonus, sen muzaffersin."

Vahşi hayvanlara karşı "savaşırken" Commodus, işini kolaylaştırmak için arenaya bölümlere ayırtırdı ve bir günde tek eliyle yüz tane ayı öldürmek onun için olağandışı değildi. Gladyatör olarak savaştığında ise, bazen seyircilere savaşacağı rakibi seçme şansı verirdi. Ancak arenada boy göstermesi için ücret almakta diretirdi ve söylememize gerek var mı bilmiyoruz ama, ücreti astronomik boyuttaydı – bir milyon sesterce kadar. Solaklığından aşırı gurur duyardı (solak gladyatörlerden özellikle korkulurdu) ve bu yazı, kendi büstünün kaidesine kazınmıştı: "Tek başına on iki bin adamı yenen solak *primus palus secutorum.*"

Commodus gibi bir adamdan beklenebileceği gibi, bir gladyatör dövüşü ya da bir *venatio* seyrettiği esnada zihninde ölümcül kıskançlık güdülerinin olmaması mümkün değildi. Bir defasında Julius Alexander isminde bir *bestiarius* arenada at sırtında bir aslanı kovalıyordu. Elindeki kısa mızrakla nişan alıp hayvanı indirmişti. Bu, gayet beceri gerektiren bir işti. Commodus, adamın yeteneklerinden öylesine etkilenmişti ki onu hemen öldürttü.

Askerlerin sivilleri taciz etmelerine ve başlarına buyruk davranmalarına izin vermesinin neticesinde, Commodus

kendi halkı arasında da birçok düşman edinmişti. Çocuklarını kendi gözetimi altında "bakmak" üzere aldığı askeri idareciler arasında da çok sayıda düşmanı vardı; bu çocuklar aslında ebeveynlerin desteğini sağlamak için rehin alınmışlardı ve o ebeveynler de desteklerini çekecek olurlarsa küçük çocuklarının başlarına gelebilecek korkunç şeylerin fazlasıyla farkındaydılar. Commodus'un paranoyaklığı kendisine karşı suikast planı yaptıklarına inandığı insanların bir listesini çıkartmasına kadar varmıştı. Listede muhafız alayının üyeleri de vardı ve bu durum keşfedilince listede adları bulunanlar onu gerçekten öldürerek çok şey kaybetmeyeceklerine karar verdiler. Commodus, M.S. 192'de banyo hizmetkarı tarafından boğulmuştur.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

İdamların Dehşeti

XI

Roma arenasında suçlular öğle yemeği saatinde idam edilirdi; acı dolu ölümleri, sabah avlarıyla öğleden sonra yapılacak gladyatör dövüşleri arasında bir tür kanlı araydı. İnfaz yöntemleri, gerçekten de insanın aklını başından alacak ölçüde zalimceydi. Cumhuriyet döneminin sonlarında ciddi bir suçtan hüküm giyen yurttaşların idam edilmek yerine sürgün edildikleri yönünde genel bir inanış olsa da, yurttaşlık statüsünün keyfini süremeyenler hiçbir kamu yasasından merhamet bekleyemezlerdi. Örneğin M.S. birinci yüzyıla kadar kölelere verilen cezalar tamamen sahiplerinin inisiyatifindeydi ve *dediticii* (fethedilen halkların mensupları) gibi yurttaş olmayanlar genellikle çarmıha gerilirlerdi. Ancak Suetonius tarafından anlatılan İmparator Vitellius ve kölesi Asiaticus'un öyküsü gibi bazı merhamet (çeşitli nedenlerden ötürü) örnekleri de vardır:

> Asiaticus, Vitellius'un kölesi ve oğlan sevgilisiydi, fakat kısa sürede bu rolden bezmişti ve kaçtı. Bir süre sonra Pueoli'de ucuz içki sattığı fark edildi ve Vitellius'un serbest bırakılmasını emredip onu tekrar gözdesi yapmasına kadar zincire vuruldu. Ancak Asiacitus son derece küstahça davranmış, ayrıca hırsızlık da yapmıştı ve Vitellius bundan rahatsız olarak onu gezgin bir gladyatör eğiticisine sattı; ne var ki bir gladyatör yarışmasının en son dövü-

şünde arenaya çıkmadan az önce düşüncesiz bir hareketle onu geri aldı.

Vitellus'un imparatorluğu bir yıldan az sürdü.

Ayrıca valiler de hata yapanları (hiçbir hata yapmayanları ise söylemeye bile lüzum yok) istedikleri şekilde cezalandırabiliyorlardı. Suetonius'un İspanya'daki Vali Galba'yla ilgili ilginç – ancak biraz da korkutucu – bir anekdotu vardır:

> Sahtekarlık yapan bir sarrafın her iki elinin de kesilmesine ve adamın tezgahının üzerine çivilenmesine karar vermişti; ve mülklerine konmak için vesayeti altında bulunan bir kişiyi zehirleyen bir adamı çarmıha gerilmeye mahkum etmişti. Bu katil, kendisinin bir Roma yurttaşı olduğunu belirtip adalet isteyince de, Galba onun statüsünü kabul etmiş ve alaycı bir biçimde onu şöyle avutmuştu: "Bu yurttaşı diğerlerinden daha yükseğe asın ve çarmıhını da beyaza boyayın."

İNFAZ YÖNTEMLERİ

Tarihçiler arasında yüzyıllar geçtikçe infaz yöntemlerinin daha da korkunçlaştığı konusunda bazı tartışmalar vardır. Wiedemann, bu iddia karşısında tam olarak ikna olmuş değildir, ancak karşılığında ölüm cezası verilen suçların sayısının kesin olarak arttığını ve bunun iki nedeni olduğunu belirtir: Birincisi, imparatorların halk tarafından suçlulara karşı acımasız olarak tanınmak istemeleri; ikincisi ise birçok suça karşılık ölüm cezası vererek, gerekli olduğunu düşündükleri anda bunu hafifletebiliyor ve böylece merhamet etme erdemini sergileyebiliyorlardı. Ancak "*Historia Augusta* tarafından Hadrianus'a atfedilen düzenlemeler, köle sahiplerinin kölelerini idam etmelerini yasaklıyor ve kölelerin eyalet yargıçlarınca cezalandırılmaları gerektiğinde ısrar ediyor ve 'Erkek ve kadın köleler, yetkili bir mahkeme ö-

nünde mazeretleri kesin olarak kanıtlanmadığı sürece kadın satıcılarına ve gladyatör eğitmenlerine satılamaz,' " diyordu.

İmparatorluğun her yerindeki tüm özgür insanlara yurttaşlık statüsü veren M.S. 212 tarihli *Constitutio Antoniniana*'dan sonra yurttaşlık statüsünün getirdiği idam cezası konusundaki farklılık ortadan kalkmış oldu. Böylece *honestiores* (senatörler, askerler, belediye meclisi üyeleri ve benzeri) ile *humiliores* (ilk grubun dışındaki herkes) arasında yeni bir farklılık ortaya çıktı. Birinci grup için verilen ölüm cezası, kafayı kılıçla kesmeydi; hızlı ve nispeten acısız olan bu yöntemin işinde uzman bir cellat tarafından ifa edilmesi şarttı. *Humiliores*'i ise çok daha uzun süren ve acılı bir son bekliyordu: bazıları çarmıha geriliyor, bazıları yakılarak öldürülüyor (*ad flammas* veya *crematio*) ve bazıları da vahşi hayvanlar tarafından parça parça ediliyorlardı (*ad bestias*).

Şurası kesin ki bu cezalar hakikaten iğrençtir (kişilerin idam cezasıyla ilgili görüşleri ne olursa olsun), çünkü suçluya olabilecek en fazla acının çektirilmesi amaçlanmaktadır. Bunların karşısında ürpermekten başka bir tepki vermemiz mümkün değildir. Ancak Wiedemann, işin özündeki noktaya değinir – bu noktanın gladyatör gösterilerinin her alanına uygulanması gerekir: Roma idam cezalarının sadistçe olduğunu düşünmek, "ancak insani duyarlılıkların bir norm olduğu bir kültürde anlamlıdır."

Ne var ki eski Roma'da acı vermek, cezalandırmanın başlıca özelliğiydi. Örneğin İmparator Cons-tantinus (M.S. 306–37 arasında tahtta kalmıştır) bakire bir kızın kaçırılması suçunu işleyenlerin boğazlarından aşağı erimiş kurşun dökülmesi gerektiğine karar vermiştir. Ancak kesin kurallar dahilinde konuşacak olursak, acı vermeyi, en azından Roma bağlamında, "sadistçe" diye nitelememiz pek haklı sayılmaz, çünkü acı yalnızca keyfi olarak tatbik edilmiyor, daha çok suçlunun eylemlerinin sebep olduğu acıların muadili olarak uygulanıyordu. Örneğin kundakçılıktan suçlu bulunmuş bir

adam canlı canlı yakılmayı bekleyebilirdi; sahtekarlıktan suçlanan bir kişinin ise elleri kesilirdi. Fiziksel acı verme, aynı zamanda bir küçük düşürme aracı olarak da önemliydi. Bir suç işleyen bir kimse hiçbir şekilde sahibi olmadığı bazı hakları sahiplenmeye kalkışır (örneğin başka bir kimsenin malını alma hakkı). Bu nedenle yaptığı eylemler, çeşitli statü seviyeleri olan toplumun dengeli işleyişini bozar. Dolayısıyla acı verme ve küçük düşürme, suçlunun en başta sahip olmaya kalkıştığı gerçek olmayan hakları ortadan kaldırır. Ayrıca bu tür cezaların caydırıcı değeri de çok önemliydi ve yanlış yapanın sonunun ne olduğunun mümkün olduğunca fazla insan tarafından görülebilmesi ve bunun o insanlara bir uyarı niteliği taşıması için çarmıha gerilen suçlular halkın en sık ve yoğun olarak bulunduğu yerlerde teşhir edilirlerdi.

Bu aşırı cezalandırma yöntemleri Seneca tarafından şu şekilde savunulur:

> Yasanın suçluları cezalandırmasının üç amacı vardır (İmparator'un da aynı üç amaca sahip olması gerekir): cezalandırılan kişiyi ıslah etmek, onun cezalandırılmasının sonucu olarak başkalarının daha iyi davranmalarını sağlamak ve kötülerin ortadan kaldırılmasıyla geri kalanlarımızın hayatlarımızı daha güvenli sürdürmemiz.

Roma'da suçluların vahşi hayvanlara atılmaları, sabah saatlerinde başlayan *venatio*'nun yalnızca bir bölümünü oluştururdu ve öğle saatindeki idamlara kadar uzardı. Ancak vilayetlerdeki *ad bestias* infazları bazen tüm gün sürerdi. M.S. 177'de Lyons'da 48 infaz gerçekleştirilmişti. Bu olayda, suçlular halk tarafından tanınan Hıristiyanlardı ve seyirciler, bağırarak onların isimlerini söylüyorlardı. Roma'da kalabalığın ölümlerini izledikleri kişilerin isimlerini bilmeleri pek ihtimal dahilinde değildi. Esasında, bu yalnızca son derece

yaygın bir şöhrete sahip bir haydut cezalandırıldığında ya da Petronius'un *Satyricon*'undaki Glyco olayında olduğu gibi sıra dışı ya da cinsel içerikli bir suç söz konusu olduğunda görülebilirdi:

> Çoktan bazı suçlular bulmuş bile; araba üzerinde çarpışan bir kadın ve hanımıyla gönül eğlendirirken yakalanan Glyco'nun uşağı. Seyirciler arasında kıskanç kocalarla romantik aşıklar sıkı bir şekilde kapışacak gibi görünüyorlar. Fakat o cüce Glyco uşağını aslanlara attırdı ki bu da kendini ifşa etmekten başka bir şey değildi. Onu buna zorladıktan sonra nasıl uşak suçlu olabilir? Bir boğanın boynuzlarını yemeyi hak eden aslında o yaşlı kokana.

KÖLELERİN CEZALANDIRILMASI

Eski Roma'da bir suçlu türü vardı ki ondan özellikle korkulurdu – suçlu köle, efendisinin malını çalabilecek, hatta onu öldürebilecek koyundaki yılan. Kölelerin cezalandırılması, sahiplerinin sorumluluğundaydı ve cezalandırmaların halk önünde yapılmasının diğer bir nedeni de buydu: Böylece toplumun geri kalanı kölelerin hak ettiklerince cezalandırıldıklarını görebiliyordu. Kölesine gereksiz derecede sert davranmak bir köle sahibinin pek çıkarına olmasa da (böylece değerli bir eşyaya zarar vermiş olurdu), köleler rutin olarak idam edilirlerdi. Çok az kişinin idamı kendi başına gerçekleştirebilecek araçları olduğundan, belediyeye bağlı cellatlar tedarik edilirdi ve idamın türü şehir yöneticilerince belirlenirdi. Bunun bir anlatımını Puteoli'de bulunan milattan sonra tarihli bir belgeden takip edebiliriz:

> Eğer bir kimse kölesinin – erkek ya da kadın – özel olarak cezalandırılmasını istiyorsa, aşağıdaki kurallara uymalıdır. Kölesinin haça ya da çatala bağlanmasını (yani çarmıha gerilmesini) istiyorsa, direkleri, zincirleri, ipleri ve kırbaç-

ları üstlenici tedarik etmelidir. Ceza verilmesini isteyen kişi aynı zamanda çarmıhı taşıyan, kırbacı kullanan ve infazı gerçekleştiren kişilerin her biri için 4 sesterce ödemelidir.

Sulh yargıcı kamusal yükümlülüklerinde olduğu gibi, bu tür cezalandırmalar için emir vermeli ve emir verildiğinde de üstlenici, cezayı ifa etmeye hazır olmalıdır. Çarmıhı kurmalı ve ücret talep etmeden çivileri, zifti, balmumunu, fitilleri ve suçlunun idamında gerekli olabilecek her türlü malzemeyi tedarik etmelidir. Aynı şekilde, bir kancayla cesedi sürüklemesi istenirse, görevliler kırmızı giymelidir ve cesedi ya da cesetleri sürüklerken ellerindeki zilleri çalmalıdırlar.

Asılmış bir adamın indirilmesi şeklinde bir görev verilirse, üstlenici bir saat içinde bu görevin yerine getirildiğinden ve cesedin indirildiğinden emin olmalıdır. Eğer asılmış kişi erkek ya da kadın bir köleyse ve emir günün onuncu saatinden önce gelmişse, ceset aynı gün içinde indirilmelidir; eğer onuncu saatten sonra gelmişse, ertesi günün ikinci saatine kadar ceset indirilmelidir.

ETOBURLARA TERK EDİLME

İnsanları vahşi hayvanlara atma uygulaması muhtemelen Kartaca'da başlatılmıştı ve ilk olarak Roma ordularından kaçan yabancı firarilerin kaderi olmuştu. Bu, tüm cezaların içinde en utanç verici olanıydı (asker kaçaklarıyla aynı duruma konulma söz konusuydu) ve daha sonraları kölelerle Hıristiyanlara karşı kullanılmıştı. Suçlulara arenada vahşi hayvanları avlamada ve öldürmede uzmanlaşmış profesyonel gladyatörleri de niteleyen *bestiarii* adı veriliyordu.

Ölüme mahkum edilen suçlu, arkadaşlarından ayrılır (en başta hepsi birbirine boyunlarından zincirlenmiş halde arenaya getirilirlerdi) ve üzerindekiler çıkartılırdı. Eğer işlediği

suç özellikle nefret uyandırıcı bir suçsa, mesela bir Hıristiyan'sa, boynunda adı ve "Hıristiyan" yazan bir tabelayla arenada bir tur atmaya zorlanırdı. Ancak çoğunlukla işlenen suç *stipes*'in, yani utanç sütununun üzerine yazılırdı. Suçlu, bu sütuna elleri ve bacakları arkasında kalacak şekilde bağlanırdı. Ardından da insan yemek üzere eğitilmiş – ve uzunca bir süredir aç kalmış – hayvanlar çaresiz suçlunun sonunu hazırlamaları için arenaya salınırlardı.

İmparatorluğun dört bir yanından tehlikeli etoburlar getirtilirdi ve kocaman bir kedinin pençe darbesiyle bayılan ya da güçlü çenelerin onu kavramasıyla bir anda ölen bir *bestiarius* şanslı sayılırdı. Auguet'in belirttiği gibi, onlar "titreyen kurbanlarını sürükleyerek ve parçalayarak işkenceyi uzatan daha küçük hayvanlardan daha insaflı cellatlardı; Martial'ın deyimiyle, kurbanın artık 'bir insana benzer hiçbir yanı kalmazdı' ve en sonunda onu öldürmek gerekirdi. . ."

Hayret verici bir biçimde arenayı çevreleyen heykeller sıçrayan kanlardan ve saçılan organlardan korunmaları için kumaşlarla kapatılırdı; oysa ki bu manzara İmparator Claudius'un hiç de rahatsız edici bulmadığı bir manzaraydı: Yemeğini sık sık aşağıdaki kıyımı izlerken yerdi, ama en azından daha fazla kirlenmesin diye Augustus'un heykelini kaldırtmayı düşünebilmişti!

ZALİMLİK VE ILIMLILIK

Tam ismi Tiberius Claudius Drusus Nero Germanicus olan I. Claudius (M.Ö.10–M.S.54) M.S. 41 ile 54 arasında tahtta oturmuştur. Lugdunum'da (bugünkü Fransa'nın Lyon şehri) doğmuştur. Uzuvlarını doğru dürüst kontrol edememesi ve halk önünde konuşurken aşırı derecede zorlanması, tarihçilerin onun beyin felciyle doğduğunu ileri sürmelerine neden olmuştur. Tanınmış bir aileden gelmesine karşın – babası Nero Claudius Nero Drusus, Tiberius Claudius Nero

Caesar'ın (daha sonra İmparator Tiberius olmuştur) küçük kardeşiydi – Claudius, kötü şöhretli yeğeni İmparator Caligula'nın altında konsül olduğu 47 yaşına kadar önemli bir görevde bulunmamıştır.

Caligula M.S. 41'de suikasta uğradığında, onu vuran muhafız, Claudius'un imparatorluk sarayında bir perdenin arkasına saklandığını fark etmişti. Claudius, muhafızı parayla ödüllendirmişti ki bu da akıllıca bir hareketti, zira tahta giden yolda kendisine iyi bir mesafe kazandırmıştı. Hükümranlığının ilk dönemleri ılımlı ve adil geçmiş olmasına karşın, 42 yılında hayatına kasteden bir komplo, hükümet idaresini üçüncü karısı Messalina'ya bırakarak bir nevi yarı yarıya emekliliğe ayrılmasına neden olmuştur. Messalina, son derece uçkuru gevşek bir seks canavarıydı ve kendisinin yakınlaşmalarına karşılık vermeyen ya da bir şekilde onu kızdırmış olan çok sayıda erkeği idam etmesi için Claudius'u yönlendiriyordu. Geleneksel olarak, tarihçiler onu vaktinin büyük bir kısmını vahşi grup seks partileri düzenlemekle geçiren bencil, olgunlaşmamış bir nemfomanyak olarak görmüşlerdir; ancak akademisyenlerin onu seksi bir silah olarak ustalıkla kullanan siyasi arenanın açıkgöz bir oyuncusu (eski Roma'da bir kadın için bu hiç de kolay bir başarı değildi) olarak resmetme çabaları da vardır.

M.S. 48'de Claudius Ostia'dayken sarayda düzenlediği bir partide, Messalina, Gaius Silius isimli genç bir senatörle evlenmişti (belki de şaka amaçlı yapmıştı). Bunun amacı ne olursa olsun, Claudius'u devirip tahta Silius'u oturtma girişimi olarak görülmesinin önüne geçilemedi. Sonuçta Messalina ve Silius, vakit kaybetmeden idam edildiler. Messalina'nın etkisine rağmen, Claudius'un hükümranlığı iyi bir idare örneğiydi. Britanya'nın işgaline başlanmış ve Roma orduları Cermenlere karşı zaferler kazanmıştı. Filistin ve Trakya da Claudius'un hükümdarlığı döneminde Roma vilayetleri haline gelmişlerdi.

Messalina'nın idamının ardından Claudius, yoğun bir itiraz olmasına rağmen, yeğeni Agrippina ile evlendi. Claudius, onun etkisiyle Britannicus'u (Messalina'dan olan oğlu) mirasından ve haklarından mahkum ederek Agrippina'nın eski evliliğinden olan oğlu Neron'u varisi ilan etmiştir.

Suetonius'un Claudius'un insanlığı (ya da bunun olmaması) üzerine söyleyecek çok şeyi vardır:

> Zalimliği ve kana susamışlığı, büyük küçük her olayda gözler önüne serilebiliyordu. Örneğin kanıtlar işkence yoluyla toplanacaksa veya bir anne baba katili cezalandırılacaksa, yasaların hiç gecikmesizin devreye sokulmasını sağlıyor ve kendisi de hazır bulunuyordu. Bir defasında Tibur'da eski usulde bir idam gerçekleştirilecekti ve suçlular kazıklara bağlanmıştı, ancak bunu yapabilecek bir cellat bulunamadı; fakat Claudius, Roma'dan bir cellat çağırttı ve bu idamı izlemeye öylesine hevesliydi ki adam gelene dek akşama kadar beklemişti. İster kendisi düzenlesin ister başkası, gladyatör gösterilerinde yanlışlıkla yere düşen tüm dövüşçülerin boğazlarının kesilmesini emretmişti. İki gladyatör birbirlerini ölümcül bir şekilde yaraladıkları zaman, adamların kılıçlarını aldırtır ve bu kılıçlardan kendisine çakılar yaptırtırdı. Claudius, öğle arasındaki vahşi hayvan gösterilerini ve eskrim maçlarını öylesine seviyordu ki, gündoğumundan öğleye kadar bütün sabahı amfitiyatroda geçirdikten sonra seyircileri arenadan çıkarttırır, kendisi yerinde oturur ve yalnızca olağan dövüşleri seyretmekle kalmaz, mekanik bir aletin gerektiğince çalışmaması gibi sorunların cezası olarak sahne marangozlarını ve tiyatro personelinin diğer üyelerini birbirleriyle dövüşmeye mecbur ederdi. Hatta hizmetkarlarından birini bile olduğu gibi, üzerindeki togadan başka hiçbir ekipmanı olmadan arenaya çıkmaya göndermişti.

Tüm imparatorlar bu kadar kana susamış değildi ve klasik kaynaklar birçok şaşırtıcı merhamet örneğiyle doludur. Örneğin Suetonius, Jül Sezar'ın hainlikle suçlanan bir kölenin öldürülmeden önce işkence görmesine nasıl karşı çıktığını anlatır. "Köle Philemon'un Sezar'ın düşmanlarına onu zehirleyerek öldürme sözü verdiği öğrenilince, onu direk öldürtmekten daha ağır bir ceza vermemişti."

Augustus da büyük ılımlılık örnekleri göstermiştir. Bu hikayemiz de Suetonius'tan:

> Cosmus adında bir köle Augustus aleyhinde ciddi suçlamalarda bulunduğunda, verdiği ceza yalnızca onu prangaya vurdurtmak olmuştu. Uşağı Diomedes'le yürüyüşteyken bir yaban domuzu aniden onlara saldırınca Diomedes onu tek başına bırakmıştı; fakat Augustus, onu en fazla korkak olmakla suçlamış ve son derece ciddi bir olayla dalga geçmişti, çünkü kölenin kötü bir niyeti yoktu. Fakat Augustus aynı zamanda azat edilmiş gözde adamlarından Polus'un evli kadınları baştan çıkarttığını öğrenince onu intihar etmeye zorlamıştı; 500 *denarii* karşılığında gizli bir mektupta yazanları anlatan sekreteri Thallus'un bacaklarını kırdırmış ve oğlu (evlatlık) Gaius Asya'da hastayken ve ölüm döşeğindeyken gösterdikleri küstahça ve açgözlü davranışlar nedeniyle oğlunun *paedagogi*'sini ve hizmetkarlarını boyunlarına bağlanmış ağırlıklarla birlikte nehre attırmıştı.

ANDROCLES İLE ASLAN

Çok nadir olarak arenada parçalanan cesetler rutininde bazı istisnalar meydana gelir ve bunlar da çeşitli efsanelere dönüşürdü ki bu efsanelerin en meşhuru da Androcles ile aslandı. Birçok okuyucu, okul günlerinde öğrendikleri bu gayet etkileyici öyküyü bilir. Efsane kısaca Dacialı bir kölenin son derece vahşi ve azman bir aslanla karşılaşmasını, ancak hay-

vanın ona saldırmayı reddederek gidip ayaklarını yalamasını anlatır. Bunun üzerine arenaya salınan bir leopar, aslan tarafından hemen öldürülür. Oyunların *editor*'u olan Drusus, köleyi huzuruna getirtir ve aslanın ona neden saldırmadığını sorar. Androcles, kendisinin Afrika proconsul'u olan efendisinin elinden kaçtığını ve çöldeki bir mağarada saklandığını söyler. Mağarada karşısına bir aslan çıkmış ve aslanın pençesine de bir diken batmıştır. Androcles dikeni çıkarmış ve dev kedi kendisinin hizmetkarı olmuş; köle mağarada kendisini aramak için gönderilmiş askerlerden saklanmaya devam ederken, aslan ona her gün taze avlanmış et getiriyormuş. En sonunda hep aynı şeyi yemekten sıkılan Androcles, dışarı çıkmış ve yakalanmış. Efendisi de onu *ad bestias*'a mahkum etmiş. Efsane, hem Androcles'in hem de aslanın azat edilmeleriyle son bulur.

HIRİSTİYANLARA EZİYET EDİLMESİ

İmparatorluk döneminde devlet bir köle sahibinin kölelerine verebileceği cezaların derecesini sıkı bir şekilde kontrol altına almıştır; bunu yapmalarının nedeni insana saygı değil, öldürme yetkisini daha çok kendi ellerinde bulundurma arzusuydu. Kölelerin idam edilmeleri sürmesine rağmen, bu ancak o güne dek hata yapan köleler hakkında karar verme yetkisinin sahibi olan aile meclisi yerine bir kamu mahkemesi tarafından onay verilirse yapılabilir hale gelmişti. Bununla beraber, halka açık idamların bazı zamanlarla (oyunlar) ve tek bir mekanla (Roma) sınırlanması kararı da getirilmişti. M.S. birinci yüzyıldan itibaren imparatorluğun dört bir yanındaki suçlular, vahşi hayvanlarla ya da alevlerle yüzleşmek için Roma'ya gönderilmeye başlandı. Dolayısıyla idamların ifa edilme mekanını büyük çoğunlukla amfitiyatro ile sınırlamak mantıklıydı, çünkü vahşi hayvanların en güvenli biçimde tutulabildikleri yer burasıydı.

Elbette ki Roma idamlarının en bilinen kurbanları Hıristiyanlardı ve dinleri dışında hiçbir suçları olmadığı halde ölüme mahkum edilen Hıristiyanların deneyimlerinden bu konuda çok şey öğrenebileceğimiz kesinlikle doğrudur. *Romalılara Mektup*'unda Antiochlu Aziz Ignatius, tüyler ürpertici bir anlatım sergiler:

> Suriye'den Roma'ya uzanan yol boyunca kendimi çoktan gece gündüz karadaki ve denizdeki yırtıcı hayvanlarla cebelleşirken buldum: Bir grup vahşi leoparın [kendisini götüren askerleri kast ediyor] eline düştüm ve bunlara daha fazla rüşvet verdikçe iyice küstahlaşıyorlar. . . Benim için hazırlanan gerçek aslanlara kavuşmak için nasıl da sabırsızlanıyorum! Dualarım hep onlarla çabuk bir şekilde karşılaşmak için. Onlara bazı oyunlar yapacağım ve böylece dokunmama ruhsuzluğunu gösterdikleri bazı zavallıların aksine, beni hemen kapacaklar. Ve eğer gönülsüzlük gösterirlerse, onları zorlamalıyım. . . Alevler, çarmıh, hayvanlarla dövüşme, kemiklerin parçalanması, ezilmesi, uzuvların kopması, hatta tüm bedenimin un ufak olması – bütün korkunç ve gaddar işkencelere razıyım, yeter ki Sevgili İsa'ya erişeyim!

Smyrna'nın (İzmir) Hıristiyan Piskoposu Polycarp, M.S. 155'te Smyrna'daki Circus'da yakılarak öldürülmüştür; cemaatinin diğer üyeleri de hayvanlara atılmıştır. Bu olayların görgü tanıklarının anlattıkları, merhametli ölüm onları almadan evvel katlanmak zorunda kaldıkları acılara ilişkin korkunç detaylar sunar. Polycrap, Smyrna valisinin huzuruna getirilmiş ve kendisine Hıristiyanlığı reddedip Sezar'a bağlılığını ifade etme fırsatı verilmiştir:

> Vali, "Burada vahşi hayvanlarım var. Eğer fikrini değiştirmezsen, seni onlara atarım," dedi.

> "Öyleyse neden onları çağırmıyorsun?" dedi Polycarp, "Çünkü doğru bir inancı kötü bir inançla değiştirmek bizim için lafı bile edilemez bir şeydir. Diğer yandan yanlıştan doğruya geçmek de çok takdire şayan bir davranış olurdu."
>
> Diğeri yine, "Eğer dediğimi yapmazsan, seni alevlerin arasına atmak zorunda kalırım, zira vahşi hayvanları pek hafife alıyorsun," dedi.
>
> Polycarp, şu cevabı verdi: "Beni tehdit ettiğin ateş, bir süre sonra sönecektir. Bilincinde olmadığın şey ise, Tanrı'ya inanmayanları bekleyen gelecekteki yargılamanın ve sonsuz işkencenin alevleridir. Neden vaktini harcıyorsun? Canın ne istiyorsa onu yap."

Circus'ta toplanan halk, Polycarp'ın bir aslana atılmasını istedi; ancak yıllık oyunların sona erdiği duyurulmuştu ve bu nedenle bir adamı *ad bestias*'a mahkum etmek yasaya aykırı olurdu. Bu bilgi kendilerine verilince, halk bu defa onun yakılmasını istedi:

> İşte orada alevlerin ortasındaydı, yanan bir insandan çok, fırında pişen bir somuna ya da eritilen bir altın veya gümüş külçesine benziyordu. Ve birden burnumuza çok güzel bir koku geldi, tıpkı tütsü veya diğer güzel reçineler gibiydi.

Bu güzel kokunun normalde yanan insan etinden çıkan, insanın burnunun direğini kıran kokuyla ilgisi yoktu. Görünüşe göre Polycarp'ın bedeni alevlerle yok edilememişti. Ancak bu, işkencecileri yollarından döndürmemişti: Bunun yerine onu basitçe kılıçla öldürdüler.

Aslında Roma idamlarının zalimliğinin sınırı yoktu. En bilinenlerden birisi, Neron'un M.S. 64'teki Büyük Roma

Yangını'ndan sorumlu tuttuğu Hıristiyanlara yaptığı muamelelerdir.

ZULÜM VE SEFAHAT

Tam adı Nero Claudius Drusus Germanicus olan Neron (M.S. 37-68), Roma'nın beşinci imparatoru ve Julio-Claudius hanedanın sonuncusuydu. Antium'da doğan ve ilk olarak Lucius Domitius Ahenobarbus adı konulan Neron, Konsül Gnaeus Domitius Aheno-barbus ile İmparator Augustus'un büyük torunu olan Agrippina'nın oğluydu. Agrippina, amcası İmparator Claudius ile evlendi ve onu ismi daha sonradan değiştirilecek olan oğlu Lucius'u evlat edinmeye ikna etti.

Claudius, kızı Octavia ile Neron'u evlendirdi ve kendi oğlu Britannicus'un yerine onu varisi ilan etti. Claudius'un 54 yılında ölmesi üzerine, Neron imparator ilan edildi. 17 yaşındaydı.

Ara sıra, rakibi Britannicus'un zehirlenmesi gibi bazı sapkınlıklar gösterse de, hükümranlığının ilk beş yılında Neron, cömert ve ılımlı (daha sonraki yıllarla tam bir tezat halinde) bir imparatordu ve filozof Seneca ile Muhafız Alayı'nın başı olan Sextus Afranius Burrus'un kılavuzluğunda ilerliyordu. Ancak 59 yılında, hükümranlığı üzerinde çok ciddi bir etkiye sahip olan annesi, metresi Poppaea Sabina'yı eleştirince, Neron onu idam ettirdi. Bundan üç yıl sonra, karısı Octavia'yı boşayıp öldürttü ve Poppaea ile evlendi.

Neron, hükümranlığının başlarındaki yüce atası Augustus'u geçeceği iddiasını hiçbir zaman yerine getiremeyen gaddar, zevke düşkün, akılsız bir hiçti. Aslında, Michael Grant'in İmparator'a ilişkin biyografisinde yazdığı üzere, Neron, sado-mazoşist Tiberius ve tamamen sapık olan Caligula ile daha fazla ortak özelliğe sahipti. Gecelerini cinsel sefahatlerle ve gündüzlerini de araba yarışlarında, sah-

nede şarkı söyleyerek ve oynayarak geçiyordu (bir imparator için inanılmaz derecede yakışıksız eylemler). Sesini geliştirmek için çok çabalıyor ve bunun için yapılması gereken göğsünün üzerinde kurşun bir ağırlıkla sırt üstü yatmak ve kilosunu düşük tutmak için lavman kullanmak gibi bilindik yöntemleri uyguluyordu. Soğan familyasına dahil sebzelerin sese iyi geldiğine inanılırdı ve Neron da bunları sofrasından eksik etmezdi. Grant'in bu konuya yönelik onaylamaz bir tonla yaptığı yorumu şöyledir: "Bunun üzerine (ve Neron'un aynı zamanda vücudunun koktuğu bilgisini Sueto-nius'un bize vermesi üzerine) İmparator'un yalnızca küvetindeki suyu değil, ellerini ve ayaklarının tabanlarını da kokuttuğunu öğrendiğimiz iyi oldu."

Neron, geceleri Roma sokaklarında dolaşmayı, körkütük sarhoş olup insanlarla kavgalar çıkarmayı ve kadınlarla ve oğlanlarla gönül eğlendirmeyi de çok severdi. Bir gece, Montanus isimli bir senatörü kendine hedef seçti. Senatöre yumruk atınca, Montanus da karşılığında ona yumruk attı ve ardından ondan özür diledi. Bunun ölümcül bir hata olduğu ortaya çıkacaktı, çünkü Neron'un senatörün kendisini tanıdığını düşünmesine neden olmuştu. Sonuç olarak, Montanus intihar etmeye zorlandı ve bundan sonra Neron geceleri şehrin sokaklarını karıştırmaya çıktığında yanına muhafızlarını ve gladyatörlerini aldı. Böylece ne zaman bir kavga başlatsa, kavgayı bitirebilmek için yanındaki güçlü çocuklara güvenebilecekti.

Tacitus, Neron'un gece gezintileri için şunları söyler:

> Tiyatroda rakip dans gruplarına sempati duyan çeteler arasında sürtüşmeler olurdu. Neron, bu düzensizlikleri ciddi bir savaşa dönüştürdü. Çünkü kavgaların sonunda kazananlara ve kaybedenlere ödüller ve cezalar veriyordu – kendisi de bizzat gizli gizli, bazen de alenen izlerdi. Ancak en sonunda halkın arasındaki düşmanlıklar ve daha

> büyük rahatsızlıkların doğacağına ilişkin korkular, bu dansçıları İtalya'dan sürüp tiyatrolara yeniden kolluk kuvvetleri yerleştirmekten başka bir seçenek bırakmadı.

Neron'un ayrıca doymak bilmez bir cinsel iştahı vardı ve başkalarının bu özelliğe sahip olmalarını takdir ediyordu. Suetonius'a göre, "Neron'un hiçbir insanın bedeninin herhangi bir parçasının saf veya temiz olmadığı, ancak çoğunun bu ahlaksızlıklarını sakladığı ve zekice üstünü örttüğü şeklinde sarsılmaz bir kanısı vardı; bu nedenle müstehcen eylemlerini kendisine itiraf eden herkesin diğer tüm kusurlarını görmezden gelebiliyordu." O dönemde bu tutum Roma'da yaygındı; aslına bakılırsa Neron toplumu öylesine müsamahakardı ki 1960'ların ikinci yarısı onun yanında sütten çıkmış ak kaşık gibi kalırdı. Ayrıca imparatorluk sarayındakilerin özel yaşamları hakkında orada burada konuşmak da yaygındı ve Neron'un cinsel ilişkileri de bunların dışında kalmıyordu. Örneğin İmparator'un karısı Octavia'ya karşı hiçbir cinsel ilgi duymadığı, fakat sık sık annesiyle yatağa girdiği söylenirdi. Ayrıca hem köle hem de özgür doğmuş yurttaşlardan erkeklerle ve oğlanlarla da seks yapmaktan hoşlanıyordu.

Bir defasında bakanlarından biri olan Yunanlı Doryphorus'la bir düğüne gittiği anlatılır. Tacitus'un aktardığına göre: "Şahitlerin huzurunda, Neron gelinin duvağını başına geçirdi! Çeyiz, zifaf yatağı, düğün meşaleleri, her şey tamamdı. Aslına bakılırsa, her şey gözler önündeydi, hatta normal bir birleşmede gecenin örtüsü altında kalanlar bile." Neron, kendi "düğün gecesinde" de bekaretini kaybeden taze bir gelin gibi bağırmış ve inlemişti. Suetonius'un anlattığına göre, Neron hayvan postları giyip kendisini bir kafese kapattırdığı sapkın bir oyun oynarmış. Sonra kafesten salınır ve çıplak bir şekilde direklere bağlanmış bazı erkeklerin ve kadınların üzerine doğru

kadınların üzerine doğru koşarmış. Bu hayvan kılığı içinde onlara oral seks yaparmış.

Belki de Neron'un en çok özdeşleştirildiği olay olan Büyük Roma Yangını, 64 yılının yazında meydana gelmiştir. *Circus Maximus*'ta yangın başladığında, Neron Antium'daydı. Yangın dokuz gün sürdü ve şehrin üçte ikisini kül etti. Neron geri döner dönmez şehri baştan inşa etmeye koyuldu ve bununla birlikte, gösterişli devasa sarayı Altın Ev'i yapacak alan açmak için şehri onun yaktırttığı söylentisi dolaşmaya başladı. Ancak Neron'un büyük yangından sorumlu olması gayet ihtimal dışıdır: Her şeyden önce, yangın sarayını yaptırtmak için düşündüğü yerden çok uzak bir noktada başlamıştı ve esasında kendisinin diğer saraylarını da yok etmişti.

Halkın ilgisini bu dedikodulardan uzaklaştırmak için, Neron ve danışmanları, yangının suçunu o zamanın en sevilmeyen ve en savunmasız grubunun üstüne attılar: Yani Hıristiyanların. Neron'un suçluların gerçekten de Hıristiyanlar olduğuna inanması pek muhtemel görünmemektedir, ancak Hıristiyanlar son derece uygun günah keçileriydi ve "suçları" nedeniyle korkunç acılar çekmeye mahkum edildiler. Tacitus'a göre:

> Öncelikle, Neron'un talimatıyla birkaç tane Hıristiyan yakalandı. Sonra onlardan edinilen bilgilerle daha çok sayıda Hıristiyan yakalandı ve ölüme mahkum edildi – toplumla ters düşmeleri söz konusu olduğundan, kundakçılıktan bu kadar çok kişinin suçlanması garip kaçmamıştı. Ölümleri bir farsa dönüştürülmüştü. Üzerlerine vahşi hayvan postları giydirilmiş, sonra da köpekler tarafından parçalanmış, çarmıha gerilmiş ya da karanlık çöktükten sonra gün ışığının alternatifi olarak hizmet vermeleri için canlı meşalelere dönüştürülmüşlerdi. Neron, gösterilerin düzenlenmesi için kendi bahçelerini

> kullandırmış ve Circus'ta gösteriler düzenlemişti. Bu gösterilerde halkın arasına karışmış veya bir arabacı kıyafeti içinde arabasının üzerinde dikilmişti.

Neron'un zorbaca yaklaşımları ve siyasi ve askeri yetersizliği, bir grup senatörün kendisini öldürmeyi ve yerine Calpurnius Piso'yu geçirmeyi planladıkları Piso Komplosunu doğurdu. Komplocuların niyeti ortaya çıkınca, onları da korkunç sonlar karşıladı; Seneca ve yeğeni destan şairi Lucan da kurbanlar arasındaydı. Poppaea, bir münakaşa sırasında Neron'un kendisini tekmelemesi sonucu ölmüştür (görünüşe bakılırsa, Neron onu öldürmeyi amaçlamamıştır). Bunun üzerine Neron, kocasını idam ettirerek Statilia Messalina ile evlenmiştir.

68 yılında, Galya ve İspanya lejyonları ile Muhafız Alayı, Neron'a karşı ayaklandı ve o da Roma'dan kaçtı. Senato tarafından halk düşmanı ilan edilmesinin ardından, aynı yıl içinde intihar etti.

TUHAF DRAMALAR

Suçlulara arenada verilen görevler, korkunç derecede zalimce ve yaratıcıydı; örneğin, bir boğa ile bir ayı boyunlarından birbirlerine zincirlenirler ve silahsız bir *bestiarius* kırbaçlar ve kızgın demirlerle teşvik edilerek elindeki ucu kancalı uzun sopayla hayvanları zincirlerinden kurtarmaya gönderilirdi. Boğa ve ayı, zincirliyken büyük bir öfkeyle birbirleriyle kavga ederlerdi, fakat ayrıldıktan sonra, neredeyse istisnasız dikkatlerini zavallı suçluya yöneltirlerdi. Bazıları ise direklere bağlanır, hatta küçük arabaların içinde arenaya getirilir ve hayvanlara terk edilirlerdi. Kimi zamanlarda da suçlulara birer kılıç verilerek birbirleriyle savaştırılırlardı, ancak zırh giymelerine izin verilmezdi. Galip gelen, yeni bir rakiple (bu kişi de ölüme mahkum bir suçlu olurdu) karşılaşmak zorundaydı ve bu döngü böylece sürerdi. Bu şekilde, suçlular

birbirlerini öldürmeye zorlanırdı. Genel olarak, *venatio* eğlencenin ve adaletin tüyler ürpertici bir birleşimiydi ve kaçmak hemen hemen imkansızdı. Ne var ki Seneca bize gösterileri izleyen seyircileri aldatmayı başaran bir adamın hikayesini anlatır:

> Arenadaki vahşi hayvan dövüşçülerinden biri olması beklenen bir Cermen, sabah gösterisine hazırlanıyordu. Tuvalete gitmek için izin istedi – başında bir muhafız olmadan yapabildiği tek şey buydu. Tuvalette dışkıları temizlemek için kullanılan ucu süngerli bir sopa vardı. O nesneyi tümüyle boğazına soktu ve nefesini keserek kendini öldürdü. . . Ölmek için pek de seçkin bir yol değil, kabul, ama bu dünyadan göçmek için aşırı titiz olmaktan daha ahmakça bir şey olabilir mi? Ne cesur bir adammış!

Suçluları yakarak veya hayvanlara terk ederek gerçekleştirilen arenadaki basit idamların yeterince ilginç olmaması, incelikli Roma hayal gücüne yönelik bir nevi çelişkili bir övgüydü. Bunlara ek olarak, ölüme mahkum edilen suçluların Grek-Roma mitolojisinden bazı karakterleri oynamaya zorlandıkları dramalar vardı.

Neron'un zamanından sonraki imparatorlar, suçluları tiyatro performansları ile öldürtmüşlerdir. Bu amaçlar için geleneksel pantomim de kullanılıyordu. Şair Martial'a atfedilen *Gösteriler Kitabı*'nda ölüme mahkum edilen suçlunun reis Laureolus'un geleneksel rolünü oynamaya zorlandığı bir halk idamı anlatılır:

> Tıpkı İskitya'daki o kayaya zincirlendiğinde Prometheus'un akbabalara sonu gelmeyen bir biçimde yem olması gibi, Laureolus da bir çarmıhtan sallanırken İskoçya ayısına iç organlarını sundu. Kanlar damlayan

> parçalanmış uzuvlarında hala can vardı ve vücudunun içinde hiçbir şey kalmamıştı.
>
> Sonunda hak ettiği cezayı bulmuştu: Suçlu, bir ebeveyninin ya da efendisinin boğazını kılıçla kesmiş, ya da emanet altını çalmış veya Roma'yı zalimce yakmıştı. Suçu, eski hikayeleri aşıyordu; bir oyun, bir adamın cezasına dönüşmüştü.

Bazı pantomim ve tiyatro oyunlarının ölüm sahnelerinde gerçek suçluların öldüğü bu gösterilerin anlamı konusunda tarihçiler arasında tartışmalar vardır. Söz konusu gösteriler, İmparatorluk döneminde sergilenmiştir. Bazıları, bunun yalnızca sahneleri daha gerçekçi yapmak için uygulandığını ileri sürerken, diğerleri tam tersini düşünmektedir: Yani sanki özgürlükler devam ediyormuş gibi görünen (Cumhuriyet döneminde olduğu gibi), ancak İmparatorluk döneminde aslında bununla hiçbir alakası olmayan kamu hayatında bir gerçekliğin olmamasını yansıtıyordu. İlginçtir ki infaz sahnelerinin yaratıldığı kılı kırk yaran ayrıntılar göz önüne alındığında, bu bakış açılarının her biri desteklenebilir. Bu uygulamalar sırasında büyük teknik ustalıklar ve becerilerle arena gerçek çimenlerin ve ağaçların kullanıldığı bir ormana dönüştürülebiliyordu. Bu da dramayı daha "gerçek" yapmanın bir yolu olarak görülebilir, ama aynı zamanda doğal sonuçları Cumhuriyetçi özgürlükle Emperyalist güç arasındaki farkla ortaya çıkan bir aldatmacayı kuvvetlendirmenin bir yolu olarak da görülebilir. Wiedemann, "daha az karmaşık" bir neden gösterir: son derece maymun iştahlı bir halkın ilgisini canlı tutma ihtiyacı. Daha önce gördüğümüz gibi, halkın ilgisini canlı tutmanın en iyi yolu ilginç bir yenilikti.

Bir mit bağlamı içinde gerçekleştirilen ilk infaz, Neron'un hükümranlığına rastlar ve kahramanı Neron'un Altın Evinden üç elma çalan Meniscus isimli bir hırsızdır. Şair

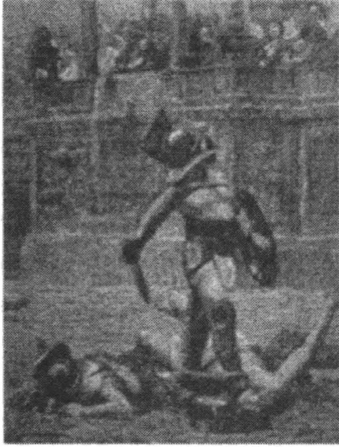
Lucillius, bu hırsızın zifte batırılmış bir tuniğe (*tunica molesta*) sarılarak yakılmasını anlatır. Lucillius, bu kaderi karısı Deianeira tarafından kendisine sentor Nessus'un kanına batırılmış bir harmani giydirilen Herakles'in kaderiyle karşılaştırır. Herakles harmaniyi giyince, yanarak ölmüştür.

Birçok olayda infaz yöntemi temsil etmesi gereken mitlerden kayda değer ölçüde uzaklaşmıştır. Özellikle iki örnek öne çıkar. Birincisinde, Orpheus'un rolünü oynamaya mahkum edilen bir suçlu, arenadaki bir kayaya bağlanacaktır. Çok sayıda eğitilmiş hayvan arenaya girecek ve sanki "Orpheus" lirinden yükselen müzikten büyülenmiş izlenimi vereceklerdir. Sonrasında yabani bir ayı arenaya girer ve müzikten büyülenmek yerine, suçluyu doğrudan parçalara ayırır. İkinci örnek, Daedalus mitiyle ilgilidir. Ölüme mahkum edilen suçluya bir çift takma kanat verilir ve arenanın yukarısından iplerle sarkıtılır. Bu dramada zavallı "Daedalus" gitmesi gereken yere varacağına yere indirilir ve bir ayı onun kanlı sonunu getirir.

Neron zamanında, bu uygulama beyaz bir boğayla girdiği ilişki sonucunda Minotaur'u doğuran Pasiphae'nin mitiyle olabilecek en berbat zalimlik seviyesine ulaşmıştır. Bu temsillerde suçlu bir kadın tahtadan yapılma bir ineğin içine kapatılır ve azgın bir boğa arenaya salınırdı. Sonrasında meydana gelenleri en iyisi okuyucunun hayal gücüne bırakalım.

Gladyatörlerin hayatlarını ve onların Roma toplumundaki yerlerini incelememizin ardından, gelin zamanda bir yolculuk yapalım ve Commodus'un hükümranlığı sırasındaki belirli bir güne gidelim. Bir sonraki bölüm, anlattığı olaylar bakımından tamamen tarafımdan yaratılmıştır, ancak bu olayların tümü, o gün eski Roma'da yaşanması fazlasıyla muhtemel olaylardır. Bu bölümün amacı, okuyucuya o gün başkent sokaklarında dolaşıp Flavian Amfitiyatrosu'nda bir oturağa yerleşmenin nasıl bir his olabileceğini biraz olsun tattırmaktır.

On İkinci Bölüm

Oyunlarda Bir Gün

XII

UMUTSUZ BİR KAÇIŞ

Araba birden sarsıldı ve köleyi huzursuz uykusundan uyandırdı. Şafak söküyordu ve uyanıklığa geri dönmesiyle birlikte, ani ve dehşetli bir biçimde, bugünün dünyadaki son günü olduğu gerçeğini hatırladı. Kölenin ismi Attalus'tu. Yanlarından geçip gittikleri kırları izlerken, bu dinginliği bozan tek şey, arabanın tekerleklerinin yolun kuru toprağı üzerindeki gıcırtısıydı. Bir kez daha (belki de yüzüncü defa) onu bugün, buraya getiren şeyin ne olduğunu düşündü.

Attalus'un efendisi fena halde katı ve kinci biriydi. Onu yalnızca eline geçen her fırsatta, olabilecek en saçma sebeplerden dolayı dövmekle ve kırbaçlamakla kalmıyor, aynı zamanda, kırbaç etini lime lime yırtarken Attalus ne kadar itaatkar olmaya çabalasa ve ne kadar ikna edici bir biçimde efendisine olan sevgisini ifade etse de, ona bir gün arenada öldürüleceğini söylemekten çok büyük bir keyif alıyordu. Attalus'a, sırf efendisi öyle istiyor diye, acı ve eziyetle dolu bir hayat süreceğinden ve hayatının acımasız ve kavurucu öğlen güneşinin altında, 50.000 izleyicinin kulaklarını patlatacak derecede yüksek uğultusu içinde sona ermesini sağlayacağından bahsetmek onun için müthiş bir zevkti.

Attalus buna yıllarca katlandı; çünkü efendilerinin kendilerinden memnun olmadıkları kölelerin başlarına neler gel-

diğini çok iyi biliyordu. Bu adamların umut edebilecekleri en büyük şey, arenada savaşmaya yetecek ölçüde eğitilinceye kadar dayağın ve eziyetin devam edeceği bir *familia gladiatoria*'ya satılmak olabilirdi. Bir kölenin ölüm biçimleri arasında en katlanılabilir olanı buydu: boyna saplanan tek bir kılıç darbesi, akan kanlar ve merhametli bir kendinden geçiş. Diğerlerini bekleyen acılarsa korkunçtu. *Tunica molesta,* yani katrana bulanmış bir tunik ve katlanılamaz olanı vaat eden bir meşale: insanın etleri alevler içinde yanarken bağıra çağıra gelen bir ölüm. Ya da *ad bestias* ile cezalandırılma: sonunuzun çabuk gelmesi arzusu dışında başka bir şeyle silahlanmamış olarak arenada, vahşi etoburlarla karşı karşıya bırakılma. Ya da çarmıha gerilme, boyun kasları gevşeyene ve baş göğsün üzerine düşüp de giderek nefes borusunu tıkayana ve yavaş yavaş boğulmanıza neden olana dek, çürüyen bir leş gibi bir haça asılı kalma.

Buna benzer imgeler Attalus'un uykularından çıkmıyor, yalnızca efendisinin kontrolünde olan bir kaderi anlatan kelimeler yoluyla zihninde dolanıyordu. Her gün, en ufak hatanın katlanılamaz olana doğru düşüşün habercisi olabileceği, uçurumun üzerine gerili bir ip üstünde yapılan bir yürüyüş gibiydi.

Ve sonra bir akşam, bundan bir hafta önce, o büyük talihsizlik başına geldi. Bir anlık dikkatsizlik ve yerde paramparça olan bir kadeh. Efendisinin gözlerinde alevlenen öfke – gelecek olan ceza nedeniyle vahşi bir coşkunlukla iç içe bir öfke – Attalus'ta köşkten kaçma, erişebileceği en yüksek hızla birdenbire, dışarının alacakaranlığına, herhangi bir yere. . buradan başka herhangi bir yere fırlayıp gitme isteği uyandırdı. Ama bunun yerine, sırtına kırbaçlar yağdı, her biri bir yıldırım gibi çakan vuruşlarla kırbaç etine iniyordu. Bu dehşet dolu dakikalarda dahi, yalnızca anlık bir temas meselesinin nasıl da böylesine berbat bir acının doğmasına neden olabileceğini düşündü.

Attalus, daha fazla dayanamayacağını düşündüğü anda, efendisi birden vuruşunu yarıda keserek durdu. Her ikisi de körük gibi soluyor, terden parıldıyorlardı. Bir an için Attalus cezanın sona erdiğini düşündü, fakat bu iyimser yaklaşımına dayanarak efendisinin yüzüne bir göz atma riskine girdiğinde, o hayvani, o insanlık dışı ifadeyi gördü. Efendisinin aklına bir fikir gelmişti, iğrençliğiyle keyif verici olan ve kölenin acısını ve pişmanlığını yüz kat arttırabileceği bir fikir. Efendi harmanisini indirdi ve nihai aşağılama başlarken Attalus gözlerini sımsıkı kapattı.

Ertesi gün Attalus efendisinin evinden kaçtı, yaşanan iğrençliğin anısı aklından çıkmıyordu. O saldırının korkunçluğu, bu yeni cezalandırma yönteminin efendisinin çok hoşuna gittiğini ve ne zaman böylesi bir hevese kapılsa neredeyse kesin olarak bunu tekrarlayacağını bilmesi, Attalus'a meydana gelebilecek bütün o meşum sonuçlarıyla birlikte kaçmak dışında başka hiçbir seçenek bırakmamıştı.

Köşk, sabah güneşinde uzaktaki beyaz bir parıltıdan başka bir şey olmamasına rağmen, Attalus yine de efendisinin vahşi bir tutkuyla yanan ve etin çok daha ötesine geçen bir şehvet havasına bürünmüş gözlerini üzerinde hissedebiliyordu. Evvelki geceyi böylesi bir sona vardıran şey, efendisinin kontrolü elinde tutma şehvetiydi. Attalus'un o sabah kaçmasının nedeni yalnızca fiziksel zarar değildi; hayatının geri kalanında her gün o gözlere bakma zorunluluğuydu.

Elbette ki kaçış planlı değildi. Bu ani özgürlüğünün nasıl uzatılabileceğine ilişkin bir fikri olmaksızın, birdenbire gerçekleşen, panikten kaynaklanan bir kaçıştı ve öğle vakti geçmeden Attalus yakalandı. Bulduğu yeni işkenceden sıkılmasından mıdır, yoksa daha önceden savurduğu tehditleri elinden geldiğince çabuk gerçeğe dönüştürmek konusunda duyduğu ani bir arzudan mıdır bilinmez, Attalus'un efendisi onu yalnızca bir yere kapattırdı ve kendisi de kölenin

evinden alınıp arenaya götürülmesi için gerekli düzenlemeleri yapmaya koyuldu.

Şimdi Attalus'un düşünceleri yeniden dinginlik dolu kırlardan dinginliğin tam tersi anlamına gelen arenaya doğru yol almayı sürdüren, gıcırdayan ve sallanan arabaya dönmüştü. Yol arkadaşlarına baktı; bilinmeyen suçlardan – belki de hiçbir suçtan – dolayı efendilerince arabaya tıkılmış diğer üç köle. Hepsini aynı kader, arenada ölümle buluşma, bekliyordu; yalnızca ölümün onlara geliş biçimi belirlenmemişti.

Şehre yaklaştıkça Attalus'un korkusu arttı. Onu bekleyen acıları güç bela tasavvur edebiliyordu ve her geçen dakikayla birlikte kasları daha da gerginleşiyor, soluklari düzensizleşiyor ve gözleri açılıyordu. Uzun bir zincirle onu diğer kölelere bağlayan boynundaki pranga, kurbanının yaşamını sıka sıka alan aç bir piton gibi daralıyordu sanki. Keşke bu gerçek olabilseydi diye düşündü; keşke pranga, bir mucize eseri, o anda ve oracıkta, hayatına çabuk bir son verseydi. Şehre yaklaştıkça artan çaresizliğiyle, Attalus tekrar tekrar aynı şeyi düşünüyordu: "Ne olurdu şimdi ölebilseydim. Ne olurdu bir kaçış yolu bulabilseydim. . . yalnızca bir seferliğine ve ilelebet bir kaçış. . ."

Mutlak bir çaresizlikle gözlerini uçsuz bucaksız mavi gökyüzüne kaldırdı ve sonra tekrar aşağıya, arabanın tabanına indirdi. Göğün yükseklerinde birkaç ince bulut asılıydı, fark edilemeyecek derecede yavaş ilerliyorlardı. Aslına bakılırsa, bu konumda Attalus'un farkına varabildiği tek hareket, üst tarafının zalim bir insafsızlıkla döndüğünü görebildiği arabanın tekerlekleriydi.

İşte o anda aklına o düşünce geldi, hem korkunç hem de güzel bir fikir; doğası itibariyle korkunçtu, fakat ona getirecekleri bakımından güzeldi. Yavaşça, acı dolu bir şekilde, kendisini oturur pozisyona getirdi ve kendisine en yakın olan tekerleğin üst bölümüne bakmaya başladı. Dönmekte olan tahta kemerde kurtuluşunun, dehşet verici

olan tahta kemerde kurtuluşunun, dehşet verici amfitiyatrodan kaçışının yattığını fark etti. Bunun çok berbat bir ölüm olacağını biliyordu, fakat yine de çabuk olacaktı – belki de herhangi bir acıya meydan vermeyecek kadar çabuk.

Korkunç bir kesinlikle, Attalus bunun son şansı olduğunu fark etti: Araba yavaşlıyordu ve birazdan diğer kölelerle birlikte arabadan sürüklenerek çıkarılacak ve hayal edilemez acılar alemine götürülecekti. Çabuk hareket etmek zorundaydı, bir anlık bir cesaret ve her şey sona erecek. Efendisi Attalus'un ölümünü seyretme zevkini tadamayacaktı. Çektiği çileler son bulacaktı. Bir anlık cesaret. . .

Dizlerinin üzerinde doğrularak dönen tekerleğe baktı, sanki bu nihai hareket için gereken metanet havanın kendisindeymişçesine, derin bir nefes aldı. Sol eliyle onu yanındaki köleye bağlayan zinciri kendisine doğru hafifçe çekti, sadece ihtiyaç duyacağı hareket alanını ona sağlayacak kadar.

Artık harekete geçme sırasıydı. Düşünceyle eylem arasındaki süre, deli gibi çarpan kalbinin otuz vuruşundan daha uzun olamazdı. Cesaret onunlaydı; kendi kaderini değiştirme gücü arabanın kenarını kavrayan avuçlarının terli ayalarında yatıyordu. Tek bir hamleyle ayaklarının üzerinde doğruldu, gözlerini kapadı ve kafasını tekerleğin hızla dönen çubukları arasına soktu.

Bir anlık cesaret, bir anlık acı ve işte bitmişti. Attalus'un boynu bir anda kırılmıştı. Tekerleğin çubukları arasında kalan kafası, bunlardan birkaçını kırmış, yana doğru burkularak neredeyse omuzlardan ayrılmış ve etrafına parlak, koyu kırmızı bir yağmur yağdırmıştı. Arabanın sürücüsü, omzunun üzerinden geriye doğru bakmış, olanları görmüş ve birdenbire dizginlere asılarak arabayı durdurmuştu ve atlar da kişnemeler ve homurtularla bunu protesto etmişlerdi.

Sürücü, parçalanan vücudu ve bunun arabasına verdiği hasarı incelerken, diğer köleler donup kalmış bir biçimde oturuyorlardı. Sürücü, Attalus'un ezilen kafasına bir kez daha baktı ve neden olduğu bu sıkıntı için ona küfretti. Ölüme mahkum edilmiş köle, onun sövgülerinin çok uzağındaydı, bu dünyanın dehşetinin ve acısının, ateşin, dişlerin ve pençelerin çok uzağında. Geri kalan köleler Attalus'un hareketsiz yatan bedenine baktılar ve ona imrendiler.

SEYİRCİLER GELİYOR

Bir gün öncesinden Roma değişik yerlerden gelen İtalyanlarla ve yabancılarla dolup taşmıştır. Ana yollar boyunca, mezarlıklarda ve sınırlarda asılı olan ilanlar bir gösteriyi duyurmuş ve toplumsal yelpazenin çeşitli katmanlarından insanların ilgisini çekmişti. Kır köşklerindeki zenginlerden, en fakir köylülere kadar herkes oyunlarda güzel bir gün geçirmek için kente gelmişti. Böylesi bir günde, Roma buraya doluşan fazladan binlerce insanı kaldıramazdı ve bu nedenle de sokaklarda sayısız çadır kurulmuştu; şehir bu haliyle tamamen normal olan ve çene çalan insanlar tarafından heyecanla beklenen bir faaliyetten çok, korkunç bir doğal afetin yaşandığı izlenimini veriyordu.

Bu günde, araba sürücüsü Attalus'un ezilmiş bedenini hasar görmüş arabasından aşağı doğru sürükleyerek çıkarırken, Roma sokakları Flavian Amfiti-yatrosu'na doğru akan kalabalıkla birlikte boşalmaya başlamıştı. Halk kitleleri önlerinden geçip giderken, filozoflar kenarda durmuş hafif bir küçümsemeyle onları izliyordu. Onlar için Roma tıpkı bir mezarlık kadar huzurlu bir hal alacaktı; sessizliği bozan tek şey olan uzaktan, amfitiyatrodan yükselen devamlı bir uğultunun veya alkış tufanının dışında sokaklarda kusursuz bir sükunet içinde dolaşabilecekler ve düşünceleriyle baş başa kalabileceklerdi. Geçenleri o kadar yüce olmayan düşüncelerle izleyen başka gözler de vardı. Oyunlarda geçiri-

len bir gün, boş bir ev demekti ve bu gerçek, şehirde kol gezen hırsızlar ve serseriler tarafından göz ardı edilmiyordu.

İnsanlar binlerce kişilik topluluklar halinde dik merdivenleri çıkarak amfitiyatroya giriyor ve *ambulacra* denilen bir dizi üstü kapalı koridordan geçip devasa binanın iç kısmına giriyorlardı. Sonra da, *vomitoria* denilen ve oturakların olduğu bölgelere geçişi sağlayan açıklıklardan geçiyorlardı.

Boş bir amfitiyatroda bulunan bir kimse, burada vücut bulan Roma toplumundaki sınırlamalar konusunda çok az bir fikir sahibi olabilirdi. Ancak bu mekan doldukça, yapının seyircilerin oturduğu iç kısmı olan *cavea*'ya kadarki alanının üçte ikisini kaplayan beyaz togalardan ve geri kalan boşlukları dolduran daha fakir halkın koyu renk giysilerinden söz konusu sınırlamalar belirgin hale gelirdi. *Cavea*'nın kendisi üç duvar (*baltei*) aracılığıyla halka biçimli dört bölüme ayrılmıştı; en yüksekteki kendi içinde bir kez daha bölünüyordu ve böylelikle cavea toplam beş bölümden oluşuyordu.

Podium denilen ilk bölüm, dört sıra oturak içeriyordu ve arenanın hemen üst seviyesindeydi. Arenanın daha küçük eksenine, girişin yanına yerleştirilen imparator locası da bu bölümdeydi. İmparator locasının karşısında konsüllere ayrılmış başka bir loca vardı. Konuk olarak gelmiş ileri kimseler de bu locada otururdu. Tarih, bu tür ileri gelenler için böylesi günlerde dikkati kendi üzerlerine çekmelerinin her zaman çok da iyi bir fikir olmadığını göstermiştir. Caligula'nın hükümranlığı sırasında Mısır Kralı oyunlara katıldığında, kıyafetini parlak, mor bir harmaniyle daha da çekici hale getirip seyirciler arasında bir tür kaynaşmaya neden olduğu zaman, Caligula hemen kralın idam edilmesini buyurmuştu.

Podium üstten ve alttan bir duvarla çevrelenmişti. Alt, ya da ön duvar üç metre doksan santim yüksekliğindeydi, mermerden yapılmıştı ve arenanın tabanına kadar iniyordu. Üst duvar (ilk *balteus*) mozaiklerle döşenmişti. Şimdi senatör-

ler, yargıçlar ve Vesta rahibeleri, bu önde gelen kişilerce kullanılacak olan oturakları içerdiğinden *cavea*'nın diğer bölümlerinden daha geniş olan *podium*'a giriyorlardı.

Sonrasındaysa, şövalyeler, tribünler ve yurttaşlar, podium'un hemen üstünde bulunan ve ikinci *balteus*'la ayrılan iki sıra oturaktan müteşekkil birinci ve ikinci *maenianum*'da yerlerini aldılar. Sıcak ve nem öylesine yüksekti ki şimdiden terlemeye başlamışlardı ve umutla bekleyen yüzlerindeki yağlı ıslaklığı mücevherlerle kaplı elleriyle siliyorlardı. İkinci ve üçüncü *maenianum* arasındaki son *balteus*, amfitiyatronun patrisyenlerin keyifle oturdukları o bölümüne etkili bir biçimde sınır oluyordu. Bunun ardında, yurttaş olmayanların köleler ve kadınlarla birlikte oturmalarına müsaade edilen bölümler geliyordu. Bu insanlar oturaklarına doğru itişip kakışırken, korkunç bir biçimde onarılma gereksinimi olan yırtık pırtık, eski kıyafetleri ve ayakkabılarıyla son derece sefil bir görüntü çiziyorlardı. Büyük kalabalık arenayı çevreleyen koridorlardan (*praecinctiones*) ve kapılardan üçüncü *balteus*'a, oradan da *podium*'a uzanan merdivenlerden yavaş yavaş ilerliyordu. Çoktan yerlerini bulmuş olanlar, yeni gelenlere meraklı gözlerle bakıyor ve şu veya bu hatırı sayılır kişi hakkında çarpıcı haberleri alıp vererek aralarında dedikodu yapıyorlardı. Diğerleri ise gelirken sokaklardaki satıcılardan aldıkları *libellus numerarius*'lara bakıyorlardı; bunlar, o gün izleyecekleri gladyatörlerin isimlerini yazan programlardı. Yüksek sesle ve hararetle gladyatörlerin hayatta kalma olasılıklarını tartışıyorlardı.

Seyirci kitlesinin her bir üyesi, oturacağı yeri gösteren bir fişe sahipti. Örneğin bu tür fişlerden birinde şöyle yazabilirdi: *Cun VI Inferiori gradu decimo VIII*. Bunun anlamı: Cuneus 6 (dikey merdivenler arasındaki üçgen biçimli bölümlerden biri), alt sıra numara 10, yer numarası 8.

En son gelenler, o dönem ne kadar gözde olduklarına bağlı olarak, izleyiciler tarafından ya coşkuyla alkışlanan ya da yuhalanan ileri gelen politikacılar ve diğer şahsiyetlerdi. İmparator geldiğinde ise, herkes alkışlar ve onu selamlamak üzere ayağa kalkardı.

Herkes yerine oturduğunda, memnuniyetle ve heyecanla birazdan başlayacak oyunlar beklenirdi. İlk gösteriler hayvanlardı, yani *venatio*.

SABAH AVI

Bu avlar uzun yıllar önce yalnızca gladyatör dövüşlerinin öncesinde bir giriş niteliğinde başlamış olsa da, her şeyden çok kolay sıkılan Romalılar arasında hızla popüler olmuştur. Cumhuriyet döneminin sonuna gelindiğinde, en az asıl *munera* kadar beğenilir hale gelmişti ve kalabalık yuvasından koparılıp burada, Roma'da, dünyanın gördüğü en büyük imparatorluğun kalbinde ölmeye getirilen yeni ve egzotik hayvanları görmeye her zaman hevesli olurdu.

Hayvanlar birbirleriyle dövüşmeye zorlanırdı. Tunikler giymiş ve ellerinde yanan sopalardan başka hiçbir silah olmayan bir *magistri* ekibi, arenayı çevreleyen *podium*'un altına yerleştirilmiş karanlık kafeslerdeki hareketlenmeleri korkuyla izliyordu. Kafes kapılarından ikisi açıldığında seyircilerin üzerine birden bir sessizlik çöktü. Ayı ve boğa arenaya girince ise kalabalıktan yeniden bağrışmalar ve çığlıklar koptu.

İki buçuk metrelik bir kürk ve kas kütlesi olan ayı, girdiği bu yeni ortam karşısında şaşkınlık içersindeydi: Muazzam genişlikteki kumluk alan, etrafındaki binlerce çığlık çığlığa bağıran yaratık, talihsiz hayvana korkutucu bir sahne gibi görünmüş olmalıydı. Ancak arenanın diğer ucundaki boğayı görünce, şaşkınlık yerini içgüdüsel bir öfkeye bıraktı. İşte bu ayının anlayabileceği bir şeydi; güçlü ve tehlikeli bir düş-

man. . . karanlık, ifadesiz gözlerle kendisine düşmanca bakan bir varlık.

Uyarı niteliğinde hiçbir belirti göstermeden boğa boynuzlarını ikiz mızraklar gibi öne doğru eğip arkasında büyük toz bulutları kaldırarak ayıya doğru koşmaya başladı. Ayı da benzer biçimde bir saldırıya geçtiğinde, boğa neredeyse düşmanının yanına varmıştı. Seyirciler şimdi daha da çılgınca bağırıyor, kimileri hangi hayvanın galip geleceği üzerine bahse tutuşuyorlardı. Son anda ayı yönünü değiştirerek boğanın ölümcül boynuzlarından sıyrıldı. Daha da öfkelenen boğa yana doğru dönüp durdu, hırsla soluyor ve horulduyordu. Fakat ayı çoktan ona doğru dönmüş ve hasmının üzerine çökmüştü; pençeleriyle rakibinin derisini yırtıyor, güçlü çenesiyle boğanın kaslarla kaplı boynunu ısırarak sıcak kanını akıtıyordu.

Nemli havaya doğru fışkıran bu kızıl renkli bulutun görüntüsü, günün akan ilk kanı, seyirciden coşkulu çığlıkların ve alkışların yükselmesine neden oldu. Onları amfitiyatroya çeken kana susamışlık bu ilk tadımlık sahneden sonra daha da artmıştı. Sevgilisinin bedenini bir an için görme şansını yakalayan bir aşık gibi, onların tutkularının alevleri de hazla, dayanılmaz bir biçimde körüklenmişti ve daha fazlasını elde etmek için çılgınca bağırıyorlardı.

Ayının saldırısının verdiği acıyla öfkeden deliye dönen boğa, korkunç bir şekilde kıvranıyor, kasları terli derisinin altında yumuşak bir demir gibi esneyip geriliyordu. Ayının üstüne binen ağırlığıyla boğa yere çöktü, ancak kalabalık onun öleceği beklentisiyle öne doğru iyice eğildiğinde, muhteşem hayvan o hayati anda ihtiyacı olan kuvveti toparlamayı başardı. Ayı aralıksız boynunu ısırırken, hasmı ön ayaklarının kaslarına yüklendi, sırtını ve arkasını ayağa kaldırdı ve ayıyı üzerinden attı. Boğanın hemen dönüp yaptığı kısa mesafeli bir saldırıyla boynuzlarından birini ayının karnının yan tarafına saplaması, seyirciden bir uğultu yükselmesine

neden oldu. Ayı, kan ve kumla karışık bir toz bulutu kaldırarak kötü bir şekilde yere düştü. Yan tarafında uzun bir yara açılmıştı; kalın kürkünün ormanı andıran kılları arasından kan su gibi akıyordu. Yediği darbeyle sersemlemiş bir halde hızla soluyan hasmının gözünü korkutmak için yavaş yavaş ayağa kalktı. Fakat bu onun için çok büyük bir çabaydı ve ayakta duramayıp dört ayağının üstüne düştü. Her ikisi de kötü yaralanmış olan hayvanlar az önce kuvvette denkken şimdi zayıflıkta denklerdi. Birkaç dakika horuldayarak, öfkeyle soluyarak birbirlerine baktılar, hayatta kalma içgüdüleri damarlarındaki kanla beraber vücutlarının her köşesine doğru pompalanıyordu.

Bir sonraki hamle boğanındı. Tekrar saldırdı, ancak bu defa iyi bir hız kazanmak için yeterli mesafesi olmamıştı. Ayı, hızla kendini düşmanının üzerine atarak öldürücü boynuzlarının arasından güçlü ön ayaklarıyla boğanın boynunu yakaladı. Bir kez daha yırtılmış bölgede işe koyulurken, boğa öfke ve dehşet içinde öne arkaya doğru kaçmaya çalışıyor, kendisini saldırıdan kurtarmak için ümitsiz bir çabayla bir duruyor, bir hareketleniyordu.

Seyircilerin şehvet dolu gözleri bu muazzam sahneyi coşkuyla izliyordu; birçokları pek sempatiyle değil de bir sonraki kan çıkarıcı hamlenin beklentisiyle neredeyse hayvanlarla beraber nefes alıp veriyordu.

Hayal kırıklığına uğramayacaklardı. Boğanın kafasını kızgınlıkla savuruşları en sonunda ayıyı üzerinden söktü ve ayı, karnı ve göğsü boynuzların arasında kayarken korku ve öfkeyle öne doğru indi. Şimdi pençeleri çaresizlikle boğanın boynuzlarına asılmış bir halde sıcak kumların üzerine çömelmişti, kelimenin tam anlamıyla hasmıyla yüz yüzeydi. Kısa bir an için iki hayvanın gözleri buluştu. O kısa sürede aralarında bir temas kuruldu, dört bir yandan hevesle izleyen insanların anlamaktan çok uzak oldukları bir şey. Belki de bu çaresizlikti, belki de onlar birbirlerini avlamaya çalı-

şırken ölümün her ikisini de avlamaya çalıştığına dair içgüdüsel bir histi.

Sanki her şey bir rüyaymış gibi geçen bir hareketsizlik anı ve sonra birden ayı darbesini indirdi. Şimşek gibi hızlı bir hareketle kafası ileri doğru uzandı ve güçlü çeneleri boğanın sırılsıklam burnunu kavradı. Sarı dişler eti, kemikleri ve kıkırdakları kanlı, şekilsiz bir pestile çevirirken, boğa acıyla bağırdı. Boğa sendeleyerek kafasının içinde dolaşan acıdan sersemlemiş ve sarsılmış bir halde kendini geri çektiğinde, kalabalık keyifle haykırıyor ve bir zamanlar boğanın burnu olan o parçalanmış delikten çeşme gibi akan kanları işaret ediyordu.

Hasmının ölüme yakın olduğunu sezen ayı, son saldırı için gücünü topladı ve ileri doğru atıldı; fakat boğa da durumun farkındaydı ve ümitsizce yaptığı son bir hareketle – yapabilecek gücü ancak bulabildiği o hareketle – kafasını yukarı doğru kaldırdı ve tek bir boynuzunu üzerine doğru gelen ayıya yöneltti. Korkunç ağırlığıyla ileri doğru atılmış olan ayı duramadı. Kendisini boynuza saplamış oldu ve acıyla bağırarak yana doğru düştü. Boynuz ayının karnını yardı ve yenilen hayvan kumların üzerine düşerken iç organları dışarı döküldü. Şimdi zar zor tanınabilen bir kürk, kan ve ıslak ıslak parlayan kırmızı ve mor iç organlar yığını olan ayı, son nefesini verdi ve öylece kalakaldı.

Boğa da benzer şekilde kırmızıya boyanmış kumların üzerine yan devrilmişti, ancak onun içinde hala yaşam vardı. Büyük bir savaş seyretmenin takdiriyle neşelenen kalabalık alkışlıyor ve ellerinde kılıçlarla arenaya giren iki *confectores*'i izliyorlardı. Biri hareketsiz yatan ayıya, diğeri de hızlı hızlı soluyan boğaya yöneldi. İyi çalışılmış saplamalarla her iki adam da kılıçlarını hayvanların kafalarına batırdılar ve beyinlerini parçalayarak yaşamlarına oracıkta son verdiler. Bu devlerin mücadelesi, yalnızca sonradan gelecek olanlar için bir tadımlık niteliğindeydi, tıpkı az önce öfke ve dehşetle

soluyan hayvanlar gibi soluyan ve yalnızca insanoğlunun sırıtabileceği bir şekilde sırıtan kalabalığın dişinin kovuğunu bile doldurmayacak bir gösteriydi. *Venatio*'nun bir sonraki aşaması için hazırlanılırken boğayla ayının cesetleri sürüklenerek çıkarıldı.

Elli *venator* arenaya girince, kalabalık neşe ve coşkuyla bağırdı. Bunlar, vahşi hayvanlarla savaşacak olan adamlardı. Bazıları sıkıca bağlanmış tunikler giymiş ve ellerinde *venabulum* ya da demir uçlu av mızrakları taşıyordu; bazıları yine benzer şekilde giyinmiş ve yaylar ve ok sadakları taşıyorlardı; başka bir grupsa göğüslerine demir levhalar, omuzlarına *galera* (püsküllü korumalar) takmışlardı ve kılıç taşıyorlardı.

Bir grup köle, arenanın ortasına doğru bir *cochlea*'yı çekerek getirdi ve tahta tabanının kumun üzerine sağlam bir şekilde oturduğundan emin oldular. İki adam boyundaki bu dönen alet, saldıran hayvanın kafasını karıştırarak bunu kullanmayı seçen *venator*'a belirli bir koruma sağlıyordu.

Podyumdaki kapılar kaldırıldı ve çok sayıda hayvan arenaya girdi. Hepsinin de kaderinde ecelleriyle burada buluşmak yazılıydı. Filler, gergedanlar, aslanlar, kaplanlar, panterler, ceylanlar, geyikler, antiloplar ve daha çok boğa ve ayı vardı. Bu geniş ve renkli hayvan çeşitliliği arasında çok sayıda av köpeği de koşturuyordu; bunlar *venatores*'e katliam görevlerinde yardımcı olacaklardı.

Seyircilerin kendinden geçmiş gözlerinin önünde hazırlanan bu sahne, kaosun tam anlamıyla vücut bulmuş haliydi. Kıyım, bir varoluş biçimi, kendi içinde bir gerçeklik, amfitiyatronun her daim aynı olan elipsi içinde bir kan ve karmaşa evreni haline gelmişti. Dışarıda filozoflarla hırsızlar şehrin boş sokaklarında işlerine bakıyorlardı. Bazen izledikleri o son derece keyifli gaddarlıklara yönelik takdirlerini ifade eden güruhun ulumaları nedeniyle dikkatleri dağılıyor

ve kafalarını kaldırıp uzaktaki devasa traverten yapının olduğu yöne doğru bakıyorlardı.

Arenada bir av köpeği bir ceylanı yere yıktı ve hemen ardından zavallı hayvanın – kahverengi gözleri yalnızca korkuyla doluydu – başına üşüşen arkadaşları ona katılarak ceylanı parçaladılar. Birkaç adım ötede bir *venator*, yayıyla nişan aldı ve havada süzülen oku üzerine doğru gelen bir aslanın alnının çatına saplandı. Bir anda muhteşem bir hayvandan canı çıkmış bir leş konumuna düşen aslan, kanlı pençesiyle son bir çabayla kumları tırmaladı. Mızrağını avına çoktan fırlatmış ve ıskalamış olan başka bir *venator*'u kovalayan bir panter, güçlü, gergin kaslarıyla aslanın yüzükoyun yatan bedeninin üzerinden atladı. Panter, kaçan adamın üzerine doğru uçtu ve bu avcı türe özgü o mükemmel rahatlıkla adamı yere yıktı. Ön ayakları gerildi, hayvan çenelerini genişçe açtı ve tek bir ısırışla adamın yüzünü olduğu gibi söktü aldı. Bu, seyircilerin dikkatini arenanın bu tarafına çekmişti ve kızgın panter tekrar tekrar ısırdıkça onlar da gözleri sabitlenmiş bir şekilde seyrediyorlardı. Bazıları yanlarındakine dönüp heyecanla adamın hala canlı olup olmadığını, kıpırdanmalarının hayvandan kurtulma çabaları mı olduğunu sordular. Arkadaşları kahkahayla güldü ve bunun imkansız olduğunu söylediler: Kafası tamamen gitmişti. Bu tür şeyleri daha önce defalarca görmüş olanların cakasıyla adamın hareketlerinin yalnızca yarısı yenmiş bir cesedin düzensiz kasılmaları olduğunu söylediler.

Başka bir tarafta, günün ilk faaliyetini renklendirsin diye bir boğayla bir ayı iyice öfkelenmeleri için birbirlerine zincirlenmişlerdi. Bu şekilde ikisi de geri çekilemediğinden ya da diğerinin saldırısından sakınamadığından dövüşlerinin vahşeti en az on kat artmıştı. Ayı hasmından parça parça etler koparırken bu hayvanların olduğu yere en yakın oturan izleyiciler heyecanla bağırıyorlardı, ancak dövüşün sonunda

ayı çenesinin hemen altından giren bir boynuzla ölümcül darbeyi yiyerek yere yığıldı.

Arenanın ortasına yakın bir yerde, bir av köpeği tarafından çılgına döndürülmüş bir ayı, hayvanı boynundan yakaladı ve öylesine şiddetle salladı ki birkaç saniye içinde çeneleri buluştu ve köpeğin kafası dönerek havaya fırladı. İşkencecisini öldürmekle rahatlayamayan ayı, dişleri ve pençeleriyle köpeğin gövdesi üzerinde çalışmaya devam etti ve tek bir vuruşla karnını yarıp pençeleriyle köpeğe vurarak havaya kan damlaları sıçratmaya başladı.

Köpeğin bedeninden geriye kemiklerden ve bir pelteden başka bir şey kalmayınca ayı, üzerine saldıran bir kaplanın pençelerinden korunmaya çalışan bir *venator*'un çılgınca döndürdüğü *cochlea*'yı gördü. Bu garip alet nedeniyle bir an için şaşıran ayı geri çekildi, ta ki onu yeni bir öfke nöbetine sokan bir şey görene kadar: bir gergedan; ellerindeki kırbaçlar ve yanan sopalarla kendisini dürtükleyen bir grup korkudan titreyen *magistri* karşısında öfkeden kudurmuş, normalde gayet sakin olan bir yaratık. Büyük, boynuzlu kafasını yana doğru hızla çevirerek *magistri*'den birini *podium*'un mermerlerine doğru şiddetle savurdu; darbenin etkisiyle adamın kafatası parçalandı ve yakınlarda oturan seyircilerden alaycı kahkahalar yükseldi.

Ayı uluyarak kendisine doğru hücum etmeye başlayınca, gergedan diğer *magistri*'yi bir kenara bıraktı. Bazı seyirciler bunu görünce tepkiyle ellerini kaldırdılar, çünkü daha önce izledikleri birçok *venationes*'ten bir ayının bir gergedanın, bu boynuzlu yıkım makinesinin dengi olamayacağını gayet iyi biliyorlardı. Bu özel savaşın yapılmasına daha başlamadan karar verildiğini de biliyorlardı ve onlar da omuzlarını silkerek kaçınılmaz sonucu beklemeye başladılar. Gergedan, üzerine doğru gelen ayıya yöneldi. Kaya gibi zırh, yumuşak etle buluştu ve ayı samandan yapılmış bir kukla gibi havaya fırladı. Kumların üzerine bütün kemiklerini kıracak bir şid-

detle düşen çaresiz hayvan, boynuzunu tam karnına indiren gergedanın ikinci saldırısı karşısında hiçbir şey yapamadı. Seyirciler fışkıran kanları, bağırsakları ve gergedanın kafasını kaplamış et parçalarını ancak yarım gönüllü bir biçimde alkışladılar.

Ancak kalabalık gergedanın yavaşlamayıp sırtı ona dönük ve bütün dikkatini yan tarafını kılıcıyla delmeye çalıştığı bir file yöneltmiş olan miğferli bir *venator*'a doğru saldırısına devam ettiğini fark ettiğinde, birden coşkuyla bağırmaya başladı. Gergedanın hala kendisine doğru bütün hızıyla gelen kütleden habersiz olan *venator*'a yaklaştığı o birkaç saniye içinde seyirciler nefeslerini tuttular ve leziz bir şarabı bekler gibi yaklaşan o anın tadına vardılar.

Fil, gergedanın koştuğu yönü görünce *venator*'dan uzaklaşmıştı. Aynı anda *venator* da demir miğferinde çınlayan o derin, meşum sesi fark etmişti. Bunun kumun üzerindeki toynakların sesi olduğunu anlayacak kadar tecrübeliydi; bu sesi yapanın bir ceylan olmadığını anlayacak kadar tecrübeliydi; çoktan ölmüş bulunduğunu anlayacak kadar tecrübeliydi.

Gergedanın kocaman boynuzlu kafası sırtının tam ortasına inip omurgasını parçalayana ve inci gibi beyaz kemik parçacıklarını balon misali patlayan göğsünden dışarı saçana dek dönüp bakmaya zamanı bile olmamıştı. Tepeden tırnağa kanlarla kaplı gergedan artık yorulmuş ve durmuştu; seyircilerse beyhude bir şekilde hayatta kalan *venatores*'e hayvanı öldürsünler diye bağırıyorlardı.

Ancak hayatta kalanların elleri doluydu. Başka bir zırhlı *venator*, İmparator'un locasının önünde diz üstü düşmüştü ve üzerine yüklenen aslanın ezici ağırlığına elindeki kalkanla güç bela karşı koymaya çalışıyordu. Commodus, mücadeleyi heyecanla izliyordu; aslan *venator*'un kalkanından tahta ve deri parçacıkları kopardıkça, İmparator kana susamış bir şevkle yüzünü çarpıtıyordu. Artık neredeyse tamamen arka-

sı üstü bükülmüş olan savaşçı, koca kedinin karnında uygun bir yer kollayarak kılıç tutan kolunu giderek artan bir çaresizlikle savuruyordu. Uzun, sarı, kana bulanmış dişler açılıp kapandıkça bir kırbacın şaklaması gibi sesler çıkarıyor, miğferli kafaya doğru giderek yaklaşıyor, yaklaşıyordu. Commodus, koltuğunda öne doğru eğilerek, en sonunda *venator*'un miğferini bir yerinden yakalayıp çıkartan ve katı bir kararlılıkla çatılmış bir yüzü ortaya koyan aslanın çenelerini daha iyi görmek için boynunu ileri doğru uzatıyordu. İmparator, yanındakine döndü ve adamın korkmaması konusunda övgü dolu bir yorumda bulundu. *Venatores*, tıpkı öğleden sonra savaşacak olan gladyatörler gibi, ne kadar vahşi olursa olsun ölümü ve korkuyu küçümsemeyi öğrenirdi.

Nihayet, aslan büyük, yeleli kafası altındaki adamı öldürmek için iyice yaklaşınca, hayvanın sıcak nefesinin terli alnına vurduğu *venator*'un kılıcı kendine bir nokta buldu ve aslanın göğüs kafesinin derinliklerine kadar girdi. Aslan acıyla geriye kaykılıp kükrerken, *venator* kalkanını bıraktı, kıvranan hayvanın altından yuvarlanarak çıktı ve kılıcını artarda aslanın boynuna sapladı.

Hayvanın son nefesi kan dolu kursağından hırıltılarla çıkınca, *venator* ayağa kalktı ve muzafferane bir edayla İmparatoruna baktı. Bu, yapılacak en akılsızca hareketti, çünkü Commodus aslanın *venator*'un başını omuzlarından ayırmasını hevesle bekliyordu; şimdi ise, karşısında kendisine bakan gülümseyen bir yüz görünce, Commodus'un hayal kırıklığı korkunç bir hiddete dönüşmüştü. *Venator*, hatasını neredeyse anında fark etti, fakat artık çok, ama çok geçti. Yere doğru eğilen Commodus, bir yay ve koltuğunun yanındaki dolu sadaktan bir ok aldı. Tek bir seri, temiz hareketle nişan aldı ve okunu *venator*'un boynuna saplayarak onu oracıkta öldürdü. Yayı tiksintiyle yan tarafa bırakan Commodus, koltuğuna oturdu ve *venatio*'nun geri kalan

kısmına konsantre olmaya çalıştı, ancak şimdi keyfi kaçmıştı ve *venator*'un küstahlığı üzerine düşünmeye başlamıştı. Öğle vakti yaklaştıkça ruh hali daha da karanlıklaştı. Öğle saati idamlarının keyfini yerine getirmesini umuyordu, ama bundan şüpheliydi. Yavaş yavaş kendisini bu öğleden sonra arenaya girmek zorunda kalacağı ve öfkesini dindirmek için birkaç gladyatör öldüreceği gerçeğine teslim ediyordu.

Bu esnada, *venatio* tüm muhteşemliğiyle devam ediyordu. Arena baştan aşağı kanla yıkanmıştı, *venatores* yeni kurbanlarına doğru koşarken ayakları ıslak kumları büyük öbekler halinde etrafa savuruyordu. Vücutları kan ve ter karışımı pembe bir tabakayla parlıyor, kasları esneyip geriliyor, katliama devam etmek için her zamankinden daha da sertleşiyordu; o anda yorgunluk vahşi bir kedi ya da üzerinize doğru hızını almış gelen bir boğadan daha tehlikeli bir düşmandı. Savaşçıların kızıla boyanmış kumlar üzerindeki telaşlı koşuşmaları, şehvetleri daha yeni yeni uyanan ve öğleden sonranın ilerleyen saatlerinde, gladyatörler onların kocaman açılmış hevesli gözlerinin önünde yiğitliklerini gösterdiklerinde zirveye varacak olan şehrin ileri gelenlerinin karıları tarafından muazzam bir hararetle seyrediliyordu.

Fillerin ve gergedanların hareketsiz bedenleri, tıpkı tuhaf, kızıl bir gölgedeki adalar gibi orada burada yatıyordu. Ceylanlar ve antiloplar çoktan harcanmışlar, hayatta kalan köpekler yer yer parçalanmış leşlerine üşüşmüş didikliyorlardı. Kendi alemlerinin efendileri olan aslanlar ve panterler, arena zemininde ölü kalıntılar olarak yatıyorlardı; postları kılıçlar, mızraklar ve oklarla delinmişti.

Fakat *venatio* henüz bitmemişti. Seyirciler daha fazlası için yaygara koparıyorlardı ve istediklerini alacaklardı. *Podium*'daki kapılar birbiri ardına açılarak, daha fazla yırtıcı kedi, daha fazla ayı ve boğa, daha fazla fil, daha fazla savunmasız ceylan boşalttılar. Bir köşeden beş aslan aynı anda arenaya girdi ve hemen yere uzanarak dövüşmeyi reddetti-

ler. Bu, seyircilerden alaycı kahkahaların yükselmesine neden oldu. Diğer aslanların da *podium* içinde bulunan bölmelerde durduğu görülebiliyordu: Onlar önlerindeki açık kapıdan çıkmayı dahi reddediyorlardı. Bu durum, kalabalığın yuhalamaları karşısında utanırcasına yere yatan aslanları öldüren *venatores* arasında şaşkınlığa yol açtı. *Podium* kapılarını kapatan bu aslanlar uzaktan atılan oklarla öldürülmüştü.

Bu sırada, ortamdaki bu hengame içinde bir *venator*, kendisini bir kaplanın hedefi olarak bulmuştu. Hayvan, üzerine doğru muhteşem ve korkutucu bir hızla atıldı. Son okunu çoktan harcamış olan *venator* zor durumdaydı. Çaresizce arkasına dönüp bakınca, birkaç adım ötesinde şu anda ortalarda görülmeyen son kullanıcısı tarafından döner bir halde bırakılan *cochlea*'yı gördü.

Kumların üzerinden koca arenadaki tek kurtuluş umuduna doğru koşarken kaplanın nefesini ensesinde hissediyordu. *Cochlea*'ya ulaşınca tökezledi ve kafa üstü yere düştü, ağzına kanla karışık kum doldu. Kumun tadının neyden kaynaklandığını anlayınca kusacak gibi olarak *cochlea*'nın ardına geçti. Öksürerek ve tükürerek aleti daha da hızlı döndürmeye başladı.

Kaplan duraksadı, kuyruğunu sinirle sallıyor, ağzından salyalar saçıyordu. Öfkesi kaybolmuştu ve şimdi tek gördüğü, bu dönen şeydi. Acaba tehlikeli miydi? Yenir miydi? *Cochlea*'nın önünde aşağı yukarı gezinen güçlü hayvan garip nesneyi huzursuzca süzüyor, dikkati sık sık etrafta süregiden katliam nedeniyle dağılıyordu.

Bir sürü hayvan öldürdükten sonra kendine olan güveni iyice artmış olan başka bir *venator*, her iki eliyle *venabulum*'unun sapını kavramış, bağırarak hayvana doğru koşmaya başladı. Fakat adamın aptalca çığlığıyla birden irkilen hayvan, ağzını kocaman açarak hemen ona döndü. Dev pençesinin tek bir darbesiyle *venabulum*'u sanki bir dal par-

çasıymış gibi ikiye böldü ve fırlatıp attı. Ağırlığı ve kazandığı hız nedeniyle duramayan *venator* ise doğrudan kaplanın çenelerinin arasına düştü ve tam ensesinin kökünde kapanan dişler, onu bir anda cansız bir bez bebeğe dönüştürüverdi.

Dönen *cochlea*'nın arkasından bakan öbür *venator*, gözleri faltaşı gibi açılmış, kalbi göğsünde fırtınalar koparırcasına atarak arkadaşının ölümünü seyrediyordu. Düşmanlarından birinin işini bitiren kaplan, şimdi dikkatini dönen nesneye çevirmişti. Bir av hayvanının hala bunun arkasında dolandığını sezmişti ve bundan dolayı aletin etrafında geniş bir yay çizerek ihtiyatla yürümeye başladı. *Venator*, arkasında, dört metre yükseklikte, tribünlerin ilk sırlarında oturan seyircilerin seslerini duyabiliyordu. *Venator*'un sinirleri üzerindeki hakimiyetini kaybettiğinden ve korkunun onu pençesine aldığından şüpheleniyorlardı. Seyirciler nadiren yanılırlardı, çünkü burada rutin olarak idam edilen binlerce suçludan dolayı korkunun izlerini çok iyi tanırlardı. Tereddütlü hareketleri, yüzündeki yakıcı teri silerken elinin titreyişi, ardına kadar açılmış gözleri ve çaresiz bakışlarıyla yüzündeki sıkıntılı ifade; hepsi bir araya gelerek içindeki duyguları ele veriyordu. Bu adamın korkuya teslim olmasına kızan kalabalık, onu aşağılamaya, bir korkak olduğunu, ceylanların leşleri başında birbirleriyle kavga eden av köpeklerinden daha değersiz olduğunu söylemeye başladılar.

Cochlea'nın ardından beliren çizgili, dev hayvanın hırıldayan kafasını izlerken çok fazla korkuyor olsa da, *venator* yine de seyircilerin sövgüleri karşısında utanıyordu. Vahşi kedi duraksadığında, gözleri kaplanın gözleriyle buluştu. Bu zarif yok ediciyi seyrederken arkasından ve tepesinden gelen bağırtılar sönükleşmeye başlamıştı. Esasında, arenanın tüm sesleri kendi kalbinin atışıyla, kafasının içinde bir şelale gibi delicesine akan kanının hücumuyla bastırılmıştı. Yaşadığı an, gerilen bir kas gibi uzuyordu. Kaplan ve insan, birbirle-

rini sanki zamanın başlangıcından beri devasa bir savaşa tutuşmuş iki ordunun geriye kalan son temsilcileri gibi görüyorlardı. *Venator*, hasmının gözlerinin içinde baktı ve birdenbire korkunç güzellikleriyle vuruldu. Avcının güçlü ruhunu açığa çıkaran kapılar gibi gözler. Ölümün ebediyetini açığa çıkaran ebedi gözler. Mezarları süsleyen değerli taşlar.

Bu güzel sabahta insanlar ve hayvanlar için birçok benzer son an yaşanmıştı. Ölüm, arenanın üzerine görünmez bir bulut gibi çökmüştü. Kalabalığın çığlıkları bir kez daha onu kendine getirince *venator*, gözlerini kaplanın gözlerinden çekmişti. Bu onun son anı mıydı?

Bakışlarını yere indirince, bir şey dikkatini çekti: yakınlarındaki bir parıltı. Başını sola çevirince, ne olduğunu gördü; yalnızca birkaç adım ötede yarıya kadar kuma gömülmüş bir kılıcın namlısı. Kılıcın sahibi gitmişti, belki de arenanın uzak bir köşesine ya da kim bilir belki çok çok daha uzaklara. En az kaplanınki kadar güçlü olan hayatta kalma içgüdüsü onu ele geçirdi ve ölüm karşısındaki bu son şansını kullanması için yorgun kaslarını bir kez daha zorlamaya itti.

Her şeyi göze almış bir çabayla soluna doğru atıldı. Aynı anda kaplan da atıldı; tıpkı ona doğru gelen canlı bir mızrak gibi. *Venator*, kılıcın sapını kavrar kavramaz silahı saplı olduğu kumdan çıkararak sırt üstü döndü ve aynı anda silahı havaya kaldırdı. Kalabalık bu hareketten duyduğu memnuniyetle bağırıyor, *venator*'un en sonunda cesaretini toplamasına ve en azından şerefli bir şekilde ölecek olmasına seviniyordu.

İri hayvan tüm gücünü bu son, öldürücü harekette toplayıp havada süzülerek avının üzerine atladı. Yukarı doğru çevrilmiş kılıcı görseydi bile zaten yönünü değiştiremezdi. Kaplan, adamın ve kılıcın üstüne indi ve kılıç hedefini bulsa da kaplanın pençesi *venator*'un kafasını geriye doğru bükerek boynunu kırdı. *Venator*, anında öldü; o sabahki en acısız ölümlerden biriydi bu. Kılıcı kaplanın kalbine gömüldü. Son

bir çığlıkla, dev kedi *venator*'un üzerine kapaklandı. Son anlarını paylaşmışlardı.

Öğle vakti yaklaşırken *venatio* da sonlarına geliyordu. *Venatores* açısından kötü bir gün olmuştu: Bugün ölenlerin sayısı normal ortalamadan daha fazlaydı. Hayatta kalanlar, birkaç canlı hayvanın da – bir iki yaralı aslan, gövdesi kesiklerle dolu, gözüne bir mızrak saplanmış bir fil – işini bitirdiler.

En sonunda *venatores* seyircilerin bağırışları ve alkışları arasında arenayı terk ederken, cesetleri – hem insanların hem de hayvanların – toplamak ve arenanın zeminini temizlemek için çok sayıda köle işe koyuldu. İşlerini bitirdiklerinde arena sanki az önce hiçbir şey yaşanmamış gibi görünüyordu. Sonrasında, *cavea*'nın altından kan damarları gibi uzanan karmaşık bir boru sistemi yoluyla, az önce seyrettikleri gösteriyi yanlarındakilerle tartışıp değerlendiren sıcaklamış ve susamış seyircilere esanslı su fışkırtıldı. Tanık oldukları katliama rağmen, kalabalık hala doymamıştı. Daha keyfine varılacak çok fazla ölüm, akacak çok fazla kan vardı ve seyirciler de keyifle bekliyorlardı.

ÖĞLE SAATİ İDAMLARI

Esasında, seyircilerin o gün izleyecekleri vahşi hayvanlar daha bitmemişti: Birkaç hayvan arenaya çağrılacak ve onlardan başka bir hizmet daha yapmaları istenecekti; yani cellatlık. *Ad bestias*'la ölüme mahkum edilmiş köleler ve suçlular için gerekli hazırlıklar yapılıyordu. Ancak tek infaz yöntemi bu değildi. Arenanın gaddarlığı çok çeşitli biçimler alabiliyordu.

Bu noktada birçok seyirci öğle yemeği yemek için arenadan çıktı; fakat çoğunluğu bedava sıralarda oturan pleplerden oluşan birçok kişi de arenada kaldı. Bir gece öncesinde sıraya girmişler, yıldızların altında kamp kurmuş-

lar ve İmparator'un atlarını ürkütüp dayak yemesinler diye ellerinden geldiği kadar sessizce beklemişlerdi. Şimdi oturaklarından kalkmıyor-lardı, çünkü tatsız tuzsuz bir öğlen yemeği için yerini terk etmek demek, arena öğleden sonra gösterileri için dolduğu zaman çok büyük ihtimalle burayı kaybetmek demekti. Bu nedenle amfitiyatro *venatio* ile öğleden sonraki *munus* arasında eğlence isteyen birçok insan tarafından doldurulmuş halde kaldı.

Kana susamış pejmürde kalabalık, mahkumların çoktan amfitiyatroya getirildiklerini biliyordu: Yanları sıra yürüyen muhafızlarla uzun bir hüzün konvoyu olarak Roma sokaklarını yavaş yavaş geçen ağır arabalar onları sabahtan getirmişti. Bu adamların, korkunç ancak hızlı bir hareketle çoktan bu dünyayı terk etmiş ve en azından şu anda güvenlikte olan köle Attalus kadar kafaları çalışmıyordu – ya da aslında bunu yapacak cesaretleri yoktu. Konvoyun baş tarafındaki arabalar, cinayet, kundakçılık veya silahlı soygun gibi suçlardan ölüme mahkum edilmiş özgür yurttaşları taşıyordu. Arkadaki arabalar, daha düşük sınıflara mensup olanları taşıyordu: köleler, firariler ve azat edilmişler. Çeşitli vilayetlerde cezalara çarptırılmış bu adamlar, imparatorluğun dört bir yanından seyircilerin neşeli haykırışları ve kahkahaları arasında, koca gün süren bir kıyımda kısa bir ara olacak olan o son anlarını, olabilecek en korkunç biçimde yaşamaya gelmişlerdi.

Ancak her şeyin öncesinde vücutları saçma sapan sargılarla sarılı olan ve değnekler, kamçılar, kalkanlar kullanarak birbirleriyle savaşan basit oyuncular olan *paegniarii*'nin sergileyeceği birkaç dakikalık bir fars olacaktı. Dövüşler bir oyundu ve bu şekilde de ayarlanmıştı. Arenada koşuşturarak birbirlerini dövüyor ve kırbaçlıyorlardı (bu yaralanmaların hiçbiri ölümcül değildi, hatta ciddi bile sayılmazdı).

Bu güldürü nitelikli eğlence pek uzun sürmedi, çünkü seyircilerin görmek istedikleri şey ölümün vahşi yüzüydü.

Paegniarii, arenayı yarım gönüllü alkışlarla terk etti ve ilk mahkum grubu arenaya girdi. Bunlar yalnızca iki kişi olmalarına rağmen, arenanın zemini altındaki koridorlarda ve hücrelerde daha birçoğu vardı. Bu adamlar *noxii ad gladium ludi damnati*, yani bıçakla öldürülmeye mahkum edilmişlerdi; suç işlemiş özgür yurttaşlardı ve bu nedenle de asil bir silahla öldürülmelerine izin verilmişti.

Arenaya ilk çıkan bu iki adam yüzleri birbirlerine dönük olarak duruyorlardı. İkisi de herhangi bir gladyatör eğitimi almamıştı, zırh giymiyorlardı ve yalnızca bir tanesinin elinde bir hançer vardı. Dolayısıyla silahlı adamın hasmını öldüreceği neredeyse kesindi. Her ikisi de bunun farkındaydı ve böylelikle silahsız adam, hayatta kalma içgüdüsünün ona verdiği hızla yapabileceği tek şeyin hasmından olabildiğince hızlı kaçmak olduğuna karar verdi. Aynen de böyle yaptı; izleyicilerin memnuniyetsiz bağırışları arasında kumların üzerinde kaçmaya başladı.

Neredeyse o anda ellerinde kırbaçlar ve uçları korlaşmış demirler taşıyan kalabalık bir grup ortaya çıktı. Kaçan adama yaklaştılar ve üzerinde işe koyuldular; şaklayan kırbaçların sesi ve adamın yanan etlerinden yükselen duman kalabalığın öfkesini yatıştırmıştı. Kötü bir şekilde dağlanmış kolunu kavrayan ve sırtında çirkin kırbaç izleri olan silahsız adam, hasmına doğru gitmek zorunda kalmıştı. Dövüş kısa sürdü: Hançerli adam, silahını diğerinin göğsünün tam ortasına indirerek göğüs kafesinin ortasındaki kemiği parçaladı. Adam, hiçbir ses çıkarmadan düştü ve işkenceye maruz kalan bedenini daha da aşağılamak için ucunda sivri bir kanca olan uzun bir sopa ile arenada sürüklendi.

Sonra başka bir ölüme mahkum suçlu arenaya girdi; birinci adam silahını ona vermeye zorlanmıştı ve şimdi de o savunmasız av durumundaydı. Onun da yırtılan boynundan kanlar fışkırarak kumlar üzerine düşmesi için çok zaman geçmesi gerekmedi. Aynı işlem tekrarlandı: Galip, silahını

yeni gelene teslim etti. Bu defa hançeri taşıyan saldırmaya tereddüt etti. Belki silahsız düşmanını tanıyordu; belki kendi hayatını kaybetmekten korktuğu kadar başka birinin hayatına son vermekten de korkuyordu; belki de galip gelmesinin kendi sonundan başka hiçbir şeyin habercisi olmadığının bilinciyle çaresizlik içinde hayatını birkaç dakikacık daha uzatmaya çalışıyordu.

Ne olursa olsun ölümcül darbeyi indirmeyi reddediyordu. Bu umutsuzluktan kaynaklanan taktiği daha önce birçok defa görmüş olmalarına rağmen (belki de sırf bu nedenden), kalabalık bir kez daha öfkeyle uluyarak hançeri taşıyana ağır sövgüler yağdırmaya başladı. Kırbaçlı ve demirli grup tekrar daha sahneye çıkarak kırbaçlarıyla adamın sırtına zulmün işlemelerini yaptılar ve kızgın demirlerin kıvrandırıcı dokunuşlarıyla onu dürttüler. Önünde kalan tek seçeneğe doğru ilerleyip hasmını vahşice bıçaklamaya başladığında yanaklarından yaşlar süzüldü; içinde korkuyu, acıyı ve hüznü taşıyan yaşlar. Burada gerçek gladyatör dövüşündeki beceriden, ustalıktan eser yoktu; yalnızca çılgınca inen bıçak, yalnızca öldürülmeden önce olabildiğince hızlı öldürme mecburiyeti vardı.

Bıçak kolaylıkla silahsız adamın karnını yardı ve adamın bağırsakları dışarı dökülüp kumlara karışırken kalabalık coşkuyla alkışladı. Dizlerinin üzerine çöken ölen adam, yaptığı ve birazdan kendisine yapılacak olan şeyin dehşetiyle kendi yüzü de eğrilip büzülmüş olan celladına baktı. Gülümsemeye çalıştı, çünkü birazdan huzura kavuşacaktı ve dehşet ile acı nihayet son bulacaktı.

Bu katliam, aynı sistemle bir süre devam etti; ta ki geriye bir tek suçlu kalana dek. Bıçağı teslim edecek başka kimse kalmadığından bir *confector* (*venatio* sırasında yaralı hayvanları öldürmekle de görevliydi), son kalanın arkasından yaklaştı ve boğazını kesti. Böylelikle infaz programının ilk bölümü sona ermişti.

Sırada çeşitli suçlardan dolayı mahkum olmuş, ancak toplumdaki konumları itibariyle bıçakla öldürülmeye layık olmayan suçlular vardı. Suçlular birbiri ardına, tek tek arenaya salındılar. İlk çıkan, bir gece sahibinin gırtlağına bir bıçak saplamış olan bir köleydi. İki hizmetkarın arenanın ortasına doğru itekledikleri küçük bir arabanın üzerinde tahta bir direğe bağlanmış olarak getirildi. Üzerindeki peştamal haricinde tamamen çıplak olan köle, iri iri açılmış, korkuyla dolu gözlerle etrafına bakıyor, kulaklarına seyircilerden yükselen aşağılamalar ve sövgülerle dolu haykırışlar doluyordu. Bakışları, *podium*'daki bir kapıdan diğerine kayıp duruyordu. Bunu fark eden izleyicilerden bazıları, birbirlerine ölümünün ne yönden geleceğini merak ediyor diye şakalar yaptılar.

Sorunun cevabı kısa sürede verildi. Kölenin sağına doğru bir kapı yana kayarak açıldı ve etrafındaki kükreyen kalabalığa tıpkı kölenin yaptığı gibi şaşkın gözlerle bakan tek bir aslan tereddütlü adımlarla arenaya girdi. Görevliler çoktan güvenli bir mesafeye çekilmişler, ölüme mahkum adamı kaçınılmaz celladıyla baş başa bırakmışlardı. Hayvan aheste, neredeyse duraksayacak gibi yürümeye devam ediyordu. Bir an için üzerlerinde yalnızca birer tunik olan arena görevlileri endişeyle hayvanı kırbaçlayarak saldırmaya zorlamak zorunda kalıp kalmayacaklarını merak ettiler.

Fakat aslan, korkudan titreyen adama doğru ilerlemeye devam etti. Üstesinden gelinemez bir canavarda vücut bulan ölümle karşı karşıya geldiği o anda adamın aklından neler geçtiğini tasavvur etmek gerçekten de çok güç. Belki içindeki korkuyla tüm metanetini kaybetmiş, kendisini tamamen bitmiş hissediyordu. Belki de birazdan parçalara ayrılıp içine düşeceği o kan ve acı deryasının hemen öncesinde içinde bulunduğu ruh halini Roma sokaklarında dolaşan filozoflardan biri tahmin edebilirdi. Ancak bunları seyreden izleyiciler için hiçbirisinin önemi yoktu. Dikkate almaya değer

yalnızca bir tek gerçek vardı: Bu adam ve peşinden gelecek diğerleri, işledikleri suçların karşılığını görüyorlardı. Layık oldukları ceza buydu, hepsi bu.

Küçük arabanın yaklaşık otuz adım yakınına gelince, hayvan bir kez kükredi ve kendisini avına ulaştıracak olan kısa bir koşuya başladı. Adamın üzerine atladı ve kaslı gövdesinin ağırlığıyla hem adamın bağlı bulunduğu direği hem de adamın belini kırdı. Ne yazık ki bu darbe adamın ölmesi için yeterli olmadı. İkisi birlikte arabanın üzerine yığıldılar ve yüzlerce parçaya ayrılan araba adamın sırtını yırtarak gövdesine sapladığı mızrak gibi kıymıklarıyla onu daha da acıya boğdu. Aslan, ardına kadar açtığı çenesiyle korkunç ısırıklar atıyor ve kafası bir sağa bir sola gidip geliyordu; muhteşem yelesi hırıldayan kafasının etrafını çevreleyen büyük, kızılımsı bir bulut gibiydi. Adamın gövdesi parçalandı, kıpır kıpır oynayan organları ve etleri açığa çıktı ve adam, olduğu yerde bir anda kıpkırmızı açan bir çiçeğe benzer bir pelteye dönüştü.

Aslan, kırbaçlar ve meşaleler eşliğinde *podium*'a doğru götürülürken, yemeğinden artakalanlar bir sonraki gösteriye kendilerini hazırlayan kalabalığın önünden kaldırıldı.

Seyircilerin gözleri anında arena tabanında bulunan ve o anda yavaşça yana doğru kayarak açılan ve ardındaki o karanlık, meşum boşluğu, gerçek anlamdaki o umutsuzluk çukurunu gün ışığına çıkarmakta olan büyük kapaklardan birine döndü. Yeraltındaki platformu yukarı çeken ağır zincirlerin uğursuz şakırtısına karışan alçak, uğultulu bir mırıldanma başladı. Alttan gelen platformun üzerinde iki dik bir yatay direkten oluşmuş, büyük, tahta bir çerçeve vardı. Kirli bir peştamaldan başka hiçbir şey giymemiş bir adam üstteki yatay direğe baş aşağı asılmıştı. Ayaklarını saran kalın urgan çoktan bileklerini kesmeye başlamış ve bacaklarına doğru süzülen kan dereleri oluşturmuştu; umutsuzca kurtulmaya çabalarken iğrenç yaraları daha da kötüleşiyordu. Elleri sıkı-

ca arkasından bağlanmıştı ve kol kasları yakıcı güneş ışınlarının altında terden ve kirden parıldıyordu. Kaçış tamamen imkansızdı ve buna rağmen çabalamaya devam ediyor, yaşama içgüdüsü aklındaki her türlü düşünceye baskın çıkıyordu. Birazdan başına gelecekleri gayet iyi biliyordu. Roma'yı çevreleyen kırlık arazide sürmüş olduğu haydutluk hayatının bedelini ödeyecekti. Kendisi, yolunu kestiği insanlara çok fazla acı ve çile çektirmişti. Şimdi o acılar, o çileler bin katıyla kendisine ödettirilmek üzereydi.

Gözlerine damlayan ter taneleri nedeniyle öfkeyle gözlerini kırpan haydut, kafasını çılgınca sağa sola sallıyordu. Her katı dudakları arasından yükselen gümbürtünün her geçen saniye daha da yoğunlaştığı kendinden geçmiş yüzlerle dolu olan amfitiyatro, şimdi içinde bulunduğu baş aşağı konum nedeniyle dünyanın tavanı gibi görünüyordu; devasa sayvanın ortasındaki geniş, yuvarlak açıklıktan görünen gökyüzü de sanki Ölümün ağzıydı. Gözleri *podium*'daki kapılarda gezinirken haydut, doğanın da tersine dönmesi, onu saran iplerin kopması ve arenadan çok uzağa, o parlak, mavi dairenin içine, ebedi özgürlüğe düşmesi için dua ediyordu.

Kalabalık ulumaya başladı ve haydut da bunların son anları olduğunu biliyordu. Ayrıca hayatının en uzun anları olmayı vaat ettiklerini de biliyordu. Gözlerini sıkıca yumma içgüdüsüne karşı savaştı ve dehşetin hangi yönden geleceğini görme çabasıyla kafasını sağa sola döndürmeye devam etti.

Beklediği şey, aynı anda üç yönden geldi: Kapılardan üçü kaldırıldı ve göz alıcı siyahlıklarıyla et ve kürk halinde vücut bulmuş kabuslar gibi üç panter arenaya girdi. Avlarını anında fark ettiler ve günlerdir aç olduklarından hepsi birden ona doğru atılıverdiler. İlk panterin çeneleri haydudun sol kolunun etrafında kenetlenerek bir insanın kızarmış bir tavuğun budunu ayırması kadar kolaylıkla onu koparıp aldı. Hayvan, aldığı bu ödülle uzaklaşmaya çalıştı, ancak kolun

hala iplerle sağ kola bağlı olması gerçeği karşısında hayal kırıklığına uğradı. Öfkeden kuduran koca kedi, parlak kafasını hızla sağa sola çeviriyor ve tüm gücüyle asılıyor, ön ayaklarındaki kaslar esneyip gevşiyordu. Panterlerin çalışmalarıyla haydut soluna doğru dönmüş, sağ kolu yerinden çıkmış, omurgasındaki kıkırdaklar dışarı fırlamış, omurlar birbirlerini sıkıştırmışlardı. Çığlıkları amfitiyatronun nemli havasında yükseliyor, kalabalığın gürlemesine karışıyordu; binlercesine karşı bir sesti.

Panter, en sonunda adamın etleriyle yaptığı savaşı kazandı: Sağ kol yerinden koparak gövdeyi her iki tarafında vişne rengi lime lime etlerin sarktığı, kan fışkırtan iki kocaman yarayla bıraktı. Bir anlığına diğer iki panter arkadaşlarının yemeğini paylaşmak için ona kafa tutmayı düşündüler; ancak bu hiç de akıllıca değildi ve onlar da tepedeki yatay direkten sarkan şu kıvranan havyanı parçalamaya giriştiler.

Haydudun son çığlığı öylesine güçlü çıktı ki ses tellerini parçaladı; ağzından çıkan son ses, biri pençesiyle karnını yarmadan ve diğeri de yüzünü yok etmeden önce cellatlarını bir anlığına şaşırtan dermansız, yüksek tonlu bir ıslık gibiydi. Geriye kalanlar asılı oldukları direkten aşağı çekildi ve kısa sürede silinip süpürüldü.

Nihayet panterler *podium*'daki kapılardan geri sokulduğunda ve tahta çerçeve bir kez daha arenanın kanlı zemininin altına inerken seyirciler çılgınca alkışladılar.

Bir sonraki gösteri halk arasında tutulan bir gösteriydi, çünkü mahkum açısından belirli bir maharet sergilenmesini içeriyordu; fakat bu maharetin ancak korkunç bir ölümle sonuçlanması şeklindeki bir tehlike de elbette ki mevcuttu.

Kırbaçlar ve kızgın demirler eşliğinde bir sonraki adam sendeleyerek arenaya girdi. Kendinden öncekiler gibi o da yalnızca bir peştamal giymişti; fakat bu adam beraberinde ucunda bir kanca olan uzun, ince bir değnek taşıyordu. A-

renanın ortasında durdu ve *podium*'daki karanlık odalara baktı. Bir önceki adam gibi o da bir hayduttu; bir önceki adam gibi telaş içinde bir o kapıya bir diğer kapıya bakıyor, hangisinin ardından ölümünün çıkıp geleceğini görmeye çalışıyordu. İmparator locasının altındaki kemerin gerisinde bir uzuvlar ve gövdeler karmaşası içinde çoktan birbirlerine korkunç bir vahşetle saldırmaya başlamış, kükreyen, hırıldayan iki kütleyi açıkça seçebiliyordu. Kapı tıkırdayarak yukarı kalktı ve iki yıkıcı güç timsalini arenaya saldı.

Boğa ve ayı yaklaşık üç metrelik bir zincirle birbirlerine bağlanmışlardı. Öfkeden çılgına dönmüş bir biçimde birbirlerine tekrar tekrar saldırıyorlar, kaçma girişimleri sürekli olarak hüsranla sonuçlanıyor ve aralarındaki kırılmaz bağ kopmayı ve onları serbest bırakmayı reddediyordu. Mahkumun görevi elindeki sopanın ucunda bulunan kancayı her bir hayvanın tasmasına takarak zinciri yerinden çıkarmaktı.

Acınası bir dehşetle ikiliye yaklaştı, kulaklarında seyircilerin çığlık çığlığa dile getirdikleri aşağılamalar ve alaylar vardı, görevini başarmasını istiyorlardı. Elbette ki bu devasa, kaslarla dolu gövdelerden oluşan korkunç ölçüde hareketli yumak bunu imkansız kılıyordu; tabii eğer hayatına bir an önce son vermek istemiyorsa. Ancak korkudan tir tir titreyen adam hayvanlara yaklaşıp geri çekildikçe, hayatta kalma içgüdüsünün bu sahneyi uzatan yegane şey olduğunu söylemek yanlış olmazdı. Dikkatlerini tamamen birbirlerine yönlendirmiş olan ayı ve boğa, adamı umursamıyor ve kavgalarına devam ediyorlardı.

Bu durum çok uzun süre devam edemezdi ve bu nedenle de kalabalık iki dev hayvanın savaşını ve ara sıra bir müdahalede bulunmaya yeltenen zavallı suçlu adamı izleyerek kendini eğlendiriyor ve hayvanların yorulmalarını bekliyordu. Hayvanlar yorulunca mahkumun onların daha

yakınına, elindeki kancalı değneği kullanabilecek kadar yakınına sokulma fırsatı bulabileceğini biliyorlardı.

Hayvanların sürekli gergin olan kaslarının yorulması çok uzun bir vakit almadı. Artık dövüşlerinin şiddeti azalmıştı; sağlam zincirin müsaade ettiği ölçüde birbirlerinden uzak duruyorlar ve nefes nefese kalmış bir halde birbirlerine öfke ve nefretle bakıyorlardı. Mahkum, eline geçen fırsatı kullandı ve düşmanına oranla daha zayıf olduğuna kanaat getirdiği ayıya doğru cüretli bir hamle yaptı. Değneği ona doğru uzatarak hayvanın geniş tasmasındaki demir halkaya ulaşmaya çalıştı. Ancak ayı onu fark etti ve güçlü pençesini hızla savurdu. Tam zamanında eğilen suçlu güvenli bir mesafeye kadar geriledi, ancak tehlikeden uzak oturaklarındaki seyircilerin *cavea*'dan kendisine avazları çıktığınca korkak diye bağırmalarından kaçamadı.

Ayının ani hareketi boğayı daha da kızdırmıştı ve o da toplayabildiği tüm gücüyle hasmına saldırdı. Hayvanlar bir kez daha birbirlerine girdiler, topaç gibi dönüp duran bedenleri ve şiddetle savrulan uzuvları kan, tüy ve salyadan oluşan kaba bir dansın parçalarıydı. Büyük ve yoğun toz bulutları arasında arenanın bir başından öbür başına yuvarlanıyor, küçük, zavallı suçlu da darbelerinden sakınmaya çalışarak onlarla beraber savruluyordu. Tek alternatifinin kırbaçlar ve kızgın demirler altında ölmek olduğunun bilinciyle tekrar tekrar hayvanları birbirlerine bağlayan zincirin kancasını çıkarmaya çalışıyordu.

Korku ve çaresizlik içinde gözyaşları yanaklarından süzüldü; kendi teri ve hayvanların kanları ve salyalarından pisliğe boğulmuş bir halde yorgunluktan kumların üstüne çökerken seyirciler de bu sefil yaratığın zerre kadar yüreği olmaması karşısında öfkeyle ellerini kaldırdılar. Görevliler bir kez daha arenaya girmekte hiç vakit kaybetmediler ve kırbaçları ve kızgın demirleriyle görevine devam etmesi için onu sağlam bir şekilde ikna ettiler.

Sırtı kırbaç izleriyle dolu, sol kolu kızgın demirlerle kendisine gösterilen ilgi nedeniyle yanmış ve tüter bir halde kendini zar zor ayağa kaldırdı ve son bir çabayla boğanın tasmasına atıldı. Kalabalık bunu şanslı bir hareket olarak nitelendirirken, mahkum şüphesiz tam tersi bir tasvir yapardı. Kafa üstü kuma doğru düşerken değneğinin ucundaki kanca hedefini buldu ve kızgın, hırıldayan boğa zincirden kurtuldu.

Suçlu katıksız bir çaresizlik içinde devasa hayvanların birbirlerinden ayrılmalarını izlerken, seyircilerden kulakları sağır eden coşkulu bir çığlık koptu. Mahkum, şimdi sırada neyin olduğunu iyi biliyordu. Boğayla ayı dikkatlerini kavgaları süresince etraflarında koşuşturan çelimsiz yaratığa çevirince, arena görevlileri hayatlarını kurtarmak için sağa sola kaçışmaya başladılar. Her iki hayvan da zincire vuruldukları sırada ciddi yaralar almışlardı, ancak bu yaralar onların hala aralarında yatmakta olan bitap düşmüş adamı ezmelerini engelleyecek ölçüde değildi.

Ayı nefesini toplamak için kumların üzerine oturduğunda, boğa hızla koştu ve bir boynuz darbesiyle suçluyu havaya fırlattı. Bu darbeyle göğüs kafesi parçalanan adam, sırtüstü yere düştü ve hareketsiz kaldı. Parçalanmış akciğerlerinden gelen kan ağzını doldurur ve bedenini zarif, hoş bir kızıllığa boyarken, nefes alabilmek için yapabildiği tek şey buydu.

Boğa tekrar saldırmak üzere gerilerken, artık biraz daha kendini toparlamış olan ayı, fırsattan yararlandı ve dört ayak üstünde adama doğru koşmaya başladı. Bir diş ve pençe kasırgası halinde savunmasız adamın üzerine çöktü ve bir anda onu parçalara ayırdı. Hayvanlar kendi aralarındaki savaşa tekrar başlarlarken adamdan geriye kalanlar kumların arasında çiğnenip duruyordu. Hayvanlar *confectores*'in onlara yaklaşmalarına yetecek ölçüde birbirlerini yaralayıp yorduklarında artık suçludan geriye deri, kemik ve birkaç kızıl et parçasından başka bir şey kalmamıştı.

Kana susamışlığı fazlasıyla aşikar olan kalabalığın hoşuna gidecek şekilde bir sonraki infazın başlaması gecikmedi. Çığlıklar, bağırışlar ve bir alkış deryası içinde başka bir boğa arenaya girdi. Üzerinde yalnızca bir peştamal olan ve elleri arkadan bağlı, zinadan suçlu bir kadın kayışlarla hayvanın sırtına bağlanmıştı.

Kadının azgın hayvanın kıvrılıp bükülen sırtında öne arkaya gidip geldikçe attığı dehşet dolu çığlıklar, *cavea*'dan alay dolu kahkahalar yükselmesine neden oluyordu. Bir an için boğa sırtındaki rahatsızlık verici yükten kurtulmak için kendini hızla öne atınca, kadının yüzü hayvanın güçlü boynuna şiddetle çarptı ve burnundan kanlar boşandı. Küçük bir kan gölüyle birlikte kırılmış dişlerini havaya tükürürken başı omuzlarından geriye düştü.

İyiden iyiye kızan boğa, arenanın bir ucundan öbür ucuna çılgınca koşturmaya başladı; koşarken havalara zıplıyor, vahşi tekmeler savuruyor, sırtındaki kadını öne arkaya ve sağa sola öylesine şiddetle sallıyordu ki çaresiz kadının kanla kaplı vücudu bazen zar zor seçilebiliyordu. Gerilen ciğerleri nefes alamadığından çığlıklarını kesmişti ve nefes almaya devam edebilmek için elinden gelen tek şey buydu.

Kadının darmadağın olan yüzünden akan kanlar inip kalkan göğsüne boşanıp boğanın sırt kaslarındaki terle karıştıkça, kalabalık korkunç bir haz dalgasıyla çalkalanıyordu. Bu ıstırap dansı birkaç dakika daha devam etti, ta ki kadını tutan deri kayışlardan biri en sonunda kopup kadının bir tarafa düşmesine neden olana kadar. Fakat bu bir kaçış demek değildi, çünkü diğer kayışlar hala kadını tutuyordu ve hayvan çılgınca koşmaya, zıplamaya ve tekmelemeye devam ederken, kadın onun devasa karnının altında kalmıştı.

Kadının terli, kanlı uzuvları şiddetle savruluyor, kafası ardı ardına kumlu zemine çarpıyor, boğa göremediği yükü ile daha da sinirlendikçe, zavallı mahkum hayvanın arka ayaklarıyla ön ayakları arasında hırpalanıp eziliyordu. En

sonunda boğa durdu ve biraz geriye doğru çekildi. Artık, mosmor çürüklerle kaplı kana bulanmış vücuduyla yarı ölü bir şekilde önündeki kumlarda yatan, yerinden çıkmış kolları ve bacakları garip açılarda duran kadını görebiliyordu. Hırlayan ve bağıran boğa, kafasını eğdi ve izleyicilerin keyifli haykırışları ve alkışları arasında boynuzlarını tekrar tekrar sapladı.

Arena bir kez daha öğlen arasının son idamı için hazırlanarak temizlendi. Arena tabanındaki dört büyük kapak yavaşça kayarak açıldı ve altlarındaki platformlar yükseldi. Platformların üzerindekini gören kalabalık, bir kez daha coşkuyla alkışlamaya başladı.

Her bir platformun üzerine tahta bir haç dikilmiş, uçlarına da birer suçlu asılmıştı. Adamların dördü de kundakçıydı ve suçlarını güneydeki Brundisium ve Capua ile kuzeydeki Aquileia'da ve Roma'da işlemişlerdi. Hepsinin üzerinde bir tunik vardı, ancak sıradan bir tunik değildi: Siyah renkliydi ve güneş ışığında parıldıyordu. Her bir suçlu, *tunica molesta* giyiyordu: yani zifte batırılmış giysiler. Kundakçılar, işledikleri suça göre cezalandırılacaklardı; *ad flammas*'a mahkum edilmişlerdi. . . arenada canlı canlı yakılacaklardı.

Arenaya giren dört *confectores*'i görünce, suçlular bağırarak ve inleyerek seyircilerden merhamet dilemeye başladılar. Kalabalık da cevap olarak onlara bağırdı. Yüzleri dehşetle gerilmiş suçlular, İmparator'a döndüler. Commodus, sadece gülümsedi, onlara el salladı ve rahatça koltuğuna yerleşti.

Her bir *confector*, suçluların *tunica molesta*'larını tutuşturmak için elinde bir meşale taşıyordu. *Confectores*'in yaklaşmalarını izleyen suçlulardan ikisi, bağırsaklarını dizginleyen kaslarının kontrolünü kaybettiler. Bacaklarından aşağı dökülen dışkıları gören Commodus, sanki bir tiyatro gösterisindeki bir espriyi paylaşıyormuşçasına, yüzünde bir gülümsemeyle yanındakine döndü.

Artık ecelleriyle buluşma saatleri gelmişti. *Confectores*'in ellerindeki meşaleler zifte batırılmış giysilerine dokundu ve alevler bir anda her yerlerini sardı. Alevden giysilerin sarmaladığı suçlular, tutuşan zift etlerini yaktıkça çığlıklarını yükseltmeye başladılar. Arenanın ortasından havaya dört siyah duman bulutu yükseldi. Suçluların bedenleri insanın midesini kaldıran bir acı ile kıvranıyordu; izleyicilerin bedenleri de heyecandan ve neşeden kıvranıyordu. Isının etkisiyle kafatasları ayrıldı ve altlarındaki gri renkli pelteyi ortaya döktüler; karınları patladı ve kaynayan bağırsaklar saçıldı. İğrenç bir kızarmış et kokusu arenayı doldurdu. Artık çığlıklar durmuştu ve seyircilerin bağrışmalarından başka duyulabilen tek ses alevlerin çıtırtısıydı.

ÖĞLEDEN SONRA DÖVÜŞLERİ

Venatio'nun ve idamların büyük popülerliğine rağmen, öğleden sonranın gladyatör dövüşleri yine de seyircilerin çoğu için günün en önemli olayıydı. Köleler bir kez daha arenayı pislikten temizlerken, onların da aralarında gürültülü bir şekilde o gün dövüşecek olan *munus*'u tartışırken gösterdikleri heyecan ve coşku benzersizdi.

Temizlik işi bittikten sonra, *pompa* başlardı. Bu büyük geçit töreninde o öğleden sonra dövüşecek olan tüm gladyatörler üzerlerinde şatafatlı ve parlak renkli kostümlerle arenanın uzun ekseni üzerindeki büyük kemerden arenaya girerdi. Önde gelen ölmüşlere karşı yerine getirilen bir vazife olan bu geçit, gladyatör dövüşlerinin asıl amacından geriye kalmış tek şeydi. Kalabalık, grupları inceleyip favori dövüşçülerini seçmeye çalışırken, bağrışmaya ve alkışlamaya devam ederdi. Gladyatörler, arenayı döner ve Commodus'un gözlerini bile kırpmadan kendilerini izlediği imparator locasının önünden geçerlerdi.

Tur tamamlandıktan sonra, sırada iki son derece önemli iş vardı. Birincisi kuraların çekimiydi. Seyircilerin çoğunun elinde olan *libellus numerarius* o öğleden sonra dövüşecek gladyatörlerin isimlerini yazıyor olsa da, kimin kimle ya da hangi sırayla dövüşeceğini belirtmiyordu. Aslına bakılırsa, isimlerin dışında verdiği tek bilgi, seyircilerin gladyatörün daha önceki performansının nasıl olduğunu kolayca anlamalarını sağlayan ismin yanına konulan küçük bir işaretti. V, *victor* anlamına geliyordu, yani gladyatör bir önceki dövüşte rakibini yenmişti; ve M de *missus* demekti, yani gladyatör dövüşü kaybetmiş ancak hayatının bağışlanmasını hak edecek kadar iyi dövüşmüştü. Başka alanlarda da çeşitli gladyatörlerin başarılarını anlatmak için yine bu sembollerden yararlanılıyordu ve ayrıca hayatını kaybeden bir gladyatörü ifade etmek için Yunan harfi *theta* (Θ) kullanılıyordu.

Hangi gladyatörün hangisiyle dövüşeceğini belirlemek için Commodus'un dikkatli gözlerinin önünde kuralar çekildi. Elbette ki gladyatörlerin birbirinden farklı olan beceri seviyeleri dikkate alınırdı: Acemi bir gladyatörün on ya da yirmi galibiyeti olan tecrübeli bir gladyatörle eşleştirilmesi o kadar da ilginç bir seyir çıkarmazdı. Esasında, böyle bir kura tecrübeli dövüşçüyü aşağılamak olurdu (Uzun yıllar önce Pompeii'deki bir duvarın üzerine bu önemli kuralın nükteli bir resmi çizilmişti. Çizimde iki gladyatör vardı; biri abartı bir biçimde 2112 galibiyeti olan Antigonus isimli bir *retiarius*, diğeri ise yalnızca bir galibiyeti olduğunu söyleyen Superbus'tu).

Kuralar çekildikten ve gladyatörler kiminle dövüşeceklerini öğrendikten sonra, sırada ikinci önemli iş vardı: *probatio armorum* ya da silahların incelenmesi. Bu, her bir kılıcın, mızrağın ve okun keskinliğini ve düzlüğünü bizzat kontrol eden Commodus tarafından yapılırdı. Bu kılı kırk yaran incelemeden sıkılmak bir kenara, kalabalığın büyük bir kısmı olayı büyük bir dikkatle izlerdi, çünkü bu sayede tüm

gladyatörlerin en iyi silahlarla dövüşmesi ve her bir eşleşmenin sonunu silahlarının kalite farklılığının değil, savaşçıların becerilerinin belirlemesi sağlanmış oluyordu.

Probatio armorum devam ederken, gladyatörler arenaya dağılmış çeşitli ısınma hareketleri yapıyorlardı. Bu hareketlerin üç aşamalı bir etkisi vardı: ölümcül dövüşe hazırlanmak için kaslarını gevşetmek, ilk dövüşten önceki sinir bozucu zamanı öldürmek ve seyircilere izleyecek bir şeyler sunmak. Gladyatörler, kalkanlarını havaya fırlatıyor ve yakalıyor, mızraklarını gösterişle fırlatıyorlardı. Bazıları da kör silahlarla çeşitli dövüş hareketleri çalışıyorlardı. Bazı zamanlarda bir amatör arenaya girer ve kısa süreliğine gladyatörlerin ısınmalarına katılırdı. Bu, daha hoşgörülü seyircilerden takdir dolu bir alkış toplarken, diğerlerinin alayla onu yuhalamalarına neden olurdu.

İmparator incelemesini bitirip de silahların öldürücü kalitesinden tatmin olunca, kör antrenman silahları gerçek silahlarla değiştirildi, amatörler telaşla arenadan çıktı ve trampetler ilk dövüşün başlamak üzere olduğunu duyurdular.

Öğleden sonranın ilk iki gladyatörü, kumla kaplı devasa arenanın merkezine doğru ilerlediler. Onlar yürürlerken kalabalık bir kez daha coşkuyla alkışlamaya başladı; yükselen bağırışlar o ana dek *cavea*'dan yükselenlerden çok daha şiddetliydi ve daha uzun sürdü. Seyirciler, dövüşlere eşlik edecek müzisyenlerin gelişini neredeyse fark etmemişti. Müzisyenler, *tuba*, *organum* ve *lituus* gibi enstrümanlarını *podium*'un yanında kendilerine tahsis edilen bölüme taşımışlar ve birazdan sahnelenecek muazzam dramalarda kendilerine düşen kısmı çalmaya hazırlanmışlardı.

İlk gladyatör, bir *retiarius*'tu. Hasmını tuzağa düşürüp etkisiz hale getirmekte kullanacağı ağının yanı sıra, bir de üç dişli mızrağı vardı. Üzerindeki tek giysi, bol bir tunikti: Hiçbir zırh ya da benzeri bir aksesuara sahip değildi. Bu durum

ona açıkça çok daha hızlı hareket edebilme şansı verecek olsa da, yakın dövüşten kaçınması ve mızrağını daima kendisiyle hasmı arasında tutması gerekecekti. Esasında, *retiarius* öylesine savunmasızdı ki bazen dik bir kalasla çıkılabilen yüksekçe bir kaidenin üstünden savaşırdı. Bu, ona belirli bir yükseklik avantajı kazandırırken, bir yandan da tüm hareket kabiliyetini elinden alıyordu. Bugün kaide kullanılmayacaktı.

Retiarius'un hasmı geleneksel bir rakipti: bir *secutor*, Augustus'un zamanından önce Samnit olarak bilinen bir gladyatör. *Secutor* ya da "takipçi," dikdörtgen bir kalkan taşır ve siperlikli bir miğfer takardı. Bacaklarının alt kısımlarını korumak için baldır zırhı giyerdi ve kılıç tutan koluna da bir *manica* sarıyordu. Kaslı ve iri kemikliydi, gerektiği taktirde saatler boyunca ağır kalkanını rahatlıkla taşıyacak ve kılıcını savuracak kadar güçlüydü. *Ludus*'taki eğitimi, o an taşıdığı silahtan çok daha ağır olanlarıyla savaşmayı içeriyordu ve bu da dayanıklılığını kayda değer oranda arttırmıştı.

Gladyatör dövüşlerinin geleneklerine yabancı olan herhangi bir kimseye bu denk olmayan bir eşleşme gibi gelebilirdi: zayıf, hafif ekipmanlı *retiarius*'a karşı, iri, muazzam derecede kuvvetli *secutor*. Fakat seyirciler bu konuda deneyimliydiler, bu tür eşleşmeleri çok görmüşlerdi. Hasımlar birbirlerine yaklaştıkça *cavea*'nın her köşesinde binlerce bahis oynanıyor ve elbette ki tüm bahisler *secutor*'un lehine yatırılıyordu.

Dövüş, *retiarius*'un dairesel bir hareketle aniden ağını savurması ve *secutor*'a doğru fırlatmasıyla başladı. Zırhlı gladyatör, bu hareketi tahmin etmişti ve hasmının eli ağı bırakır bırakmaz kalkanını yukarı kaldırdı. Kalkanı dar bir açıyla başının hizasında tuttu ve daha küçük bir hedef teşkil etmek için çömeldi. Okyanusun derinliklerinden gelen zarif, fakat ölümcül bir yaratık gibi, ağ *secutor*'un kalkanının üzerinden kaydı ve kumların üzerine düştü.

Retiarius, *secutor*'dan kaçmaya başlayınca orkestranın çaldığı müziğin temposu yükseldi. Yine burada da, daha önce hiç gladyatör dövüşü izlememiş uzaklardan gelmiş bir yabancı, kalabalığın bu bariz korkaklığı yuhalamasını ve ayıplamasını bekleyebilirdi. Fakat burada işin aslı böyle değildi. Seyirciler, *retiarius*'un sadece az sayıdaki savunma yöntemlerinden birini kullandığını görüyorlardı: hızını kullanıyordu. Sıcak kumların üzerinde koşarken *secutor* araya girmeden ve onu ezmeden önce ağını nasıl tekrar ele geçirebileceği konusunda akıllıca planlar yapan adamı izlerken bir yandan da alkışlıyorlardı.

Güvenli bir uzaklığa kadar çekilen *retiarius*, kötü bir duruma düştüğünü fark etti: *Secutor* peşinden koşmaya bile zahmet etmemiş, sadece ağa doğru ilerlemişti. Taktiği alenen ortadaydı: *Retiarius* gelip onu almaya karar verinceye kadar ağın başında bekleyecekti ki bu da pek uzun sürmeyecekti, çünkü kalabalık hareketsiz sahnelerden kısa sürede sıkılırdı. Geç olacağına çabuk olsun diyecek olan *retiarius*, hamlesini yapmak zorunda kalacak ve *secutor* da kesin olarak onu bekliyor olacak.

Üç dişli mızrağının sapını iki eliyle sıkıca kavrayan *retiarius*, terden sırılsıklam olmuş yüzünde kararlı bir bakışla düşmanına yaklaşıyordu. *Secutor*'un yüzünde nasıl bir ifade olduğu elbette ki giydiği son derece güzel miğferle gizleniyordu, ama *retiarius*'un onun da en kendisi kadar amansız bir ifadesi olduğundan hiç şüphesi yoktu.

Şimşek kadar hızlı bir hareketle *retiarius* mızrağıyla birlikte ileri doğru atıldı ve hasmının kalkanını aşmanın bir yolunu aradı. Kalkanın ardındaki kılıç, havada keskin, acımasız bir yay çizdi. Kendisine kalan çok kısa bir an içinde *retiarius* mızrağını sağa doğru çevirdi ve aynı anda vücudunun üst kısmını kılıcın yolundan çekmek için gövdesini döndürdü. Bunu yapmayı başardı, ancak vücudunun tamamını sağa çekmeyerek ölümcül bir hata yapmıştı, çünkü *secutor*'un kılı-

cı çizdiği yayı devam ettirdi ve ağ atan adamın sol uyluğunu kesti.

Kılıç o kadar keskindi ki *retiarius* sadece hafif bir dokunuş hissetti. Ne var ki tecrübeleri ona bir darbe yediğini hissettiğinde yaranın büyüklüğünü tam olarak anlayabilmesi için mutlaka yaralanan bölgeye bakması gerektiğini öğretmişti. O da bunu yaptı ve o anda yüreği ağzına geldi: Kılıç onu sakatlayacak kadar derinden kesmemiş olmasına rağmen, derinin altındaki kanlı, mor renkli kasları açığa çıkarmıştı. Sol bacağı onu taşıyabilirdi, ancak kan kaybı nedeniyle bitkin düşmesi fazla zaman almazdı. Bir sonraki kılıç darbesinden korunmak için geriye doğru zıplarken, elini çabuk tutmak zorunda olduğunun bilincine varmıştı.

Düşmanını yaralamış olduğunu bilen *secutor* ise bir bekleme oyunu oynamaya karar vermişti; mızrağıyla arka arkaya kendisine saldıracak olan *retiarius*'un yaralı bacağından akan kanların onu bitkin düşüreceğini umuyordu. Kalabalık, bu taktiğe hemen uyandı ve *secutor*'u onaylamayan bir tonda bağırmaya başladı. Birbirlerine, bu adil değil, bir köpek gibi kalkanının arkasına saklanacağına dövüşmeli, diye bağırıyorlardı. Bu adamın cesareti nerede? diyorlardı. *Cevea*'nın her oturağından Dövüş! Dövüş! Dövüş! çığlıkları yükseliyordu.

Cesaret edebildiği noktaya kadar (kalabalığın ruh halini göz önüne alarak) harekete geçmeyi erteleyen *secutor*, hasmına doğru hamle yapmaya karar verdi ve kalkanını ileri doğru iterek *retiarius*'un dengesini bozmaya çalıştı. Bir kalkanını bir kılıcını savuran *secutor* hasmına doğru ilerlerken, *retiarius* da mızrağıyla ona karşı koymaya çalışıyordu. Bu şekilde iki dövüşçü yavaş yavaş arenanın kısa eksenine doğru yaklaştılar.

Kalabalık artık utanç verici dövüş taktikleri nedeniyle birçok taraftar kaybeden takipçiden çok, ağ atıcısını destekliyordu. Her iki adam da hamle yapıp karşı hamleleri

savuşturmaya çalışırken, en sonunda mermer *podium*'a yaklaştılar. *Retiarius*, artık pıhtılaşmaya ve baldırının etrafında katılaşmaya başlayan kan akışını durdurmak için bir mucize dileyerek bir kez daha yaralı bacağına baktı. Her hareketinde ince kan tabakasının derisindeki kılları çektiğini hissedebiliyordu. Bir kılıç darbesini savuştururken ya da kendi silahıyla hamle ettiğinde, tuzlu terin yaraya akmasıyla bir sızı duyuyordu.

Arkasından yükselen sesler, *retiarius*'a *podium*'a yaklaştığını bildiren bir işaret vazifesi görmüştü ve o da kendisine daha fazla alan yaratabilmek için sağına doğru açıldı. Bunun ardından da yeni bir saldırı taktiği denemeye başladı. Şimdi yukarı doğru sıçrıyor ve *secutor*'a üstten saldırıyordu. Hasmı kendisini korumak için kalkanını kaldırdığında, *retiarius* hızla çömeliyor ve mızrağını kalkanının altından saplamaya çalışıyordu. Bu stratejinin bedeli biraz ağırdı; hem enerji hem de her bir zorlayıcı hareketle birlikte bacağından akan daha fazla kan açısından. Ancak *retiarius*'un başka bir seçeneği yoktu: Kan kaybı nedeniyle güçten düşmeye başladığını hissediyordu. Hayatta kalma konusunda herhangi bir umuda sahip olabilmek için *secutor*'u bir an önce yenmeliydi (şurası kesin ki *secutor* atılgan davranmayarak seyircilerin kendisine verdiği desteği heba etmişti ve bu da ağ atıcının yenilmesi halinde seyircilerin ona merhamet etmesini pekala sağlayabilirdi; ancak son söz onlara ait değildi – son söz İmparator'a aitti. . . son söz Commodus'a aitti. . .). *Retiarius* kalan tüm gücünü toplayarak saldırılarını sıklaştırdı.

Dövüş bu şekilde bir süre daha devam etti; *retiarius*, *secutor*'un sürekli olarak kalkanını indirip kaldırmaktan yorulacağını, kan kaybının kendisini yeni bir taktik denemek zorunda bırakmasından evvel hasmının takatinin kalmayacağını umuyordu. *Secutor* ise üç dişli mızrağın yukarıdan ve aşağıdan gelen sürekli saldırıları karşısında kendisini korur-

ken, beyhude bir şekilde karşı hamle yapmak için doğru anı kolluyordu.

Artık kalkan daha yavaş kalıp inmeye başlamıştı. En sonunda mızrağın çatal dişlerinin *secutor*'un sol omzunda üç delik açmasını engelleyemeyecek kadar yavaş kalktı. *Retiarius*, düşmanının yüzünün nasıl da çarpıldığını düşündü ve kararlı bir şekilde saldırısını sürdürürken bu görüntüyü kafasında iyice canlandırdı. Kalkan her aşağı indiğinde, parçalanan omuzdan sızan kanın çoğaldığını görebiliyordu. Saldırılarını şu anda yoğunlaştıracak olursa, *secutor*'u devirebilirdi. . .

Artık bacağı kemiğine işleyen bir acıyla zonkluyordu. Gittikçe daha fazla bitkin düştüğünü hissediyordu. Birden aklına *secutor*'un sol omzunu yaraladığı ve kılıç kullandığı kolun eskisi kadar güçlü olduğu geldi. Bu yakın dövüşte kılıcın hedefini bulması en fazla birkaç saniye sonra gerçekleşebilirdi.

Kararını veren *retiarius*, hemen bu kararı uygulamaya döktü. Hızla geri çekilerek arkasını döndü ve arenanın öbür ucunda yerde duran ağına doğru olabildiğince hızlı koşmaya başladı. Hasmının niyetini hemen anlayan *secutor*, kendisine köstek olacak kalkanını bir kenara atarak umutsuzca onu kovalamaya başladı.

Retiarius şu anda beden gücüyle olduğu kadar zihin gücüyle de koşuyordu; hayatta kalma içgüdüsü onu tamamen sarmıştı ve artık en az gerilen bacak kasları kadar büyük bir önem taşıyordu. Ağına yaklaştıkça arkasındaki *secutor*'un büyük metal miğferinin de etkisiyle iyice şiddetlenen soluklarını duyabiliyordu. Dönüp bakmaya cüret edemiyordu. Bacağı kan akıtmaya başlamıştı bile; kesintisiz ve tehlikeli bir akıntı olarak başlayan bu kan, tüm zorlamaları neticesinde daha fazla damar yırtıldıkça bir sele dönüşmüştü. Tuniği kan ve terle lekelenmişti ve ağa doğru atılırken de gövdesinden neredeyse tamamen düşecekti.

Retiarius, adını borçlu olduğu silahı alıp havada tek bir hareketle döndürerek üzerine doğru koşan *secutor*'a doğru fırlattığında kalabalık bir anda ayağa fırladı. *Secutor*, kollarını kaldırdı, ancak bu korunma hareketi faydasızdı: Ağ bacaklarına ve beline dolanarak hızla yere çarpmasına neden oldu. Kendisi de neredeyse ölmek üzere olan *retiarius* üç dişli mızrağını başının üzerine doğru kaldırıp hasmının göğsüne saplamaya hazırlandığında, 50.000 gırtlaktan tek bir zafer çığlığı yükseldi.

Tam o anda *secutor* sol kolunu kaldırdı ve işaret parmağını *retiarius*'a, seyircilere ve İmparator'a döndürdü. Bunun anlamı açıktı: Hayattaki son anında merhamet dilemeye, arenadan canlı ayrılmasına ve böylelikle başka bir gün dövüşüp belki de muzaffer olmasına izin verilmesini istemeye karar vermişti.

Retiairus, mızrağını elinden kumlara bıraktı ve titreyen bacaklarının üstünde kalabalığın kararını beklemeye başladı. Karar iç açıcı değildi: *Secutor*, yaralı hasmıyla dövüşmekten kaçınarak seyircilerin desteğini yitirmişti. Kalabalığın yaptığı hareket ölüm anlamına geliyordu. *Retiarius*, İmparator'un locasına baktı. Fakat Commodus ona bakmıyordu; buğulanmış gözlerle yenilmiş *secutor*'a bakıyordu. Küçümseyici bir gülüş ve zalimce çatılmış kaşlarıyla, o da ölüm kararını bildirdi.

Artık *secutor* için yapacak tek bir şey kalmıştı: Ölümle yüzleşme biçimiyle, çarpışmanın başında galip gelmek için elinde her türlü şans varken böyle ahmakça kaybettiği onurunun en azından bir kısmını geri kazanabilirdi.

Yavaşça bacaklarını saran ağdan kurtuldu ve kendisini yarı çömelmiş bir pozisyona getirdi. *Retiarius*, hasmının yere düşmüş kılıcını aldı ve ona yaklaştı. *Secutor* galibin bacağına sarılırken, *retiarius* onun miğferli başını sol eliyle tuttu ve sağ eliyle kılıcı boynuna sapladı. Yenilen gladyatörün geleneksel

tavrıyla, *secutor* ne kılıçtan kaçtı, ne de ölürken bir ses çıkardı.

Adet olduğu üzere ölüleri yeraltı dünyasına götüren kayıkçı Charon kılığında giyinmiş bir görevli, arenaya girdi ve *secutor*'un bedenine yaklaşarak elindeki tokmakla ona vurup cesedin kendisine ait olduğunu göstermiş oldu. Onun ardından da ruhların çobanı olan Merkür kılığında giyinmiş bir başka görevli geldi. Elinde cesedi dürtmek için kullandığı ve aslında kor halinde bir demir olan bir *cadeceus* vardı. Son olarak da bir grup sedyeci geldi ve cesedi sedyeye koyarak Porta Libitinaria'dan geçip zırhların çıkarılacağı *spoliarium*'a taşıdılar.

Galip gladyatör, ödülünü almak için imparator locasının önüne geldi. Commodus, ona geleneksel zafer sembolü olan palmiye yaprakları ve birkaç altın para verdi. Ödüllerini alan *retiarius* arenayı tek bir tur atarak dolaştı ve çıkmadan önce seyircilerin alkışlarını ve tezahüratlarını toplamış oldu. En az birkaç ay daha dövüşmesi gerekmeyecekti.

Sıradaki gladyatörler arenaya girerlerken, Commodus hala keyifsiz olduğunu fark etti. Ne kadar çabalasa da, o sabah kendisine gülümseyen aşağılık adamın sebep olduğu öfkeyi üzerinden atamıyordu. Sonraki dövüşleri pek az ilgiyle izledi; iki kılıçlı *dimachaeri*, ağır zırhlar kuşanmış *hoplomachi*, arabalı *essedarii* ve ölümcül kementleriyle *laquearii* arasındaki çarpışmalar onu hiç etkilemedi. Bir *murmillo* bir *retiarius*'un kafatasını parçaladığında sadece esnedi; bir *sagittarius* muhteşem bir beceriyle okunu fırlatıp *samnis* rakibini düşürdüğünde, Commodus içini çekti ve tırnaklarını incelemeye koyuldu.

Başka bir yolu yok, diye bir sonuca vardı: arenaya bizzat inerek keyfini geri getirecekti. Kandan ve kumdan, dövüşten ve ölümden fazla uzaktaydı. Öldürme eylemini şahsen ifa etmeli, kumlar hasımlarının kanlarını çekerken o da kalabalığın kendisine yapacağı yaltaklanmaları içine çekmeliy-

di. Kararını verir vermez kendini daha iyi hissetmeye başlamıştı; hatta önünde cereyan eden çarpışmalara bile ilgi duymaya başlamıştı. Sonunda ayağa kalktı ve locasını terk etti.

Seyircilerin çoğu İmparator'un ayağa kalkıp hızla locadan çıktığını gördükleri anda olacakları anlamıştı. *Cavea*'da bu gelişme öylesine hızlı yayıldı ki arenadaki dövüşlere yoğunlaşmış ve bu nedenle İmparator'un birden çıkıp gitmesini kaçırmış olanlar bile, onun birazdan dövüşeceğini öğrenmişlerdi. Amfitiyatronun altındaki hücreler ve geçitler labirentindeki gladyatörler de omuzları açıkça düşmüş bir halde gözlerini yere eğmişlerdi. İmparator'la dövüşmeye çağrılacak olanların gerçek silahlar yerine *rudis*, yani tahta bir kılıç, bir oyuncak kullanacaklarını biliyorlardı.

Son dövüş de bittikten sonra, arena bir kez daha kandan ve diğer kalıntılardan temizlendi. İmparator arenanın uzun ekseni üzerindeki büyük kemerden girince, orkestra son derece coşkulu bir melodiye başladı ve seyirciler hep birden ayağa fırlayıp kulakları sağır edici biçimde bağırmaya başladılar. Commodus'un debdebeli kıyafetleri çoktan yerini basit bir tuniğe bırakmıştı. Silahı basit bir *gladius*'tu; aslına bakılırsa, sıkılıp da başka bir şey kullanmak isterse diye *podium*'un kenarına başka silahlar da konmuş olmasına rağmen, bu silahtan fazlasına ihtiyaç duymayacaktı.

Yukarıdan onu seyreden şövalyeler ve senatörler repliklerini iyi ezberlemişlerdi, çünkü Commodus daha önce sayısız defa arenaya çıkmıştı. İmparator iki tahta kılıç taşıyan bir *dimachaerus* olan ilk hasmının üzerine koşup da kendi kılıcını adamın göğsüne saplayınca, şövalyeler ve senatörler hep bir ağızdan sıkça tekrarlanan zafer şarkısını söylemeye başladılar: "Sen en büyüksün! Sen bizim aramızda birincisin! Sen insanların en kutlususun! Sen muzaffer olansın, her zaman öyle olacaksın. Amazonus, sen muzaffersin!"

Commodus arenanın bir ucundan diğer ucuna koşturup kılıcıyla kafaları ve kolları uçurdukça, bacakları ve gövdeleri biçtikçe, ölenlerin iniltileri onun ardından kaybolup gittikçe, bu sözler tekrar tekrar söylendi ve seyircilerin uğultusuna karıştı. Her türden gladyatör İmparator tarafından öldürülüyordu ve yaklaşık bir saat sonra yorulan Commodus, durdu, *gladius*'una dayandı ve *podium*'un kenarında bekleyen bir köle kıza eliyle işaret etti. Kız, elinde gürz biçiminde altın bir kadehle ona yaklaştı. Commodus, kadehi kızdan aldı ve içindeki soğuk, ballı şarabı içti.

Şimdi tekrar iş başına dönme zamanıydı. Daha fazla katliam, daha fazla alkış, daha fazla övgü ve daha fazla kan. Bir ara, Commodus'un gözüne yanındaki arkadaşları kadar coşkuyla sevinmeyen bir şövalye takıldı. Kılıcını elinden bırakan İmparator, *podium*'a doğru koşturdu ve yayıyla okunu kaparak tek okta haddini bilmez şövalyeyi kalbinden vurdu. Arkadaşlarının cansız bedenine şöyle bir bakmaktan fazlasını yapmayan diğer şövalyeler, İmparator'un gladyatör becerileri karşısındaki takdirlerini göstermek için iki kat daha fazla çabalamaya başladılar.

En sonunda, güneş ufuk çizgisine yaklaştığında ve İmparator kana susamışlığını dindirdiğinde, o günkü oyunların da sonu geldi. Ancak yapılacak nihai bir çarpışma vardı – gladyatörlerle veya hayvanlarla hiçbir ilgisi olmayan bir çarpışma. Seyircilerin çoğu sıradaki şeyi kaldıracak mideleri – ya da hayvani kuvvetleri – olmadığından oturaklarından kalkıp amfitiyatroyu terk etmek için bu anı tercih ediyordu. Şimdi *sparsio* zamanıydı. Kalabalık, bağrışmayı kesti, yerlerine oturdu ve *linea* denen mancınığa benzer makine arenaya getirilirken sessizce beklemeye başladı.

Bu makine, her biri İmparator'un halkına verdiği bir hediyeyi simgeleyen yüzlerce marka içeriyordu. Bu hediyelerin değeri, çok büyük değişiklik gösterebiliyordu ve bir köy-

lünün sofrasını süsleyecek bir çift av kuşundan bir kır evine kadar her şeyi içeriyordu.

Linea markaları amfitiyatronun katlarına doğru fırlattıkça kızışan kapışma en az biraz önceki gladyatör dövüşleri kadar kanlıydı. Bunun nedeni gayet basitti: Uluyan güruhun arasında elde edecekleri ödüllere karşılık borçlanmış birçok plep vardı. Bazılarıysa bir tefeciden belirli bir sayı almışlar ve kendilerini ele geçirebildikleri kadar fazla marka kapmaya vermişlerdi.

Bu sırada locasına dönen Commodus, değerli bir marka kapma umuduyla çaresizce birbirlerini tekmeleyen, yumruklayan, saçlarını yolan ve çiğneyen plepleri büyük bir neşeyle izliyordu. Kuduz köpekler gibi kendilerinin ve başkalarının kanlarına bulanmış bir halde oturakların arasında itişip kakışıyor, kırılan kollarını ya da burunlarını tutuyor, ganimetlerin üzerlerine atılırken yaraları açıkça seçilebiliyordu. Oyunlarda geçirilen bir gün işte böyle biterdi. Arenanın vahşeti ve alçaltıcılığı, her zaman olduğu gibi, tüm amfitiyatroya yayılıyordu.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Zalim Bir Çağın Sonu

XII

Gladyatör yarışmalarının sona ermesi, bir günde ya da bir yılda meydana gelmedi. Bu, çok yavaş gelişen bir reddedişe karşılık olarak imparatorlar tarafından ara sıra çıkarılan fermanlarla parça parça gerçekleştirilen bir adımdı.

Tam ismi Flavius Valerius Constantinus olan Büyük Constantinus, M.S. 274'te Niş'te (bugünkü eski Yugoslavya) doğmuştur ve 306-337 yılları arasında hüküm sürmüştür. Hıristiyanlığı kabul eden ilk Roma imparatoru o olmuştur ve aynı zamanda 1453'e kadar Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) başkenti olan Constantinople (bugünkü İstanbul) şehrinin de kurucusudur.

Babası, komutan Constantius Chlorus (daha sonra I. Constantius) ve annesi de Helena idi (daha sonraları Azize Helena; Kutsal Topraklarda İsa'nın gerildiği gerçek çarmıhı bulduğu söylenir). Constantinus, askerleri arasında çok sevilirdi (306'da Britanya'da babasına katılmıştı) ve o yılın sonlarında Constantius ölünce askerler kendisini imparator ilan etmişlerdi. Ancak Constantinus 324 yılında tek başına hakimiyeti kesin olarak sağlayana dek 20 yıl boyunca rakipleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Rakiplerinden biri olan Maxentius ile yaptığı bir savaşın gecesinde Constantinus'un (güneşe tapan bir putperestti) rüyasında İsa'yı gördüğü ve İsa'nın kendisine isminin ilk

harfini (Yunanca'da XP) askerlerinin kalkanlarının üzerine yazdırmasını söylediği anlatılır. Ertesi gün güneşin üzerinde bir haç ve "in hoc signo vinces" ("bu işaretle muzaffer olacaksın) sözlerini görür. Roma yakınlarındaki Milvius Köprüsü Savaşı'nda Maxentius'u yenilgiye uğratır.

Rüyasının sonucu olarak, Constantinus 313 tarihli Milano Fermanı ile Hıristiyanlara zulmedilmesini sone erdirir. Diğer reformları arasında sivil ve askeri idarenin ayrılması ve ordunun yeniden düzenlenmesi sayılabilir. En büyük başarısı, parçalanmak üzere olan imparatorluğu birleştirmektir; devleti yeniden düzenlemiş ve dördüncü yüzyılın sonunda Hıristiyanlığın nihai zaferini mümkün kılmıştır.

Gladyatörlerle ilgili fermanlarının birincisi, M.S. 325'te Beyrut'ta çıkarılmıştır. Oriens'ten (Mısır ve Asya vilayetleri) sorumlu olan Muhafız Alayı'nın kumandanı Maximus'a hitap eden ferman, şöyle diyordu:

> Halkın barış içinde yaşadığı ve yurtta sükunetin hüküm sürdüğü bir çağda, kan dökülmesini içeren gösteriler bizi rahatsız etmektedir. Bu nedenle gladyatörleri tamamen yasaklıyoruz; işledikleri suçlar nedeniyle gladyatör olma cezasına çarptırılanların bundan böyle madenlerde çalışmaya mahkum edilerek suçlu davranışlarının cezalarını kan dökmeden çekmelerini sağlayın.

Ne var ki oyunların kaldırılması bir süre için dayatılmamıştır: Esasında, Constantinus'un ta kendisi Umbria'daki yetkililerin gladyatör gösterilerine devam etmelerine izin vermiş ve bu tür gösterilerin Etrurya'nın dini merkezi olan Volsinii'de (Orvieto) yoğunlaştırılması talimatını vermiştir. Bundan birkaç yıl önce, Constantinus adam kaçırmaktan hüküm giyen suçluları gladyatör okullarına göndermişti:

> Ebeveynleri gaddarca çocuklarından mahrum bırakanlar, daha önce madenlerde çalışmaya veya benzeri cezalara

> çarptırılıyorlardı. Bundan böyle herhangi bir kimse bu tür bir eylem nedeniyle suçlanırsa ve suçu sabit görülürse, köle ya da azat edilmiş özgür bir kişi ise bir sonraki halk gösterisinde vahşi hayvanlara atılacaktır; eğer özgür doğmuş bir yurttaşsa, cezalandırılmaktan kaçmak için herhangi bir girişimde bulunursa kılıçla öldürülmesi şartıyla bir gladyatör okuluna verilecektir.

Kilisenin gladyatörlerin, *lanistae*'nin ve vahşi hayvan gösterileri düzenleyenlerin vaftiz edilemeyeceğini ilan etmiş olması gerçeğine rağmen, quaestor'larca Roma'da M.S. 354 tarihine kadar aralık ayı oyunlarının düzenlendiği bilinmektedir.

Ancak yavaş yavaş gladyatör dövüşleri aleyhinde daha fazla yasa getirilmiştir. 357'de II. Constantius, Roma yetkililerinin gladyatör oyunlarına katılmamaları gerektiği yönünde bir ferman çıkarmıştır. 365 ve 367'de I. Valentinianus, Hıristiyanların gladyatör olarak savaşmaya mahkum edilmelerini yasaklamıştır. Bir doğu vilayetindeki en son gladyatör gösterisi muhtemelen 392 yılında Antioch'da düzenlenmiştir. Sekiz yıl sonra, İmparator Honorius Roma'daki gladyatör okullarını kapatmıştır.

Gladyatör gösterilerine yönelik ilk muhalefet, kesinlikle insanların birbirlerini öldürmelerine veya hayvanlar tarafından parçalanmalarına yönelik bir tiksinmeden kaynaklanmıyordu. Latince yazan ilk önemli Hıristiyan skolastik yazar olan Tertullianus'un tutumunu yakından incelemek ilginç olacaktır.

Tertullianus (M.S.160?–220?), avukatlık eğitimi almış ve 190 ile 195 yılları arasındaki bir dönemde Hıristiyanlığa geçene dek Roma'da avukatlık yapmıştır. Yunanistan'ı ve Küçük Asya'yı ziyaret ettikten sonra, 197'de Kartaca'ya dönmüş ve Kilise'nin kurucularından biri olmuştur. 207 yılında, kehanetlerde bulunmalarıyla tanınan Montanusçular adındaki çilecilik yanlısı bir tarikatın lideri

oldu. Kilise yetkilileriyle aralarında giderek artan çatışmalar sonucunda, Montanusçular aykırı ilan edildiler.

Tertullianus'un etik, disiplin ve ahlaklılık konusundaki tutumlarının zaman içinde giderek katılaştığı teolojik tezlerinden otuz biri günümüze ulaşmıştır. Montanusçulara verdiği desteği olmasaydı, Tertul-lianus Kilise'nin büyük atalarından biri kabul edilirdi. Buna rağmen, Kilise üzerindeki etkisi yabana atılamaz ve fikirlerinin birçoğu Roma Katolik anlayışı tarafından kabul görmektedir.

Tertullianus'un en tanınmış eseri, yöneltilen siyasi karmaşa yaratma, ahlaksızlık ve ekonomik değersizlik gibi suçlamalara karşı Hıristiyanları savunduğu *Apologeticum*'dur (yaklaşık 197). Eserinin diğer bölümlerinde neyin Hıristiyanlık olduğunu ve neyin olmadığını belirleme yetkisinin yalnızca Kilise'de olduğunu iddia ederek dine ters düşen bazı düşünceleri çürütür. Ayrıca Hıristiyanlara gladyatör gösterilerine ve diğer halk gösterilene katılmamalarını öğütlemiştir.

Gösterileri eleştirme yöntemi, onları üçe ayırmaktı: araba yarışları, gladyatör yarışmaları ve tiyatro gösterileri. Birincisini "çılgınca," ikincisini "vahşice" ve üçüncüsünü de "iç gıcıklayıcı" olarak tanımlar. Ancak gladyatör yarışmalarını "vahşice" diye eleştirirken dövüşlerin kendilerinin vahşi ve kanlı doğalarından değil, seyircilerde uyandırdığı duygulardan bahseder. Üçüncü yüzyılın ortalarında Minucius Felix, Tertul-lianus'un kategorilerinin aynısını kullanır, fakat farklı bir amaçla. Gladyatör yarışmalarını "vahşi" değil de, "insan katliamı" olarak tanımlamış ve böylelikle seyircilerin duygularına yönelik eleştiriden eylemin kendisine kaymıştır.

Kilisenin papazları, gladyatör dövüşlerini izlerken Hıristiyan ruhunun görebileceği zarar konusunda ciddi endişeler duyuyorlardı. Bunların arasında özellikle Augustinus'un sesi en yüksek çıkıyordu. M.S. 354'te Tagaste'de (bugünkü Suk

Ahras, Cezayir) doğan Augustinus, Kilise'nin en saygı duyulan Latin doktorlarından biriydi. Retorikçi olarak aldığı eğitimi Tagaste, Madaura ve Kartaca gibi Kuzey Afrika şehirlerinde tamamlamıştır. Augustinus, 15 ila 30 yaşları arasında Kartacalı bir kadınla (ismi bilinmemektedir) birlikte yaşamış ve ondan bir oğlu olmuştur. Oğluna "Tanrı'nın hediyesi" anlamına gelen Adeodatus ismini koymuştur.

Cicero'dan etkilenen Augustinus, kendisini hakikati aramaya adamıştır; bu, sonunda onu Kilise'ye katılmaya sürüklemiştir. 373 ile 382 yılları arasında o dönemde Batı Roma İmparatorluğu'nda popüler olan manicilik doktrinini benimsemiştir. Pers kökenli bu ikicilik felsefesi, iyi ve kötü arasındaki ezeli mücadele kavramına dayanıyordu ve bu da bir etik sisteminin dayandırılabileceği en mantıklı nokta olarak Augus-tinus'u etkilemişti. Augustinus'un manicilikten etkilenmesinin bir nedeni de ahlaki yasasının baskıcı veya aşırı sansürcü olmamasıydı: "Bana iffet ve itidal bahşet, ama yalnızca şimdilik değil," şeklindeki ünlü söz Augustinus'a aittir.

383 yılında Kartaca'dan Roma'ya taşındı ve oradan da Milano'ya geçerek burada Yeniplatonculuk üzerine çalıştı, Milano Piskoposu Aziz Ambrosius ile tanıştı ve şu sözleri söyleyen bir ses duyduktan sonra kendisini Hıristiyanlığa verdi: "Başla ve oku." Bunu, Kitab-ı Mukaddes'i okuması yönünde bir talimat olarak yorumladı.

Kuzey Afrika'ya dönmesinin ve 391'de rahip olmasının ardından, 395'te Hippo Regius'un (bugünkü Annaba, Cezayir) piskoposu oldu ve 430 yılında ölene dek bu görevi yürüttü. Bu dönem içinde Kilise'deki teolojik doktrinlerin arasındaki çatışmalara eğildi. Çatışmalardan ikisi, günahsız rahiplerce idare edilmediği sürece dini ayinleri kabul etmeyen Donatus-çular ve Adem'le Havva'nın günahı doktrinini reddeden Pelagiusçular isimli iki tarikatı içeriyordu.

Pelagiusçulukla manicilik arasında orta bir nokta olan Augustinus'un doktrinleri, Hıristiyanlığın yayılmasında,

hem Roma Katolikliği hem de Protestanlık üzerinde ciddi oranda etkili olmuştur.

Üretken bir yazar olan Augustinus'un en bilinen eseri, yaşamının ilk dönemlerini ve Hıristiyanlığa geçişini anlattığı *İtiraflar*'dır (yaklaşık 400 yılı). 360 yılında Kartaca'da bir gladyatör gösterisinde bulunduktan sonra bir arkadaşında gözlemlediği ahlaki sapkınlığı yine bu eserinde anlatır:

> Kanı gördüğü zaman, sanki çok derin bir vahşi tutkuya kapıldı. Kafasını çevirmek yerine, kendinden geçmiş bir halde gözlerini önündeki sahneye odakladı ve tüm o çılgınlığı içine çekti. Dövüşün korkunçluğu ile coşmuş ve kanın etkisiyle sarhoş olmuştu.

Arkadaşı "hasta bir zihinden" muzdaripti ve amfitiyatroya bir daha gidene kadar huzur bulamayacaktı. Daha önceleri arkadaşları tarafından gösterilere gitmeye sürüklenirken, şimdi o başkalarını sürük-lüyor, "mezbahaya yeni koyunlar güdüyordu."

Augustinus için gladyatör dövüşleri, hayatın hem maddi hem de manevi meşgalelerinden tamamen faydasız ve tehlikeli bir sapmaydı. Ayrıca Romalıların gladyatörlere gösterdikleri karmaşık tavrı da eleştirmişti: mutlak küçümseme ile nefesleri tutarak yüceltme şeklindeki o tuhaf tavrı. Augustinus, bu tavrın saçmalığını işaret etmiştir: Kölelerle ve fahişelerle böylesine yakın tutulan bir grubun herhangi bir ciddi adamın ilgisinin odak noktası haline gelmesi elbette ki çok gülünç bir durumdu.

Tarihçi Thomas Wiedemann, Hıristiyanların oyunların zalimliğine ilişkin karmaşık tutumlarını işaret eder ve günümüze ulaşan edebi kaynakların "zalimlik şeklindeki ahlaki sorunu bundan dolayı acı çeken ölüme mahkum suçluların veya gladyatörlerin gözünden değil, buna tanık olmak, hatta bunu tatbik etmek zorunda kalan Hıristiyanların gözünden"

ele aldığını belirtir. 403 yılında şair Prudentius, putperest Symmachus'u (düzenlediği *munus*'ta boy göstermektense birbirlerini öldüren Sakson mahkumlar konusunda son derece ağır konuşmuştu) suçlamış ve suçluları gladyatör olarak dövüşmeye zorlamanın artık kaldırılması gerektiğini söylemiştir. Ancak bunun insaniyetçi bir duyarlılığın neticesinde ortaya çıkmış olması hiç de ihtimal dahilinde değildir, çünkü Prudentius suçluların gladyatör olarak dövüşmek yerine vahşi hayvanlara atılmaları gerektiğini belirtmiştir.

Bundan kısa bir süre sonra, yaklaşık 404 yılında, gladyatör dövüşlerine yönelik tutumlar konusunda son derece büyük önem arz eden bir olay meydana gelmiştir. Telemachus adında Küçük Asyalı bir rahip, iki gladyatör arasındaki dövüşü engellemek için arenaya dalmıştır. Kalabalık, rahibin bu davranışına öylesine öfkelenmişti ki zavallı Telemachus'u hemen yakalamış ve kelimenin gerçek anlamıyla paramparça etmişti. Buna karşılık olarak, İmparator Honorius gladyatörleri ve gladyatör oyunlarını tümden kaldırma fırsatını kaçırmamıştır. Ancak bu yasak tüm imparatorlukta uygulanmıyordu; Roma'da da pek sürekli değildi. Wiedemann, bunun büyük ihtimalle geçici bir ceza olduğunu belirtir, tıpkı M.S. 49'da orada çıkan ayaklanmalardan sonra Neron'un Pompeii halkına verdiği ceza gibi. Sözlerine şöyle devam eder: "M.S. 430'lara, 440'lara kadar *contorniates* (konsüllük görevini yürütenleri anmak için yapılan madalyonlar) dövüşen gladyatörleri resmetmiştir; 410 tarihli bir tanesinde '*Munus*'un geri gelmesinin kutlu bir sonucu olsun,' yazmaktadır."

Bu oyunların tamamen ortadan kalktığını kanıtlamıyor olsa da, bundan sonraki tarihlerde gladyatörlerden hiç bahsedilmemektedir. Tiyatro gösterilerinden, araba yarışlarından ve *venationes*'ten bahsedilir, ancak gladyatör gösterileri konusunda mutlak bir sükunet vardır. Wiedemann'ın belirttiği gibi: "Beşinci yüzyılın Batı Kilisesi üyeleri Augustinus'ta

geçen gladyatörlere ilişkin aforoz etme tehditlerini tekrarlamamaktadırlar." Gladyatörler ayrıca araba yarışlarını ve *venationes*'i içeren halk gösterilerine ilişkin belgelerden ve *Codex Salmasianus* şiirleri gibi şiirlerden silinmişlerdir.

Prudentius'tan yaklaşık bir asır sonra doğu imparatorluğunda I. Anastasius insanlarla hayvanlar arasındaki dövüşleri yasaklamış, ancak hayvanların birbirleriyle yaptıkları dövüşlerin devamına karar vermiştir. Batılı imparatorların sonuncusunun ardından Ostrogot imparator Theoderic, 523'te suçluların hayvanlara atılmalarına son vermiştir.

Gladyatör yarışmalarının kaldırılmasında Hıristiyanlığın oynadığı rol, bekleneceği kadar etkin değildir. Hıristiyan düşüncesinin yayılması nihayetinde gladyatörlerin ortadan kalkmasıyla sonuçlanmış olsa da, nihai yasaklamanın bu tür bir gaddarlığın kabul edilemezliğiyle, hatta oyunların putperest kökenleriyle ve doğasıyla pek bir bağlantısı yoktu. Wiedemann'a göre, "Geç antik dönemin Hıristiyan toplumunun, ait olanlar ve olmayanlar arasındaki çizginin bir sembolü olarak bunlara ihtiyacı yoktu." *Munus*'un yerine vaftiz ayini getirilmişti. Ayrıca, Roma toplumu artık kendisini kuzeybatı Avrupa'dan tamamen ayrı göremiyordu. Barbarlar asimile edilerek Roma ordusuna dahil edilmeye başlanınca. onları gladyatör okullarına gönderme uygulaması gereksizleşmişti.

Hıristiyanlığın ilk asırları en azından imparatorlar adına pek büyük bir tutku ortaya koymaz. Esasında Hıristiyan Roma'da ve Bizans'ta vahşi hayvan gösterileri hızla topluma dahil edilmiş ve putperest bağlamlarından arındırılmıştır. Bizans İmparatoru Pru-dentius, suçluları hayvanlara atmayı gayet makul buluyor ve hatta bunun yapıldığı her şehrin Tanrı'ya adanmış olacağını söylüyordu. Constantinus'un zamanından sonra, imparatorun bağışlama erdemini gösterme fırsatlarını çoğaltmak için bu tür yasal düzenlemeler getirilmiş olma ihtimali olsa da, yakılarak veya hayvanlara

atılarak cezalandırılmayı gerektirecek suçların sayısının arttırıldığı da bir gerçektir.

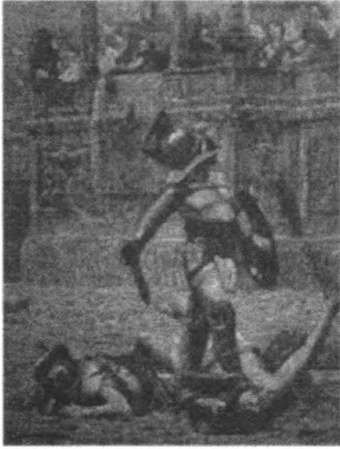
Kesin olan bir şey var ki Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde hayvanlara ve insanlara zulmedilmesi konusunda hiçbir endişe taşınmamıştır. Thomas Wiede-mann, bunun kanıtlarını şöyle açıklar:

> Aerobindus'un M.S. 506'daki gösterilerini duyuran fildişi tablet, yapraklarının birinde Constantinapole'deki Circus'ta toplanmış kalabalığın bir ayıyı kovalayan akrobatları izlemesini, diğerinde de dört *bestiarii*'nin ellerindeki mızraklarla bir aslanı avlamalarını resmeder, tıpkı dört yüzyıl önceki temsillerde gösterildiği gibi.

Putperest Roma zihniyeti için vahşi bir hayvanın öldürülmesi Roma'nın doğanın kaotik güçleri üzerindeki gücünü temsil ediyordu. Hıristiyan zihni için karşılaştırma değiştirilmişti; böylece hayvanlar yalnızca kurtuluşa ulaşmak için eğitilmesi gereken doğal dünyayı değil, aynı zamanda boyun eğdirmenin ve galip gelmenin şart olduğu kötülükleri ve tutukluları temsil eder hale gelmiştir.

Hıristiyanlar için gladyatör dövüşlerinden kaynaklanan en ciddi sorun, insanların kanlı ve acımasız bir biçimde katledilmeleri değil, dövüşlerin Hıristiyan tanrısıyla hiçbir ilgisi olmayan bir yeniden dirilişle son bulmasıydı. Putperest Romalıların gözünde gladyatör (halktan gördüğü takdire ve hayranlığa rağmen) *infamis*'ti, toplumun en aşağı tabakasına mensuptu; ancak yine de yaptığı işin doğası gereği, ona arenada beceri ve cesaret göstererek *virtus*'unu geri kazanma şansı tanınıyordu. Bu şekilde gladyatör dövüşleriyle sunulan kurtuluş, Hıristiyanlık için kabullenilmezdi, çünkü Tanrı tarafından değil, Romalılar tarafından sunuluyordu. Bundan dolayı, Hıristiyan kardeşlik ilkesinin de öngördükleri göz önüne alındığında, gladyatör dövüşleri daha fazla devam edemezdi.

Bugün amfitiyatrolar sessiz. Gladyatör dövüşlerinin dehşeti yüzyıllar öncesinde kaldı, savaşçıların ve seyircilerin bedenleri toza dönüştü ve barış, bir zamanlar insanların ve hayvanların kanlarıyla yıkanan arenaya geri döndü.

Sözlük

Sözlük

ANDABATE: Baştan aşağı zırhlı olan ve herhangi bir deliği ya da açıklığı olmayan, tamamen kapalı miğferler takan bir gladyatör türü. Bu gladyatörler, birbirleriyle genellikle önlerini görmeden at sırtında dövüşürlerdi.

AUCTORATUS: Gladyatör yemini etmiş bir adam.

BESTIARIUS: Vahşi hayvan avında uzman bir savaşçı; ayrıca hayvanlarla silahsız olarak karşılaşmaya mahkum edilmiş bir suçlu.

CATASTA: Genellikle üzerinde *retiarii*'nin savaştığı, bir rampayla çıkılan bir platform.

CAVEA: Bir amfi tiyatronun sıraları.

COCHLEA: Tahtadan yapılan ve bir *venatio* sırasında saldıran hayvanları şaşırtmak için kullanılan döner bir mekanizma.

CONFECTOR: Yaralı hayvanları öldüren bir arena görevlisi.

DIMACHAERUS: Her iki elinde de birer kısa kılıç taşıyan bir gladyatör türü.

DOCTOR: Gladyatörlerin silah eğitmeni. Bazı silahların kullanımında uzmanlaşmıştır ve çoğunlukla eski bir gladyatördür.

EDITOR: Bir *munus*'un masraflarını karşılayan ve bunu yöneten kişi. Oyunların ilk yıllarında bir sulh yargıcı gibi normal bir vatandaş olabiliyordu; fakat sonra bu rol imparator tarafından devralınmıştır.

ESSEDARIUS: Bir araba üzerinden savaşan bir gladyatör türü.

FAMILIA GLADIATORIA: Her biri bir *lanista*'nın malı olan bir gladyatörler topluluğuna verilen isim.

AD FLAMMAS: Yakarak infaz yöntemi.

GALERUS: Bir *retiarius*'un ya da *laquearius*'un sol omzunu koruyan bir metal parçası.

GALLUS: Augustus döneminden önce bir *murmillo*'ya verilen isim.

GREGATIM: Çok sayıda savaşçının katıldığı gladyatör gösterileri.

HARENARIUS: Arenada savaşmaya mahkum edilmiş bir suçluya verilen hukuki isim.

HONESTIORES: Geç antik dönemin imtiyazlı sınıfları.

HOPLOMACHUS: Uzun, dikdörtgen bir kalkanı olan bir gladyatör türü; ayrıca muhtemelen baştan aşağı zırh giyinmiş bir gladyatör.

LANISTA: Bir gladyatör birliğinin sahibi ve aynı zamanda eğitimlerinden sorumlu olan kişi. Birliğini oyunların *editor*'una kiralardı.

LAQUEARIUS: Silah olarak bir kement kullanan bir gladyatör türü.

LIBELLUS NUMERARIUS: Bir *munus*'tan önce sokaklarda satılan ve o gün dövüşecek olan gladyatörlerin isimlerinin yazdığı bir program.

LUDI: (a) Çeşitli tanrıların onuruna düzenlenen festivaller; (b) Gladyatör eğitim okulları.

AD LUDOS: Üç yıl boyunca gladyatör olarak dövüşüp ardından da iki yıl daha hapse mahkum edilme şeklindeki hukuki bir ceza.

MANICA: Bir gladyatörün kılıç kullandığı kolunu korumak için takılan, metal parçacıklarıyla takviye edilmiş bir deri parçası.

MISSIO: Cesurca dövüşmüş, ancak yenilmiş bir gladyatörün arenadan sağ çıkmasına izin verme.

MISSUS: Yenilginin ardından arenadan canlı olarak çıkmasına izin verilmiş bir gladyatöre verilen ad.

MUNUS, çoğulu MUNERA: Ölmüşlere karşı bir vazife olarak yerine getirilmesi şart olan bir tür hediye. Daha sonraları, bir yurttaş tarafından ait olduğu topluluğa sunulan gladyatör oyunlarına verilen bir isim olmuştur.

MURMILLO: Augustus'un zamanından sonra *Gallus* denen gladyatöre verilen isim. Bu gladyatör türü çok parçalı bir zırh giyer, dikdörtgen bir kalkan taşır ve balık şeklinde bir sorgucu olan bir miğfer takardı. Genellikle bir *retiarius* ile dövüşürdü.

NAUMACHIA: Sezar'ın döneminden sonra düzenlenemeye başlanan ve gladyatör dövüşlerini içeren deniz savaşı gösterileri.

OCREA: Bacağın alt kısmını koruyan bir baldır zırhı ya da bacak zırhının bir bölümü. Trakyalılarda bu zırh aynı zamanda dizi de korurdu.

PALUS: Gladyatörlerin dövüş becerilerini geliştirmek için kullandıkları tahta talim direği.

POMPA: Gösterilerden önce müzik eşliğinde yapılan geçit töreni.

PROBATIO ARMORUM: Oyunların başkanı tarafından silahların incelenmesi.

RETIARIUS: Üzerine yalnızca ince bir tunik giyen ve silah olarak bir ağ ve üç dişli mızrak kullanan bir gladyatör türü. Genellikle bir *murmillo* veya bir *secutor*'la dövüşürdü.

RUDIS (ayrıca SUMMA RUDIS): Talim sırasında kullanılan ve ayrıca azat edilen bir gladyatöre sunulan bir özgürlük sembolü olan tahta bir kılıç.

SAGITTARIUS: Yay ve ok kullanan bir gladyatör türü.

SAMNIS, çoğulu SAMNITES: Bir *secutor* için Augustus'tan önce kullanılan terim.

SECUTOR: Dikdörtgen bir kalkanı, siperlikli bir miğferi, baldır zırhı ve bir *manica*'sı olan bir gladyatör türü.

SILVAE: Arenaya kurulan yapay bir ormanda hayvanların avlandığı gösteriler.

SINE MISSIONE: Ölümüne bir dövüş. Yenilen gladyatör cesurca ve başarıyla dövüşmüş olsa bile, hayatta kalma ihtimali en baştan ortadan kaldırılırdı.

SPOLIARIUM: Yenilen gladyatörlerin zırhlarının söküldüğü bir salon. Buraya, gladyatörlerin arenaya girdikleri kapının tam karşısında, arenanın uzun ekseni üzerindeki "ölüm kapısından" geçilerek ulaşılırdı.

STANS: Belirgin bir galibin olmadığı bir dövüşü nitelemek için kullanılan bir terim.

SUPPOSITICIUS: Bir dövüşün sonunda arenaya giren ve galip gelenin hiç ara vermeden dövüşmesi istenen bir gladyatör.

THRAEX: Yuvarlak bir kalkan ve eğik, kısa bir kılıçla Trakyalı tarzında dövüşen bir gladyatör türü.

TIRO: Acemi, eğitilmekte olan gladyatör.

VELARIUM: İzleyicileri güneşten korumak üzere tasarlanmış devasa bir sayvan.

VELES: Kısa bir mızrak kullanarak dövüşen bir gladyatör türü.

VENABULUM: *Venatores* tarafından hayvanlarla dövüşürken kullanılan, demir bir uçla güçlendirilmiş, mızrağa benzer bir silah.

VENATIONES: Her türden hayvanın arenada öldürüldüğü hayvan avları.

VENATORES: *Bestiarii* için kullanılan diğer bir isim.

Kaynakça ve Okuma Listesi

KAYNAKÇA VE OKUMA LİSTESİ

Gladyatörler, gladyatör dövüşleri ve vahşi hayvan gösterileri konusunda çok fazla eser yoktur. Bu konuları biraz daha derinlemesine incelemek isteyen okuyucular için, bu kitabı hazırlarken son derece önemli yardımlar aldığım Auguet, Grant ve Wiedemann'ın çalışmalarını şiddetle tavsiye ederim. Bunların yanın sıra, faydalı bilgiler içeren diğer bazı kitapları ve internet sitelerini de ekledim.

KİTAPLAR:

Auguet, Roland: *Cruelty and Civilization.* London: Routledge, 1998.

Freeman, Charles: *Egypt, Greece and Rome: Civilisations of the Ancient Mediterranean.* Oxford: Oxford University Press, 1996.

Barton, Carlin: *The Sorrows of the Ancient Romans: The Gladiator and the Monster.* Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1993.

Futrell, Alison: *Blood in the Arena: The Spectacle of Roman Power.* Austin, Texas: Austin University Press, 1997.

Grant, Michael: *Nero.* London: Weidenfield & Nicolson, 1970.

Grant, Michael: *Gladiators.* London: Penguin Books, 2000.

Hopkins, Keith: *Death and Renewal.* Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

Hornblower, Simon and Spawforth, Antony (ed): *Oxford Classical Dictionary,* üçüncü baskı. Oxford: Oxford University Press, 1996.

Meier, Christian: *Julius Caesar.* London: HarperCollins Publishers, 1995.

Petronius: *The Satyricon.* London: Penguin Books, 1986.

Plutarch: *Fall of the Roman Republic.* London: Penguin Books, 1972.

Seneca: *The Apocolocyntosis.* London: Penguin Books, 1986.

Suetonius: *The Twelve Caesars.* London: Penguin Books, 1989.

Tacitus: *The Annals of Imperial Rome.* London: Penguin Books, 1996.

Wiedemann, Thomas: *Emperors and Gladiators.* London: Routledge, 1996.

INTERNET SİTELERİ

Gladyatör Oyunları

http://www.vroma.org/~bmcmanus/arena.html

Roma Siteleri

http://www.ukans.edu/history/index/europe/ancient_rome/E/Roman/RomanSites*/home.html

Barbara F. McManus Klasikleri Sayfaları

http://www.cnr.edu/home/bmcmanus/

LacusCurtius: Roma Dünyasının İçi

http://www.ukans.edu/history/index/europe/ancient_rome/E/Roman/ home.html

Roma Gladyatör Oyunları

http://www.depthome.brooklyn.cuny.edu/classics/gladiatr/index.html